

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LEWIS MUMFORD'UN KURAMSAL
ÇALIŞMALARI : ÜTOPYA VE ŞEHİR
SOSYOLOJİSİNE KATKILARI

Barış TEKCAN

2501020098

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Köksal ALVER

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Barış TEKCAN Numarası : 2501020098
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : Sosyoloji Danışmanı : Prof. Dr. Köksal ALVER
Tez Savunma Tarihi : 09.07.2019 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "Lewis Mumford'un Kuramsal Çalışmaları: Ütopya ve Şehir Sosyolojisine Katkıları"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. İsmail COŞKUN		Kabul
2- Prof. Dr. Köksal ALVER		Kabul
3- Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK		Kabul
3- Dr. Öğr. Üyesi Ayşen ŞATIROĞLU		Kabul
4- Dr. Öğr. Üyesi Adem BAŞPINAR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL		
2- Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk OCAKOĞLU		

ÖZ

LEWIS MUMFORD'UN KURAMSAL ÇALIŞMALARI : ÜTOPYA VE ŞEHİR SOSYOLOJİSİNE KATKILARI BARIŞ TEKCAN

Lewis Mumford hakkındaki bu tez üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Lewis Mumford'un hayatı ve eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde Lewis Mumford'un eserleri üzerinden kent literatüründeki yeri ve önemi ele alınmış ve üçüncü bölümde de yine Lewis Mumford'un eserleri üzerinden okumayla mezar şehir ve ütopya arasında bulmaya çalıştığı güncel kent olgusu incelenmiştir.

Birinci bölümde, Lewis Mumford'un doğumdan vefatına kadar geçen dönemde onu etkileyen ve kent üzerine fikirlerini şekillendirmiş olan hayatına dair detaylar, çalışma hayatı içerisinde gelişen tanışlıkları ve eserlerini yazarken içinde bulunduğu güncel dünyaya ait detaylar incelenmiştir.

İkinci bölümde, Lewis Mumford'un eserlerinde kullandığı dil ve yöntemlerle birlikte kentin oluşum sürecinin irdelenmesine katkısı, kent literatüründeki yeri ve önemi incelenmiştir. Kentin kökenlerini arayışında başlıca kriterleri, Mumford'a göre kenti ortaya çıkaran değerler ve tarihsel süreç, eserleri üzerinden incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, kentin temelleri atıldıktan sonraki dünyada onu edebiyat üzerinden dönüştüren veya dönüştürmesi umulan ütopyalar, mitler Lewis Mumford'un bakış açısıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Lewis Mumford, Kent, Ütopya, Mezar Şehir, Mitler

ABSTRACT

LEWIS MUMFORD’S THEORETICAL STUDIES: CONTRIBUTIONS TO UTOPIA AND URBAN SOCIOLOGY BARIŞ TEKCAN

This thesis about Lewis Mumford consists of three chapters. In the first chapter, the life and works of Lewis Mumford are examined. In the second part, the place and importance of Lewis Mumford in the city literature is examined through the works of Lewis Mumford, and in the third part, the current city phenomenon that Lewis Mumford tries to find between the necropolis and the utopia through reading his works is examined.

In the first part, the details of Lewis Mumford’s life, which influenced him from birth to death and shaped his ideas on the city, the acquaintances that developed in his career and the details of the current world he was in while writing his works were examined.

In the second chapter, the contribution of Lewis Mumford to the study of the formation process of the city along with the language and methods used in his works, his place and importance in urban literature are examined. His main criteria in the search for the origins of the city, values that reveal the city according to Mumford and the historical process are examined through his works.

In the third chapter, the utopias and myths that transformed or hoped to be transformed through literature in the world after the foundations of the city laid were examined from the perspective of Lewis Mumford.

Keywords: Lewis Mumford, City, Utopia, Necropolis, Myths

ÖNSÖZ

Mumford kent, kent planlaması, kentin tarihi, uygarlık tarihi ve modern uygarlığın problemleri konularında Türkiye’de uzun süredir bilinen ancak bir süredir kitaplarının Türkçe ’ye çevrilmesi sebebi ile gündemde olan bir yazardır. Ayrıca döneminin en usta mimari eleştirmeni olarak da bilinmektedir. Çocukluk yıllarından başlayan gözlemleri ve okumaları sebebiyle edinmiş olduğu bu yönü aynı zamanda benim de Mimarlık eğitimi almış olmam sebebiyle kişisel olarak benim için ilgi uyandırıcıdır.

Türkiye’de nüfusun %90’a yakın bir oranda kentsel alanlarda yaşıyor olması kente ilgiliyi arttırdığı gibi buna paralel olarak artan modernlik, toplum, kent, uygarlık tarihi gibi tartışmalar sebebiyle Mumford’a ilgi de artmaktadır. İngilizce’de Mumford üzerine ciddi kaynak olmasına rağmen, otobiyografik ve biyografik metinler Türkçe’ye çevrilmiş değildir. Burada biz, yakın dönem kent, kent tarihi, modern toplum tarihine Mumford’un katkısını sınırlı bir düzeyde tespit etmek üzere çalışacağız. Mumford bölge planlama, şehir, edebiyat, kültür, insan gibi olağanüstü geniş bir yelpazede eserler vermiş olması sebebiyle metinleri arasında ilişki kurulması zorludur. Bundan dolayı bir sınırlama ile çalışmanın odağına kent ve tarihi, ütopya başlıklarını koymaya çalışacağız.

Öncelikle, yıllar önce ütopyalarla tanışmamı, sosyolojiye ilgimi ve mesleki edinimlerimle örtüşen bu zengin tez konusunu seçmemde beni teşvik eden Hocam Prof. Dr. İsmail Coşkun’a ne kadar teşekkür etsem az kalır. Tez aşamasında her türlü soruyla ilgili bana yardımcı olan Arş. Gör. Salih Ünüvar’a da teşekkürü borç bilirim. Hocam Prof. Dr. Köksal Alver’e de Tez danışmanım olmayı kabul etmiş olduğu için ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak da varlıklarını her zaman yanımda hissettiğim, hissedeceğim anneme, babama ve süreç boyunca yardımlarını benden esirgemeyen, bana cesaret veren, çalışmamın akademik görgü içerisinde devam etmesindeki yardımları için ve en önemlisi yanımda olduğu için eşim Ezgi Aydoğan Tekcan’a sonsuz teşekkür ederim.

Barış TEKCAN

İstanbul 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
TABLolar LİSTESİ	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LEWIS MUMFORD'UN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Çocukluk Yılları ve Ailesi	4
1.2. İlkokul, Ortaokul ve Lise Yılları	8
1.3. Üniversite Yılları	10
1.4. Mumford'un Kökenleri :Patrick Geddes,Samuel Butler, Leonardo Da Vinci.....	13
1.5. Çalışma Hayatı ve Eserleri	17

İKİNCİ BÖLÜM

LEWIS MUMFORD'UN KENT LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

2.1. Kentin Kökenleri	38
2.1.1 Tören Yeri	39
2.1.2 Helen	40
2.1.3 Roma	42
2.1.4 Hristiyanopolis	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MEZAR ŞEHİR İLE ÜTOPYA ARASINDA GERÇEK
KENT

3.1. 17. Yüzyıl Ütopyaları	50
3.2. 19. Yüzyıl Ütopyaları	53
3.3. Kristal Çağında Hiçbir Yerden Haberler	61
3.4. Ütopya'nın Mit'e Dönüşümü	67
3.4.1. Theleme Tekkesi'nden Kır Evine	68
3.4.2. Zor Zamanlar'da Coketown	71
3.4.3. Ulusal Devlet ve Megapolis	72
3.5. Ütopya'dan Mit'e, Mit'ten Gerçek Kente	75
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	81

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Lewis Mumford Kronolojisi	32
---	----

GİRİŞ

Lewis Mumford iki Dünya Savaşını da birinci elden gözlemlemiş bir yazar olarak kentlerin ortaya çıkış koşulları, gelişimleri, dönüşümleri, edebiyatın insan aklı üzerindeki etkileri, sanayileşmenin insan yaşamı üzerindeki etkileri ve iyi insan yaşamı üzerine bir çok fikri incelemiş, yeni fikirler üretmiş, günün koşullarının toplum üzerindeki sonuçları üzerine bir çok eser vermiş bir yazar olması açısından önemlidir.

Lewis Mumford çok erken yaşlarda yazmaya başlamıştır. Hayatının ona kattığı değer ve tecrübeler, ürettiği fikirlerin devamlılık içermesi, baştan sona bir konuyu ele alıp incelemesi gibi disiplinli üretkenliği üzerinde etkili olmuştur.

Dünya'nın teknoloji fetişistliğine soyunduğu bir dönemde ergenlik dönemini yaşayan Mumford'un ilk yazısı, 15 yaşında bir teknoloji dergisine yazdığı radyo vericilerin gelişimi üzerine bir yazıdır. Döneminin insanı olarak başladığı yazım hayatına farklı bir üslupla bakabilme becerisi sayesinde döneminin ötesinde devam etmeyi ve bunu yaparken de geçmiş ile kurduğu bağlantılardan vazgeçmemeyi başaran bir yazardır. Bir çok eserinde Amerikalılığa ve Orta Çağ manastır hayatına vurgu vardır. Zaman içerisinde evrilerek insan aklının ötesine geçip mitleşmeye başlayan Avrupa'da üretilmiş toplum inşası üzerine fikirlerin kökeninden ve asli amacından koptuğu ve artık dogmaya dönüştüğünü düşünmektedir. Bu dönüşümü kent ve kentin birimleri üzerinden merkeze insanı koyarak inceler.

Günümüz yakın dönem Türkiye'si perspektifinden bakıldığında ise teknolojik gelişimiyle imrenilen, ahlaki değerleri bakımından yerilen Batı düşüncesinin farklı bir yanını bizler için ortaya koymaktadır. Lewis Mumford, Yaşamı Yenileme serisi ve daha bir çok yazısında güncel gelişmelerin ve özellikle üretim ve teknolojinin izlediği ilerlemenin insanlık yararına olmadığını, bu şekilde devam etmesi durumunda insanlığı toptan yıkıma götüreceğini kıyamet haberciliği yapmadan ortaya koymaktadır. Önceliği ahlaki değerlerin

muhafazasına verir. Bireysel olarak var olamayan insanın toplum olarak da var olmasının güçlükleri üzerine vurgu yapar. En başından, mağaradan başlayarak çıktığı kentin yolculuğuna manastırda, ahlaki erdemlerin var olduğu Hristianopolis’de ve kasaba yaşamında duraklayıp, soluklanarak devam etmesinin altında yatan da budur.

Lewis Mumford günümüzde belki de adını bilmediğimiz veya hiç aklımıza bile getirmedığımız fakat fikirlerini doğuştan edinmişiz gibi kabul ettiğimiz bir çok önemli isim ile ilişki kurmuş en azından tozlu kitaplık raflarından eserlerini çıkarmış bir yazardır. Amerikalılığa vurgusunu önemli tutmakla birlikte onu en çok etkileyen kişi İskoçyalı Patrick Geddes olmuştur. **“İhmalkar, paspal ve her daim koşuşturma içinde yaşayan, susmak nedir bilmeyen, kalın kızılca sakallı”¹⁾** bir adam olan Geddes kişilik özellikleriyle de Mumford’un tam zıttı bir tablo çizmekte iken fikirleri, Lewis Mumford’u oğluna onun adını verecek kadar etkilemiştir. Tam anlamıyla “Bölgesel Planlama”ya olan ilgisi Patrick Geddes sebebiyledir. Kentlerin, kasabaların sınırlarını belirlerken kriterin kağıt boyutları değil coğrafi sınırlar olması gerektiğini savunur.

Lewis Mumford merkezinde insan ve doğal çevresi olan her fikrin doğruluğunu savunur. 2. dünya savaşı sırasında Amerika’nın tarafsız kalmasını eleştirir ve hatta günümüz ve dönemin ünlü Mimarlarından Frank Lloyd Wright ile arkadaşlığını bu sebepten bitirir. “Men Must Act” böyle bir dönemin eseridir. Oğlu Geddes’in bir bombardıman sonrası yaşamını yitirmesi sebebiyle Mumford’un savaş ve savaş sanayisi üzerine fikirleri günümüzde en fanatik çevrecinin bile cesaret edemeyeceği bir yöne doğru savrulur. 1947’de atom bombasına karşı kampanya başlatır. Başta Geddes ve devamında Ebenezer Howard’ın fikirleri ile temellenmiş çevre fikri, bugün argüman olan bir çok çevre yanlısı fikrin başlangıç noktasıdır.

Kent nasıl ortaya çıktı? Nasıl bugünkü görünümünü aldı? Sorularının cevaplarını arayan Mumford’un 1922’de yazdığı “Story Of Utopias” ve 1961’de yazdığı “Tarih Boyunca Kent” eserleri paralel olarak incelendiğinde, aralarında

1 Brian Morris, *Ekolojik İnsancılığın Öncüleri*, Çeviren : Burak Esen, 2019

kırk yıla yakın bir zaman olmasına rağmen, bütüncül bir perspektifle kent olgusuna ve insanlık tarihine bakışı net bir imajla belirlenebilir. Mumford’a göre kent insan yaşamının sahnesidir. Toplumsal ilişkiler önceden yazılmamış senaryolardır. Senaryoları önceden yazmaya çalışmış olanlar yanılgılarını anlayabilecek kadar yaşamamışlardır. Organik olarak, ahlaki düzen içerisinde kendiliğinden gelişen ilişkilere planlamacının veya düşünürün katkısı ona bu esnekliği sağlamak olmalıdır.

“Story of Utopias” ile tarihsel gelişim süreci içerisinde insan aklına düşen toplum önerilerini ve üretilmiş çevre taslaklarını inceleyen Mumford, bunun paralelinde “Tarih Boyunca Kent” de gerçek dünyada neler olmaktadır, kent ve toplum ne tarz araçlar neticesinde dönüşmektedir sorularına cevap arar. İki eser arasındaki paralellik ve tamamlayıcılık önem arz eder. Bu sebeple hayatı ile birlikte bu iki eseri merkezinde kente dair söylemleri tezde odaklanacağımız konulardır.

Tezde yer verdiğimiz hayatı kısmı ise kente dair perspektifi verirken Mumford’u şekillendiren dünyayın ve zamanın resmini göstermek açısından önemlidir. Çocukluk yıllarında edindiği alışkanlıklar, gençlik yıllarında etkilendiği yazarlar ve eserler, çalışma hayatında ilişki kurduğu kurumlar ve kişiler resmi tamamlaması sebebiyle önem arz etmektedir.

Türkçeye çevrilmiş hayatı hakkında eser olmaması sebebiyle hayatı hakkındaki detaylar için Donald L. Miller’ın “Lewis Mumford : A Life” adlı eseri, Albany Üniversitesi “Lewis Mumford Merkezi” ve Pensilvanya Üniversitesi “Kislak Center for Special Collections, Rare Books and Manuscripts” dijital kaynakları rehber olarak kullanılmıştır. Bu üç kaynaktan okunan biyografik metinler ve referanslar takip edilerek Mumford’un yazıları ve onun hakkında yazılan eleştiri, yorum ve bilgilere Türkçeye çevirileri yapılarak ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LEWIS MUMFORD'UN HAYATI VE ESERLERİ

“1915’te on dokuz yaşındaki Lewis Mumford, cesur bir şekilde ilan ediyordu: “Ben Sokrates olabilirdim!”.Bu onu ve eserlerini anlamak için önemli bir ifadedir. Bu ifade idealist bir genç olarak tahminlerinin çoğunu yansıtmalarına rağmen, sahip olduğu yersiz güven ve aşırı hırs sadece toy gençliğinin masumca ortaya konmuş iftiharıdır. Çünkü burada yansıtılan korkusuzluk, Amerikan edebiyatındaki altmış yıllık kariyeri boyunca Mumford’un düşünce ve yazımının temel ve kalıcı çizgisi olmuştur. Edebi bir üne kavuşmadan önce kendisini Sokrates gibi hayal eden genç yazar adayı, potansiyel ve kaderine duyduğu derin güveni ortaya koyuyordu.”^[1]

1.1. Çocukluk Yılları ve Ailesi

Lewis Mumford, 19 Ekim 1895’te New York Flushing’de doğmuştu. Alman göçmeni olan annesi Elvina tarafından büyütüldü. Soy ismi annesinin ilk eşi John Mumford’dan, ismi biyolojik babası Lewis Charles Mack’ten miras idi. L.Mack, Elvina’nın, henüz daha yirmili yaşlarının başındayken yanında kahya olarak çalıştığı Jacob Mack’in yeğeniydi. Jacob Mack, Frankfurt’tan göç etmiş iyi kazanan yahudi bir New York avukatıydı. Yeğeni Lewis Mack imalat ve finans işleriyle meşgul, zengin yahudi bir ailenin ferdiydi ve Elvina’dan 5 yaş küçüktü. Elvina’nın hamileliği duyulduğunda Lewis’in(Mack) ailesi açısından evlilik, statü ve din sebebiyle,asla mevzu bahis bile olmayacaktı ama L.Mack yine de Elvina’ya evlilik teklif etmişti. Elvina reddetmiş ama ailesi tarafından ödenmek istenen yıllık 600 Dolara hayır dememişti. Doğumdan önce L.Mack Elvina’yı görmeye defalarca gittiye de doğumdan sonra çocuğuna bağlanır

¹ Frank Novak, *The Autobiographical Writings of Lewis Mumford*, 1988 (Çev: B.Tekcan)

ve evlilik yine söz konusu olabilir diye ailesi ziyaretlerine engel olmuştu. Doğum sonrası L.Mack'ı bir daha asla görmeyecekti ve zaten sonrasında 30'lu yaşlarında hayatını kaybedecekti. Lewis, annesinin kasıtlı müdahaleleri sebebiyle uzun süre babasının Jacob Mack olduğunu düşünecekti.

Mumford, annesi, dayısı, büyükannesi ve büyükbabası ile birlikte New York West Sixty-Fifth caddesinde, annesinin para kazanmak için kiraladığı pansiyonda yaşıyordu. En azından hatırlayabildiği ilk çocukluk hatıraları bu binadaydı. Bir süre sonra büyükannesi nefritten vefat eder ama üvey dedesi onlarla yaşamaya eder. Uysal bir kadın olan Elvina, ailesinin veya arkadaşlarının hayatını yönlendirmesine kolaylıkla izin veriyor bu durum genellikle Lewis'in yalnız bir çocukluk geçirmesine sebep oluyordu. Lewis'in eğitimindeki başarısından memnun olmasına rağmen eğitimi ile ilgisi sadece, at yarışlarına yetişebilmek için onu okuldan erken alması gerektiğinde okula gitmesiyle sınırlı kalıyordu. Annesinin sosyal hayata düşkünlüğü ve ilgisiz bir anne olması sebebiyle Mumford'un çocukluğunun büyük bir kısmı dedesi ile çevreyi, New York'un gösterişli caddelerini ve binalarını keşifle geçecekti. Kendi tabiriyle Lewis, tam anlamıyla Manhattan çocuğuydu. Bir kaç yıl sonra Mumford kendi başına şehri keşfetmeye başladığında binaları sanki birçok sayfası olan kitaplarmış gibi okuma gayretine düşecekti.

“New York şehrini daha sonraları, güvenli, yürümeme mesafesinde parkların, bahçelerin olduğu, köyün havasını şehre taşıyan manav dükkanlarının halen olduğu, bakkal çıraklarının sabah erkenden sipariş toplamak için yola koyulduğu, tramvayların, trenlerin, ve teknelerin insanları ucuz bir şekilde tiyatrolara, müzelere, her yere götürdüğü ve hatta mezarlığa bile götürdüğü bir yer olarak hatırlayacaktı.”^[2]

Lewis aynı zamanda vodvil tiyatrolarını, beşinci caddedeki geçit törenlerini, açık hava festivallerini çok severdi. Daha ergenliğe girmeden bile bu etkinlikleri izlemek ona farklı bir ilham veriyordu. İspanya- Amerika savaşına

2 Donald L. Miller, *Lewis Mumford, a life*, 1989

giden askerlerin disiplin ve düzen içerisinde ilerledikleri geçit töreni kadar Central Park'ta izlemiş olduğu konserler de onun üzerinde silinmeyecek etkiler bırakıyordu. Bu açık hava konserlerine izleyiciler, sanatçılarla birlikte bir şehir gösterisi sergiliyor, hayatın dramasının gösterildiği bir eser ortaya koyuyorlardı ve sanırım kentin “engin bir hayat draması sahnesi” olduğuna dair fikirlerinin ilk tohumları bu etkinliklerde aklına düşmüştü.

Mumford şehre düşkünlüğü kadar kasaba hayatına da düşkündü. Küçük yaşlarında İngiliz kasaba hayatını anlatan romanları okumayı çok severdi. Özellikle Ernest Thompson'un “Two Little Savages” kitabı onu engin bir şekilde etkilemişti. Sekiz yaşından on üç yaşına kadar yazlarını bir aile dostları olan Josephine French'in çiftliğinde geçirmişti. Bu çiftlikte, New York'ta akrabalarıyla beraber geçirmekte olduğu hayattan daha basit, daha tatmin edici bir hayata ilk defa göz atacaktı. Belki de ileri ki yıllarda şehri ve kasabayı bir ekosistem olarak okuyan Geddes'e olan ilgisini bu günlerine borçluydu.

Kasabada geçirdiği günlerinde Mumford'un ilgisini çeken tek şey kırsal yaşamın ruhuna kattıkları değil aynı zamanda çiftlik sahibi Bayan French'in ağabeyi Sam Day ve onun hala etrafta varlığı hissedilen ruhuydu da. Sam Day kasabalı komşuları tarafından bir çeşit kahraman gibi hatırlanan, bu hayatın içerisinde ileri entelektüel seviyede kabul edilebilecek, klasik edebiyata düşkün, teknolojiye ve icatlara meraklı bir kişiliktir. Yüzlerce kitabın olduğu bir kitaplık bırakmıştır ardında. Mumford, kasabada geçirdiği günlerin bir kısmını da bu kitaplıkta John Ruskin'in kitapları okuyarak değerlendirmişti. Kütüphane ve çalışma odası Mumford'un ileriki yıllarda neredeyse kopyasını sayılabilecek büyüklükte tefrişliydi. Fakat asıl onu etkileyen, İlk defa tecrübe ettiği, insanın kendi yöresinde de, kırsalda da yaşamına anlamlı bir yön kazandırabiliyor olmasıydı.

Her ne kadar Mumford bir Episkopal³ olarak vaftiz edilmiş olsa bile, resmi bir inancı asla olmadı ve bir kiliseye düzenli olarak gitmedi. Bununla birlikte, hayatının başlarında güçlü etik standartlar edindi ve en önemseddiği değerler, annesinin hayatında belirgin biçimde bulunmayan değerlerdi: kısıtlama ve öz disiplin. En eski notlarında belirttiği gibi, hedefini, “basit yaşam, maddi basitlik ve dengeli kişisel gelişim hayatı” olarak tanımlıyordu. Küçük yaşta, yaşamın kendisini ahlaki bir mücadele olarak görmeye başladı ve sonsuza dek ona rehberlik edecek kişisel bir felsefe oluşturdu. Hastalık sebebiyle üniversiteye ara verdiği yıllarda bu felsefe ona fiziki ve manevi sağlığa kavuşmakta en önemli yardımcı olacaktı.

Mumford’un hayatında iki annesi vardı: Elvina Mumford ve Nellie. Nellie, Mumford’ların evine ev işlerinde yardımcı olmak için girmiş, Lewis 1 yaşına girince de onun dadısı olmuştu. Ta ki Elvina artık onun ücretini ödeyemeyecek duruma gelene kadar. Nellie 16 yaşında İrlanda’dan para kazanması için annesi tarafından zorla Amerika’ya gönderilmişti. Siyah saçlı, güçlü yapılı, inançlı bir Katolikti. Hayatı boyunca New York’ta yalnız başına yaşamış ve bir keresinde Mumford’a bu hayattaki yegane dostlarının İsa ve Aziz Anthony olduğunu söylemişti. Her ne kadar her ay para gönderiyor olsa da, onu Amerika’ya göndermiş olduğu için asla annesini affetmeyecekti. Mumford bu sakın ve kibar kadından dinsel ritüeller ve törenlerle ilgili çok şey öğrenecekti. Nellie Mumford’u asla dönüştürmeye çalışmamış olmasına rağmen günün birinde gerçek inancı bulması ümidiyle onu düzenli olarak kiliseye götürüyordu. Hatta bir keresinde kutsal suyla Mumford’u vaftiz etmişti. Bu tarz bir çeşitlilik, yarı Yahudi, yarı Episkopal Lewis’in ileri ki yıllarda uygarlık tarihine dair açıklamalarında muhafazakar bir yönelimi olmasında muhakkak ki önemli bir

³ Uluslararası Anglikan birliğine bağlı, Anglikan Kilisesi’nin Amerika Birleşik Devletleri’nde kurulmuş koludur. Episkopal adı, kilisenin piskoposluk sistemiyle yönetilmesine atfen kullanılmaktadır. Temelleri Amerika’ya giden ilk İngiliz koloniciler ve öncüler tarafından atılan kilise, Amerikan İç Savaşı’ndan itibaren İngiltere Kilise’sinden içişlerinde bağımsızlığını kazanarak ‘Episkopal Kilise’ adını almıştır. Bu özerkliğin nedeni, Anglikan Kilisesi direkt olarak İngiltere Kilisesi’ne bağlı olduğundan, atanan din önderleri ve piskoposların, Britanya hükümdarına bağlılık yemini etmesi zorunda olmasıydı. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere’den bağımsızlığını kazanınca, kilise önderlerinin ve ruhanilerin İngiliz hükümdarı adına bağlılık yemini etmeleri mümkün olmadığından, bu kilise içişlerinde bağımsız ama ruhani olarak Canterbury Başpiskoposluğu’na bağlı bugünkü hali olan “ECUSA” (Episcopal Church of United States of America) adını almıştır. Birçok piskoposluk bölgesinde, kadınlar da rahip, hatta piskopos olarak atanabilmektedir ve kilise, bu hareketiyle başta muhafazakar Protestan mezhepleri ile Roma Katolik Kilisesi olmak üzere diğer mezheplerin eleştirisi oklarını üzerine çekmiştir.

rol oynayacaktı.

Yalnız bir çocukluğun tedavisi için okumayı, gözlem yapmayı, kendi başına disiplin edinmeyi ve hatta tamamıyla kendine yeten bir insan olmayı en başa koyan zeki, üretken Lewis yazarlık kariyerinde de bu izleri taşımaya devam edecekti. Bağımsız olarak çok geniş bir yelpazede yapıtlar ortaya koymuş olmasının temelinde açıktır ki bunun da katkısı çok büyüktü. Moral ve ahlaki değerleri insancıl yaşamın temeli olarak görmesinde de, aile ilişkilerindeki aksaklıkların Lewis'i şekillendirdiği aşıkardır.

1.2. İlkokul, Ortaokul ve Lise Yılları

New York West Side devlet okullarında geçirdiği ilkokul yılları Mumford için renksiz günlerdi. Bu günlerde ona hocalık yapan tüm öğretmenler sistem içerisinde sıkışıp kalmış vizyonsuz kişiliklerdi. Egzersiz ve disiplin onlar için pedagoji demekti. Bunca hayal gücüne sahip yaratıcı bir çocuk için bu yıllar işlemediği bir suçtan hüküm giymiş bir suçlu gibi hatırlanacaktı. Azimli bir öğrenci olan Lewis tüm derslerinde üstün başarı göstermiş ve okulun birincisi olarak 1909 da mezun olmuştu.

Lewis'in çocukluk dönemi Amerika için İcatlar Çağıydı. Kahramanları dönemin büyük Amerikan mucitleri: Edison, Marconi ve Wright kardeşlerdi. Onların etkisiyle büyüyen, hayal gücü kuvvetli, keskin zekalı Lewis Elektrik Mühendisi olmak istiyordu. Öğrencilerini mühendislik kariyerine hazırlaması ile ünlenmiş New York'un prestijli Stuyvesant Lisesine kaydoldu. Bu sırada okuma alanları Horatio Alger'den^[4] H.G. Wells'e kaymıştı.

Lewis yeni yüzyılın çocuğuydu. Bu yüzyılda bilim ve demokrasi evrensel barış ve refah dönemine eşlik edecekti veya böyle umuluyordu. Yeni teknoloji

⁴ 19 yüzyılın son 30 yılında Amerika'nın en popüler yazarı olan Alger, toplumsal açıdan kendi kuşağının en etkili adı olarak görülür. Alger, paçavralardan kurtulup zenginliğe ulaşan yoksul çocuk öyküleri yazarak büyük ün sağladı ve Amerikan diline "alger kahramanı" (Horatio Alger miti) deyimini kazandırdı. Alger'in ard arda yayınlanan ve kişi adları dışında neredeyse hep aynı konuyu işleyen kitaplarında, erdemli bir gencin dürüstlükten ayrılmadan zorluklara güler yüzle göğüs gerip, sıkı biçimde çalıştığında er yada geç hakkettiği ödüle kavuşacağını anlatıyordu.

uygulamaları, otomobiller, uçaklar insanlara yeni özgürlükler kazandırmıştı. Bu yıllarında Lewis tutkulu bir şekilde dönemin popüler teknik dergilerini takip ediyordu. 15 yaşına bastığında ise “Modern Electrics” dergisinde radyo alıcılarının gelişimi üzerine yazdığı bir makale yayınlandı. 8 satır olan bu makale için 25 sent ödeme de almıştı. Teknolojiye olan ilgisi ilerleyen yıllarda da azalmayacaktı. Kendi ülkesinde ve Avrupa’da gerçekleştirdiği gezilerde bir fabrika gezisini veya bir enerji santralini gezme fırsatını asla geri tepmeyecekti. Henüz daha lise Yıllarında, Story of Utopias’da yıllar sonra fikirlerinden övgüyle bahsedeceği, H.G Wells’in romanlarındaki gibi hayali makineler hayal eder, zihninde kurardı.

“Hayali makineler ve hayali toplumlar arasında çok da bir fark olmayabilirdi. Mumford’un ilk makalesi radyo alıcıları inşa etmek üzerine kurulmuş ve ilk yayınlanan kitabı ütopyalar inşa etmekle alakalı kitabı olmuştu.”^[5]

Stuyvesant Lisesindeki neredeyse tüm öğretmenleri verdikleri dersler konusunda tutkulu hocalardı. Bu heyecanlarını öğrencilere de aktarıyorlardı ve Lewis hayatında ilk defa okula gitmek için can atıyordu. Hocalarından bir tanesi Lewis için ayrı bir öneme sahipti: İngilizce hocası Thomas Bates. Kendisinin yazdığı bir kompozisyonu okumuş olduğunu öğrendiğinde Lewis’e özel ve ayrı bir ilgi göstermişti. İleride Lewis’in iyi bir romancı veya oyun yazarı olacağına inanıyordu. Bu yönde gelişmesi için onu destekledi ve çabaladı. Lewis ve birkaç arkadaşını okul için bir tiyatro oyunu yazmaları konusunda cesaretlendiriyordu.

Tiyatroya olan ilgisi ve yazma isteği kısa bir süre içerisinde Lewis’i okulun sosyal hayatının içine çekecekti. Yeni arkadaşlar edindi. Tenis oynamaya başladı. Hatta okulun tenis takımının kaptanı olarak tanınmıştı. Okulun aylık dergisi “Caliper”de yazmaya başladı. Okulun sosyal hayatına o kadar kapılmıştı ki notları düşmeye başladı. Ayrıca bir matematik sınavından başarısız olduktan sonra matematiği de çok fazla sevmediğini fark etmişti. Lisenin son yıllarında

artık mühendis olmak istemiyordu. Yazar olmak istediğinden emindi ama ne tarz bir yazar olacaktı karar vermemişti.

1.3. Üniversite Yılları

Liseyi bitirdiği yıllarda Colombia Üniversitesinin Pulitzer Gazetecelik Okulu henüz eğitime başlamıştı. Bu okulun yenilikçi müfredatı Lewis'in ilgisini çekmişti ama okul masraflarını karşılayacak gelirleri yoktu. Elvina, Lewis'den gizli Jacob Mack'tan eğitimi için maddi destek talep eder. New York'un birçok parasız iyi okulu olduğunu söyleyen Jacob herhangi bir ödeme yapmayı reddeder. Fakat Lewis kararlıdır. Çalışarak okul masrafını çıkartmak ister. "Morning Telegraph"ın şehir editörü Shep Friedman aile dostlarıdır. Lewis Telegraph'ta iş bulma ümidiyle düzenli olarak her akşam üstü Friedman'ın yanına uğrar, iş çıkışı beraber vakit geçirirler. Fakat umduğu desteği Friedman'da bulamaz. Uzun bir süre iş bulamayan Mumford en sonunda "Evening Telegram"da teksirci çocuk olarak işe başlar. Çok kısa bir sürede haberciliğe terfi etmeyi ümit etmektedir fakat 2 ay geçmesine rağmen beklentileri gerçekleşmez ve Lewis işten ayrılmaya karar verir. Bu deneyimden sonra da bir daha herhangi bir gazetede çalışmak istemez. İş hayatındaki süreç bu şekilde devam ederken "City College of New York" ta gece okuluna kaydını yaptırmayı da ihmal etmemiş ve aksatmadan derslerine devam etmektedir.

City College'ın esnek müfredatı Lewis için büyük bir fırsat yaratmıştı. İsteddiği gibi dersleri seçebiliyordu; politika, edebiyat, felsefe, psikoloji. Daha önce tüm bildiklerinin okuduğu kitaplardan olduğunu söyleyen Lewis, City College'da ilk uyanışını yaşadığını söylemiştir. Okul beklenenin çok üstünde ilgi görmüş ve başvurular kabul edilenlerin sayısını katlamıştı. Bu okul, aynı Lewis gibi, yarı zamanlı çalışan, sorgulayan, atılgan ve zorlu bir sınavla okula kabul edilmiş öğrencilerin olduğu ilham verici çevrede kurulu bir okuldu. Öğrencilerin çoğu farklı iş kollarında tecrübe sahibi kişilerdi. Lewis burada öğrenciler arasında yaptıkları tartışmaları, tartışma değil savaş olarak niteliyordu. Derslerden sonra öğrenciler profesörlerin etrafında toplanıyor onları soru bombardımanına

tutuyordu. Hatta bazen Lewis ve arkadaşları profesörün evine davet ediliyor ve ateşli tartışmalar kesintiye uğramadan devam ediyordu.

Hafta sonları Lewis ile ortak ilgi alanları olan bir grup beraberce Hudson Nehrini tekneyle geçip, mezra ve köylerin patikalarında, toprak yollarında uzun yürüyüşler yapıyorlardı. Yürüyüşler sırasında o da bir Alman olan Jerome Lachenbruch çok yakın dost olmuşlardı. Beraber Yorkville'deki Alman tiyatrolarına gidiyor ortak ilgileri üzerine münazara ediyorlardı. Lewis onda sadece bir arkadaş değil, hep ihtiyaç duyduğu ağabeyi de bulmuştu. Lachenbruch, Lewis'i yazarlıkta kariyer yapması için cesaretlendirmiş, bu yıllarda Mumford'un yazdığı tüm yazıları okumuş ve değerlendirmişti.

Mumford, örgün öğretime geçme kararından sonra, eğitimin katı dayatmalarından dolayı giderek daha fazla hayal kırıklığına uğradı. İlk önce bir yazar sonrasında unvan arayan bir öğrenci olması gerektiğine karar vermişti. Artık ne kütüphane ne dersler yeterince ilgisini çekmiyordu. Okulu sıklıkla aksatıyor, yazmaya daha fazla vakit ayırıyordu. Bu onu o kadar etkilemiş olacak ki "Tarih Boyunca Kent" kitabının sayfalarında Helen kentine dair eleştirilerinde bu yıllarda dimağında gelişmiş olan fikirleri tekrar ortaya çıkaracaktı :

"Müze ve kütüphane, hayattan ve deneyimden önce gelmeye başladı: Akademizm özgün akademinin organik dengesinin yerine geçti; koleksiyon ve sınıflandırma entelektüel faaliyetin ana kanalları haline geldi. Cansızlaştırılmış bilginin, yani hayatın bir aracı olarak değil de sorumlu eylemi ikame eden bir şey olarak görülen bilginin çoğalması olgusu, adını pek yerinde olarak büyük metropolis İskenderiye'den alır. "İskenderiyecilik" bu tür bilgiyi, sadece günümüzün büyük eğitim kuruluşlarının besledikleri hoş ve boş ürünlerin rekabet edebileceği yüksekliğe çıkardı. Günümüzün deneyimleriyle yargılayacak olursak, bu steril, akademik bilginin, tıpkı ihtiyatla öldürölüp seyreltilmiş tehlikeli bir virüs gibi, çoğunlukla özgün

düşünceye veya taze deneyime karşı yaşam boyu bağışıklık sağladığı söylenebilir.”^[6]

Mumford okulu bırakmaya karar vermiş fakat buna cesaret edemiyordu. Aşırı yorgun ve ateşli olduğu bir gün üniversite doktoruna başvurdu. Akciğerlerinde tüberküloz başlangıcına dair bulgular görülünce doktoru ona eğitimini bir süreliğine askıya alma ve daha yavaş bir yaşam sürmesini tavsiye etmişti. Bu durum okulu bırakması yönünde kesin karar almasına elverişli ortam hazırlanmasına yeterli gelmişti. Çok sonraları Mumford tüberküloz olmadığını, aslında aşırı çalışan tiroitin tüberküloz benzeri semptomlar gösterebileceğini öğrenecekti. Beklemeden okuldan ayrıldı. Daha sonra Columbia Üniversitesi, New York Üniversitesi, Sosyal Araştırmalar Yeni Okulu ve yine City College’da gece okulunda dersler alacak olmasına rağmen, Mumford hiçbir zaman bir lisans derecesi alamamıştır.

Mumford, akademinin çok dar bir alanda uzmanlaştığı algısından rahatsız olmuştu ve daha sonraki öğretim kariyeri boyunca, bu engelleri yıkmaya çalışmıştı. Belki de bu sebepten Geddes’e yakınlığı diğer tüm etkilendiği önemli isimlerden farklı olacaktı. Geddes’in **“giderek daha az şey hakkında giderek daha çok şey bilmek”^[7]** diyerek tarif ettiği uzmanlaşma karşıtlığı Mumford için babadan oğula miras gibiydi. Dartmouth Koleji’nde (1929-1935), Stanford Üniversitesinde (1942-1944) ve Pennsylvania Üniversitesinde (1951-1956 ve 1959-1961)ve diğer okullarda dersler verdi. Onursal diploma teklifleriyle kuşatılmış olmasına rağmen, Mumford sadece ikisini kabul etti: 1965 yılında Edinburgh Üniversitesinden fahri hukuk doktorası unvanı ve 1967 yılında Roma Üniversitesinden fahri mimarlık doktorası unvanı.

6 Mumford, *Tarih Boyunca Kent*, s.237
7 Morris, *Ekolojik İnsancılığın Öncüleri*, s.24

1.4. Mumford'un Kökenleri : Patrick Geddes, Samuel Butler, Leonardo Da Vinci

City College'da Lewis birçok profesörden etkilenmiş, yazar kimliğinin oluşmasında okulda oluşan sıcak ve yenilikçi hava önemli rol oynamıştı. William James, Henri Bergson, Thorstein Veblen, Lev Tolstoy ve Pyotr Kropotkin'in kitaplarını tutkuyla okurdu. Fakat Lewis'i asıl şekillendiren kişi neredeyse 10 yıl boyunca hiç yüz yüze görüşme imkanı bulamayacağı Patrick Geddes olacaktı.

“Mumford City College’da biyoloji okurken ilk kez İskoç biyolog, sosyolog ve şehir plancısı Sir Patrick Geddes’in (1854-1932) yazılarına rastladı”^[8].

Mumford ve Geddes sadece iki kez bir araya geldiler ancak Geddes'in ölümüne kadar bir düzineden fazla yıl boyunca yazıştılar. Mumford, çok yönlü ilgi alanlarını İngiltere'den Fransa'ya, Filistin'e, Kıbrıs'a, Hindistan'a ve ABD'ye taşıyan akademik ve danışmanlık kariyerine entegre etmeyi başaran Geddes'te entelektüel bir rol modeli bulmuştu.

Geddes, biyoloji alanındaki evrimsel çalışmalarına dolaylı yoldan bağlanan disiplinler arası bir çalışma yöntemi öngörmüştü. “Bölgesel ölçümleme(regional survey)” olarak adlandırdığı bu yönteme göre, yalnızca bir bölgenin tarihi, topoğrafyası, ekonomisi ve sosyolojisi incelenerek geleceği için uygulanabilir bir planın belirlenebileceği vurgulamaktaydı.

Geddes'in, ekolojik düşünce, çevresel planlama, şehir planlaması konularında bir öncü olmasına rağmen en önemli yanı, şehrin kültürel evrim sürecindeki rolünün üzerinde duran İngilizce konuşan ilk sosyolog olmasıdır. Geddes, Sorbonne'da biyoloji okurken keşfettiği Frederic Le Play'in etkisiyle toplulukları çevre(yer),meşgale(iş) ve sosyokültürel yaşam(adetler) arasında büyüyen organik bir etkileşim olarak gördüğü gözleme dayalı sosyolojik çalışmasını geliştirmiştir. Geddes'e göre meşru bir sosyoloji teorisi, ilk elden insan topluluklarının gözlemlenmesi sonucunda ortaya konabilirdi. Hiçbir

zaman şehirde bir hafta yürümeden o şehir için yeni bir planlama projesine başlamazdı. Aristotle'ın Attica'ya Acropolis'in tepelerinden baktığı gibi, yüksek bir yere çıkıp bağlantılı bütünü görmeye çalışırdı. Dönemin araştırmacıları gibi fiziki bir geziyle sınırlı kalmaz, gezilerine bugünün şehriyle başlar adım adım geçmişe doğru giderdi. Şehrin kendini ona anlatmasını çalışmanın başına koyardı. Ona göre günlük hayatı görmezden gelmek, modern planlamanın en önemli sorunuydu. Nasıl bir organizma onu saran çevre incelenmeden tarif edilemezse holistik olarak inceleme yapılmadan da şehir ile ilgili çalışma yapılamazdı.

Ayrıca şehir ile köyün bağlantıları Geddes'in önemseydiği hususlardı. O tüm bölgeyi(şehir + kasaba) kompleks ve iç içe geçmiş bağlantıları olan bir ekosistem olarak okuyordu. Bu doğal ve kendiliğinden olan dengeyi bozmadan alternatifler üretilmesi gerektiğini savunuyordu.

Mumford, Geddes'in "The Evolution of Sex" adlı çalışmasını okuduktan sonra "Outlook Tower" a mektup yazarak makale ve materyaller talep eder. Eline ulaştığında hislerini ***"ilk kitabımın yayınlanmasında duyduğum coşku ile eşdeğer bir duygu"***^[9] diye tarif edecektir. Daha sonra 1915'te, savaş sonrası burada çalışma imkanı kollayacak ve bununla ilgili bir mektup yazacaktır.

"Outlook Tower" bir yapıdan çok Geddes için bir fikir projesiydi. Geddes satın almadan önceki sahibi kuleye yeni bir taret eklemiş ve içine "camera obscura" yerleştirmişti. İlkel projeksiyon cihazı olan bu alet merceğine düşen yakın çevrenin görüntülerini alt kattaki karanlık odanın içinde yuvarlak bir masaya yansıtıyordu. Böylelikle bir ressamın gözünden çevre, düzlem üzerinde 2 boyutlu olarak gözlemlenebiliyordu.

Geddes kuleyi bir çeşit eğitim aracı olarak kullanıyordu. Ziyaretçilerini kulenin basamaklarından özellikle hızlıca çıkartıyor, kan basınçlarının yükselmesini sağlıyor, onları görecekleri için hazırlıyordu. Onları sadece tek bir sandalyenin durduğu karanlık odaya götürüyor ve gördüklerine odaklanmalarını sağlıyordu.

9 *Miller, Lewis Mumford, a life, s.55*

Bu karanlık odanın amacı insanların kendilerini anlamalarının dış dünyayı anlamının tek yolu olduğunu sembolik olarak göstermekti.

Kulenin diğer beş katında farklı farklı odalarda resimler, fotoğraflar ve baskılardan oluşan koleksiyonlarda Edinburg , İskoçya, Büyük Britanya, Avrupa ve Doğu Medeniyetlerine ait bilgiler veriliyordu. Kulenin bütünü “bölgesel ölçümleme” metodunun ve bütüncül düşünmenin canlı örneği olarak görev görüyordu. Geddes burada maskeli balolar, festivaller ve katılımcı ritüeller düzenleyerek insanlara “şehrin kökenlerini(tarihini)” yeniden keşfetmeleri ve yeniden deneyimlemeleri için fırsatlar yaratıyordu.

Mumford’un 1915’te gönderdiği mektup ile “Outlook Tower” da Geddesi’n yaptığı çalışmalara dahil olma talebi Geddes tarafından değil de damadı tarafından cevaplanmıştı. Maalesef Geddes bu sırada bir çalışma için Hindistan’da olduğundan kule Mumford için faydasız bir yer olarak gözükecek, onun fikirlerini yazdıklarından takip etmeye yönelecekti.

Geddes’i ilk defa keşfettiği yıllarda, 1915 ilkbaharında Mumford, Samuel Butler’ın çalışmaları ile de karşılaşır ve neredeyse Geddes kadar Butler’dan da etkilenir. Butler’da Geddes gibi çok yönlü bir yazardır: hem bir romancı, bir ressam, gazeteci, hicivci ve döneminin en iyi bilim yazarlarından biridir. Biyolojiye derin ilgi duyan amatör bir araştırmacıdır. “Evolution”, “Old and New” adlı eserlerinde Butler, insan aklına türlerin ilerlemesinde şekillendirici rol veren “yeni Lamarkçı”^[10] evrim teorisini ortaya koyuyordu. Fakat Mumford’un asıl ilgisini çeken amatör biyolog Butler değil, “Erewhon” un yazarı, makine kültürü hicivcisi Butler’dı. Bu roman Butler tarafından ilk olarak 1872’de isimsiz olarak yayınlanmıştı. Başlık aynı zamanda başkahramanın keşfettiği ülkenin adıydı. Romanda Erewhon’un nerede olduğu belli değildi ama kurgusal bir ülke olduğu açıktı. “Erewhon”, “h” ve “w” harflerinin yerleri değiştirilirse, geriye doğru okunduğunda “hiçbir yer” anlamına geliyordu. Kitap, Victoria toplumunun eleştirisiydi ve aynı zamanda bir ütopya da sayılabilirdi. Genç

¹⁰ Fransız doğa bilimci Jean Baptiste Lamarck (1744–1829) tarafından öne sürülen bir varsayım olup buna göre bir canlının yaşamı boyunca meydana gelen değişikliklerin (örneğin kullanım sonucu kasların büyümesi gibi) döllerine aktararak kalıtıldığını ileri sürer

Mumford, burjuva gelenekleri karşı ilerlemiş isyankar zamanlarında kendine yaşça büyük bir ruh eşi bulacaktı onda.

“Para arzusu, kötü sağlık, sinirlilik, iffet, aile bağları, bir şeyler bildiğini bilmek ve Hristiyanlığa inanmak Butler’a göre yedi ölümcül günahı. Evlilik ve ideoloji üzerine : “Hiçbir şey ile evli olmak iyi değildir. Hatta bir teoriyle bile.” Aile üzerine: “İnanıyorum ki herhangi bir kaynaktan daha fazla mutsuzluk bu kaynaktan gelmektedir. Demek istiyorum ki aile bağına haksız yere uzatma girişimi, doğal olarak bir arada olamayacak kişileri yapay olarak bir arada tutmaya çalışmaktır.” diye açıklıyordu Butler “Notebooks” adlı eserinde ve Mumford sanırım bunu okuduğunda Butler’ın doğrudan kendisine seslendiğini düşünmüştü.”^[11]

Butler, Mumford’un zamanı geldiğinde onun gibi olmayı hayal kurduğu tipte son derece bağımsız bir düşünce insanıydı. 1915 yazı boyunca Mumford haftalarca Butler’ı odağa alan bir makale üzerine çalıştı fakat gönderdiği iki dergi de makaleyi yayınlamayı reddetti. Mumford hayatının sonuna kadar evrim ve biyoloji ile ilgilenmeye devam etmişti. 85 yaşında yazmaya başlayacağı en son projesi “neo-Lamarkçı” Samuel Butler ve Geddes’ten ilham alan geniş bir insan evrimi çalışması olacaktı.

1917 yılına gelindiğinde Mumford Leonardo Da Vinci’de kendine yeni bir kahraman bulacaktı ve onu başrole koyan bir oyun yazacaktı: “The Gorgon’s Head” . Burada Leonardo yeni bir çağın haberci olarak sahne alıyor ve dostu Nicolette’ye “ Bir şeyi tüm parçalarıyla bilmek bilimdir” diyordu. “ İskelet olmadan bir vücut asla yaşayamaz ama organlar olmadan da iskelet hayatta kalamaz” repliğiyle devam ediyordu. Mumford’un Leonardo’su kendisi gibi genç, durmaksızın yeni fikirler üreten, yeni ilişkiler peşinde koşan bir kişilikti.

”Mumford yıllar sonra kendini bu dönemde fikirler içinde boğulan, hararetli, yeni düşünceleri kostümler gibi deneyen, bir gün pragmatist, bir gün Spinozacı, bir gün anarşist, bazen sosyalist, bazen Platonist, bazen Butler, bazen Geddes olan bir kimse olarak tarif edecekti.”^[12]

Bu karmaşık tanışıklıkların hemen ardından Mumford, New York bölgesindeki ve çevresindeki yerel dünyayı keşfetmeye başladı; bu keşifler, mimarlık ve şehir planlama konusundaki gizli ilgisini uyandırdı. Daha bir çok yazar ve düşünürden hatırı sayılır derecede etkilenmiş olan Mumford ilk olarak çeşitli dergilere Geddes’in metodolojisini ve bakış açısını açıkladığı makaleler yazmaya başlamıştı. İlk denemeleri birçok defa geri çevrilip basılmasa da Mumford’un Geddes’e olan entelektüel borcu, ilk kitabı olan “Story of Utopias”da (New York, 1922) çok belirgin olarak kendini gösterecektir. Platon’dan H.G. Wells’e kadar uzanan bu geniş ütopya düşüncesi araştırması, bölgesel bazda toplulukların yenilenmesi çağrısıyla sonuçlanıyordu. 1930 yıllarında yazmaya başladığı dört ciltlik “Yaşamı Yenileme(Renewal of Life)” serisinde bu temaların çoğunu genişletecekti.

1.5. Çalışma Hayatı ve Eserleri

1918’de, Geddes ile ilk karşılaşmasından üç yıl sonra Mumford telsiz operatörü olarak orduya katıldı ve hemen ardından 1919 da terhis edildi. Son derece rekabetçi New York yayıncı topluluğuna ısrarlı girme çabaları sonrası Mumford aynı yıl “The Dial” için yardımcı editörlük görevine başlayacaktı. Fakat talihsiz yazar, derginin yeniden yapılandırılması sebebiyle 7 ay sonra görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Çok uzun süre işsiz kalmadı. Geddes aracılığıyla Mumford, Londra merkezli Sosyoloji Derneği Başkanı Victor Branford ile temasa geçmişti. Mumford’un bu durumunu öğrenen Branford onu İngiltere’ye “Sociological Review” dergisinin baş editörü olmak için davet etti. Her ne kadar Mumford birkaç ay bu pozisyonda kalmış olmasına rağmen hızla büyüyen yayıncılık başarılarına çok güveniyordu. Aynı zamanda, savaş sonrası neslin

önde gelen sosyolojik düşünürleri ve kent planlamacıları (S.D. Adshead ve Raymond Unwin) ile de bağlantılarını ilerletmişti. 1920 sonbaharında Amerika'ya döndü ve ertesi yıl The Dial'daki eski meslektaşlarından biri olan Sophia Wittenberg ile evlendi. İlk doğan çocuğu olan oğluna, Mumford'un danışmanının onuruna Geddes ismini verdi. Sonrasında 1935 yılında kızları Alison dünyaya gelecekti.

1920'lerde Mumford sayısız dergi için ; edebi ve görsel sanatlar, sosyoloji, politika ve felsefe gibi çeşitli konularda yazılar yazdı ve kitapları inceledi. Mumford'un adı önceleri sıklıkla "The Freeman", "The New Republic", "American Mercury" ve "The Journal of the American Institute of Architects" ile anıldı ancak 1931'den sonra "The New Yorker" yazarı olarak tanınacaktı. Hazırcevap ve cesur yazı stili, derginin editörü Harold Ross tarafından yakın ilgi görüyordu ve kısa süre sonra düzenli bölümlere atandı. 1931'den 1963'e kadar Mumford, "The New Line"ın mimari eleştirmeni oldu ve "Sky Line" başlığı altında yazdı. Sütun, mimarlara ve planlayıcılara ilaveten sofistike genel bir izleyici kitlesine ulaştı ve Mumford, bunu modern tasarımdaki teknolojik yönelimde insani değerleri teşvik etmek için bir araç olarak sıklıkla kullanıyordu. İlaveten 1932'den 1937'ye kadar neredeyse haftalık olarak müze sergileri ve galeri gösterileri yazdığı The New Yorker için ek sanat eleştirmenliği görevini de elinde tuttu.

1921 yılına girildiğinde City College yıllarından yakın arkadaşı Lachenbruch, Mumford'a onun yazar olarak potansiyelini analiz eden ve gelecek planıyla ilgili tavsiyeler veren uzun bir mektup yazar. Kendi sözleriyle "bu mektup hayatı boyunca alacağı en önemli" mektuptur. Öncesinde Mumford Lachenbruch'a büyük fikirlere odaklanmış romanlar yazmak istediğini söyleyerek mevcutta devam etmekte olan çalışmalarını göndermiştir. Lachenbruch'ta bunun üzerine yazdığı mektubunda şu satırlarla onu eleştirir: "***İnsanların hayatını yazmak için masana oturduğunda kişileri unutuyor ve sadece onların soyut değerlerine odaklanıyorsun ve bu seni öncelikle bir sosyolog yapıyor.***"^[13]

Eğer bir romancı değil ise ve az çok sosyolog ise neden Lachenbruch'un tavsiye ettiği gibi hayali ve gerçek dünyayla aynı kıymette ilgilenen bir kitap yazmıyordu. Olduğu gibi bir dünya ve olması gerektiği gibi bir dünya bir arada.

“Sana muazzam bir iş öneriyorum... Senden gelecek nesillerin ilerlemesi için bir gerekenler ansiklopedisi yazmanı istiyorum.”^[14] diyordu Lachenbruch mektubunda.

Bu öneri doğrultusunda Mumford hem hayal gücünden vazgeçmeden hem de kurgu dışında bir alana yönelerek çalışmalarına devam edecekti. Tam bu sıralarda Van Wyck Brooks ve Geroid Robinson da bu tarz bir kitap yazması için Mumford'u teşvik ediyordu. Aralık ayında Mumford “Yeni Jariusalem'in Temelleri” başlıklı bir kitap yazmaya karar verir. Ona göre dünyanın kötülüklerden ve yanlışlardan tamamen arındırılmasının imkanı yoktu ve hedefinde okuyucularına imkansız yok yer “Ütopya”yı değil, olası en iyi yer olan “Eutopia” düşündürmek vardı.

İsim olarak aklına ilk “Ütopya'nın Ötesinde” gelmişti ama ısrarcı değildi .Yine de ana tema bu başlık üzerine kurulacaktı. Bir arkadaşına kitap için ***“Plato ile başlayacak ve Mumford ile bitecek demişti.”***^[15] Kanımca bu lafıyla zamanla yerini bulacak olan muhafazakar yazar kimliğinden ipuçları veriyor ve uygarlık tarihine Amerikalı bir sayfa ekleme çabasını belli ediyordu.

Mumford, tamamen karşı çıksa da, uzun bir süre ütopyacısı olarak yaftalanacaktı. Onun ütopyası, çocukluk yıllarında edindiği öz disiplin ve basit yaşam felsefesini, konformist bir hayat yerine özgür bir hayatı ve aynı zamanda Geddes tarzı merkezde birleşmiş, karışık ilişkilerle çatallanan organik bir yaşam tarzını tavsiye ediyordu. Bundan ötürü belki de ütopyacısı olduğu eleştirileri kendi söylemlerine çelişki oluşturacak şekilde doğru kabul edilebilirdi. Tavsiye ettiği veya öngördüğü asla olmayacak bir coğrafyada asla var olamayacak ilişkiler ağı olmamasına rağmen... Özetlemek gerekirse,

14 Miller, *Lewis Mumford, a life*, s.156
15 a.g.e

Mumford'un düşüncesinin esas niteliği daha çok titizlikle formüle edilmiş mantıksal bir felsefeden ziyade, belirli ahlaki değerleri ve sezgisel bir anlayışı vurgulayan dini bir inanca benzemektedir.

1922'de eşi Sophia ile çıktıkları bir Avrupa gezisinden döndüklerinde görürler ki "Story of Utopias" yayınlanmış ve olağanüstü övgüler almaktaydı. Önde gelen eleştirmenler hemen farkına varmışlardır ki bu kitap başkalarının yazdığı gibi ütopyaların yalın bir tarifi değil, Birinci Dünya Savaşının, insan aklının ve tüm neslin ahlaki duruşu üzerindeki parçalayıcı etkisi hakkında bir kitaptır.

Mumford'un edebi kariyeri, "The Story of Utopias"ın(1922) ardından yayımlanan bir yazı dizisinin başarısıyla hızla gelişmişti. Sonraki dört kitabı, edebi meslektaşları Van Wyck Brooks ve Waldo Frank ile paylaştığı tarihi bir sorgulama olan "Amerikan geçmişinin yeniden keşfi" ile tematik olarak ilgiliydi. Brooks, "kullanılabilir geçmiş" olarak adlandırdığı bu yeniden keşif sürecini başlatmıştı ve özellikle Mumford'un yazım kariyerinin bu aşamasında güçlü bir etki yapmıştı. Mumford, fikirlerin dönüştürücü gücüne büyük inanç besleyen bir yazar olarak, insanlığın değişiminde makinelerin, politikacıların, ekonomik sınıfların veya politik görüşlerin entelektüel güçler kadar etkisi olamayacağına inanıyordu. Bu değişim ertelenmemeliydi ve önce büyük bir potansiyel barındıran Amerika'da gerçekleşmeliydi. Amerikan entelektüellerinin kendilerine öncülük etmesi için artık Avrupa'ya bakmayı bırakması ve kendilerini hizaya sokmak için Amerikalılara ait kültürel geleneği gömüldüğü yerden çıkartmaları gerektiğini söylemekteydi.

1923 yılında Mumford, federal hükümet adına 1. Dünya Savaşı boyunca savunma sanayisi çalışanları için konut yerleşkeleri tasarlayan bir grup mimarın kurduğu Amerikan Bölgesel Planlama Derneğinin genel sekreterliğine atanır. Yaşça genç ama olgun plancı ve mimarlardan oluşan bu grup içerisinde Mumford ilk defa Geddes ve Howard'ın fikirlerini pratik hayata aktarma şansını bulacaktır. ABPD en kalabalık zamanında bile üyeleri 25 kişiyi geçmeyen gayri resmi bir kuruluştur. Fakat üyelerini ve yöneticilerinin gerek hükümet

gerekse popüler planlama dünyasında sözü geçen kişiler olmaları sebebiyle kendi boyundan büyük işler başaracaktı. Dağınık ve bölük pörçük bir grup gibi durmalarına rağmen iç çekirdeği oluşturan Mumford, Clarence Stein, Henry Wrigth, Benton MacKaye gibi isimlerin üzerinde anlaştıkları şekliyle Amerika’da ilk defa modern endüstri ve toplu taşıma tarafından yaratılmış olan yeni düzeninin koşullarını ortaya koyan ve hesaplayan ilk topluluktur. Daha sonra Mumford bu düzeni “Metropolitanism” olarak adlandıracaktı.

Dönemin yaygın planlama anlayışı, yeni yollar ve ulaşım araçları ile insanları şehrin merkezine alış veriş ve çalışma için taşımak ve sonra da aynı yollar üzerinden banliyölerdeki evlerine geri götürmek üzerine kuruluydu. Dönemin ulaşım teknolojileri artık planlamacılara bu tarz bir merkezileşmeyi kolaylıkla sağlayabilir yetenekteydi. Fakat Mumford ve ABPD derneği üyeleri bu teknolojilerin başka türlü planlamaya da imkan sağlayabileceğini görüyor ve bu yeni anlayışı savunuyorlardı. Elektrik dağıtım şebekesi, toplu taşıma imkanları ve otoyollar genel yaygın kanının aksine merkezi olmayan planlamaya da kolaylıkla imkan verebilecek enstrümanlardı. Artık her yere enerji kolaylıkla taşınabildiğine göre her yerde fabrika kurulabilirdi. Fabrikaların artık nehir kenarlarına veya limanlara yakın olmasına da gerek yoktu. Yeni otoyollar ve ulaşım araçları sayesinde imal edilen ürünler kolaylıkla tüm dünyaya dağıtılabildi. Dolayısıyla nüfus da merkezsizleştirilebilirdi. Mumford ağırlık merkezini eski haline, yetenekli işçiler ve teknisyenlerin işlettiği kırsal tabanlı fabrikalar ve kulübe tarzı endüstrilere geri inşa ediyoruz diye beyan ediyordu.

ABPD’nin ortak imzayla yayınladığı bu program Ebenezer Howard’ın fikirleri üzerine kuruluydu fakat Mumford, her bir detayı Amerikan şartlarına uygun hale gelecek şekilde yeniden düzenlemişti. Derneğin sonradan beliren başlıca amacı nüfus yoğun kentleşmeye karşı işe yarar ve uyumlu bir alternatif üretmek ve böylelikle nüfus yoğunlaşmasını kullanılabilir arazi üzerinde yayabilmektir.

Brooklyn Köprüsü eskizi, Lewis Mumford

Çocukluk yıllarında edindiği şehri yürüyerek keşfetme alışkanlığı Mumford'a yakın çevresindeki mimariyi de keşfetme fırsatı sağlamıştı. İlerleyen yıllarında sıklıkla defterine yapıları resmetmiş görsel farkındalığının da ilerlemesini sağlamıştır. Yapıları kitaplar gibi görmüş, günü anlamak

için belgeler olarak kabul etmiştir. Tüm bunların şekillendirdiği Mumford 1924 yılında yayınlanan "Sticks and Stones: A Study of American Architecture and Civilization" kitabı ile ümit veren bir mimari eleştirmen olduğunu açıkça ispat eder.

Bu yıllarda mimari çok popüler bir başlık değildir. Hatta mimarların kendileri bile mimarinin biçimsel tarihine ilgi göstermiyorlardı. Mimariyi eleştirmek ise pahalı sonuçları sebebiyle yasaklı bölgede durmaktaydı. Bir kaç yazarın eleştirdikleri yapılar sonucunda dava edilmeleri ve aldıkları para cezaları sebebiyle bu yılların eleştirmenleri konudan uzak kalmayı tercih etmekteydiler. Mumford'a göre mükemmel mimari organik olarak kendi zamanının kültürünü bir parçası olmalıydı. Geçmiş yağımalayan ve taklit eden bir kopya olmamalıydı. Elbetteki geçmişe saygı duyulmalı ve oradan dersler çıkarılmalıydı. Mimarlar geçmiş çok iyi anlamalıydı ki böylelikle sadece onun taklitlerine saplanıp kalmasınlar.

Mumford 20.yüzyılın başlarında inşa edilen neo-klasik,neo-gotik tarzda tasarlanmış New York gökdelenlerini örneğine koyar ve **"Brooklyn köprüsünün sade çizgileri, Woolworth binasının doğum günü pastası Gotiğinden çok daha iyidir."**^[16] der. Mumford'a göre bu binanın mimarları modern Gotik stilin olamayacağını anlamamışlar ve sonucunda binaları yaşlı doğmuştur. Mumford gökdelenlerin erken dönemde büründükleri garip kopya

gotik tarzları sebebiyle eleştirse de gökdelenlerin günün gereği olduğunu kabullenir. Bir ihtiyaçtan doğmuş olmalarına ve aslında bazılarının günün gerekliliklerini çok iyi yansıtıyor olmaları sebebiyle kabullenmesine rağmen şehre kattıkları yoğunluk, hava kirliliği, trafik sebebiyle eleştirir. Mumford'un Geddes'ten miras fikirlerinden biri de şehrin, her şeyin öncesinde hayat dramasının sahnelendiği fiziksel bir sahne olmasıdır. Şehirde insan hayatının draması, genişleyen oyuncu kadrosu ve titreşen enerjisiyle en üst düzeyine ulaşır. İşte tam da bu sebepten dolayı Mumford'a göre gökdelenler tercih edilmemelidirler. Sosyal karşılaşmaları azaltıp insanları iklimlendirilmiş cam kafeslere tıkıştırıp dramanın titreşen enerjisini azalttığı için gökdelenler kötüdür. "Sticks and Stones" ile Mumford'un çizdiği resim yıllar sonra 1940'larda Ayn Rand'ın "Hayatın Kaynağı" kitabındaki hayali karakteri Mimar Howard Roark ile kendine yüz bulacaktır; bireyselliğin, Amerikalılığın ve idealizmin temsili Howard'ın Avrupa taklitçilerine ve insani değerleri hiçe sayan sermayeye karşı olan savaşında...

Mumford ilerleyen yıllarda "Sticks and Stones"un çok aceleyle yazılmış ve hüznü romantik bir kitap olduğu için üzgün olduğunu söylese de kitap daha sonraki eserleri ve Mumford tarzı düşüncenin temellerinin izlendiği kitap olarak önemlidir. Mimariden bahsederken onu diğer sanat dallarından ayıran bir özelliği olduğundan bahseder ve ekler ; bir yapı estetik vaatlerinin yanında insanlığa iyi hayatı da vadetmelidir. Sadece seçilmiş bir zümre için değil, şehrin bir parçası olarak içinde var olduğu şehrin tamamına bunu verebilmelidir.

***"Mimarlık iyice anlaşılırsa medeniyetin kendisidir. Medeniyet nedir?... Ademoğlunun toplum içinde insanlaştırılmasıdır."*^[17].**

Bu insanlaştırma sürecinde yeniden üretim sadece geçmiş veya sadece gelecek içermemelidir. Geçmişten kopmadan geleceği vadetmelidir.

"Sticks and Stones" , tamamen üslupsal bir bakış açısıyla değil, kültürel

17 Lewis Mumford, **Sticks and Stones** , iç kapak W.R. Lethby ve Matthew Arnold'dan Mumford tarafından yapılan atıf.

açısından Amerikan mimarisinin tarihidir. Mumford, “The Golden Day” başlıklı tamamlayıcı Amerikan edebiyatı çalışmasında da aynı tarih yazıcılığını üslubunu kullanmıştır. Mumford 1925 yılında Cenevre’de dersler vermektedir. Aynı zamanda “The Golden Day”in tohumları aklında filizlenmeye başlamış, şafağında uyandığı altın günlerin Avrupa’nın duvarlarla çevrili şehirlerinde değil, Whitman’ın, Emerson’un, Melville’nin ışığı altında Amerika’da doğmakta olduğunun farkına varmış ve burada Orta Çağ ile kendi çağının acil gereksinimleri arasında parlayan bağlantıyı bulmuştur.

Sonucunda 1926’da “The Golden Day” yayınlanmıştır. Özellikle 19. yüzyıl ortası yazarları Melville, Hawthorne, Emerson, Whitman ve Thoreau’ya Avrupa mirasının sınırlarından kurtulma ve tamamen özgün ve Amerikalı bir şey yaratma yetenekleri nedeniyle övgüler yazmıştır. Bu çalışmalar sonucunda dördüncü kitabı ve ilk biyografisi, “Herman Melville” (New York, 1929) ortaya çıkmıştır. Mumford’un Melville’in sıkıntılı ve esrarengiz kişiliğine olan hayranlığı, kendi kişisel hayatının özellikle kasvetli bir dönemine denk gelir ve kitabı yazma deneyimi onda engin bir iç aydınlanmaya sebep olur.

“Her nesil babalarına karşı isyan eder ve dedeleriyle arkadaş olur.”^[18]

Mumford, “The Golden Day”de başlattığı edebiyat analizini on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına ötelere ve “The Brown Decades” adlı kitabında (New York, 1931) sanat, mimarlık, peyzaj mimarlığı ve mühendislik paralel çalışmalarıyla sentezler. John ve Washington Roebling, Frederick Law Olmsted, H.H. Richardson ve Albert Pinkham Ryder gibi diğer sanatlardan önde gelen isimleri içerecek şekilde “The Golden Day” de yarattığı edebi “panteonu”nu genişletir. Bu 19. Yüzyıl isimlerini tanımlarken Mumford, Amerikan kültürünün gerçek kökenlerini keşfettiğini düşünüyor ve keşfinin yirminci yüzyılda çağdaşlarını daha ileri yaratıcılık seviyesine götüreceğini umuyordu.

“Samuel Butler’ın Erewhon’da şakayla karışık bir şekilde öngördüğü tehlike, insan vasıtasıyla makinenin kendini idame ettirdiği ve egemenliğini artırdığı bir araç haline gelme tehlikesiydi.”^[19]

“Yaşamın Yenilenmesi” serisi, Mumford’un batı medeniyetinin kronolojik tarihini yazma ve gelecekte hayatta kalabilmesi için bir rota çizme girişimiydi. Dizinin yazımı, ilk sayı olan “Technics and Civilization”dan başlayarak, Mumford’u neredeyse yirmi yıl meşgul etti, Teknoloji tarihine ilişkin bu araştırma, konunun bugüne kadar İngilizce dilinde en kapsamlı analiziydi. Mumford kitabında, sadece insanın makine üzerindeki ustalığının ve onu besleyen kapitalist sistemin değiştirilmesiyle, modern teknolojinin yıkıcı eğilimlerini durdurabileceği sonucuna varıyordu.

Mumford’un teknolojiye ilgisi Stuyvesant Lisesinde okuduğu yıllardan beri sürüyordu fakat bu konuda bir kitap yazma ve ilgisini Amerikan’dan Batı Medeniyetlerine çevirme sebebi Profesör Robert MacIver’dan 1930’da aldığı Columbia Üniversitesinde ders verme teklifiydi. Bu derse hazırlanırken Mumford teknoloji literatürünün tamamını gözden geçirmişti. Daha ilk dersini vermeden elinde bir kitap yazacak kadar materyal toplanmıştı ama önce Avrupa’da gözlem ve araştırma yapmak isteyecekti.

“Mumford, 1932’de Almanya’da “Technics and Civilization” için araştırma yapıyordu. Bekleyen tehlikenin belirtilerini görmüştü, ancak ciddiye almadı. Diğer birçok yabancı gözlemci gibi, Almanların büyük çoğunluğunun “Hitler gibi bağırان bir psikotik”i asla desteklemeyeceğine inanıyordu. Karl Vossler ile röportaj yapmak üzere Münih’e ulaştığında, kitapçılarda “Mein Kampf”ı raflarda gördü ve Hitler’in Nazilerinin birleşen gücünün demokratik basında çıkan haberleri okudu. Ama Vossler’e Hitler’in demokrasiye karşı bir tehdit olup olmadığını sorduğunda : saygın klasikçi soruyu gülümsemeyle reddetti

19 Lewis Mumford, *Technics and Civilization*, Şikago, Şikago Üniversitesi Basımevi, 2010 s.301

ve bu güven verici sözlerle: “Nazizm? Kızamık gibi sadece bir çocukluk hastalığı dönemi. Bavyera’da çok kötü bir şekilde geçirdik ve üstesinden geldik: şimdi kuzeyi etkiledi. Başka bir yılda, sevgili Mumford, iyileşmiş olacağız. Bu kadar kötü Almanca konuşan hiçbir lider, Almanlar gibi iyi eğitilmiş insanları yönetemez. ” demişti”^[20]

Mumford Almanya’nın Münih kentinde geçirdiği bu yıllarda Oskar von Miller’in yardımıyla Almanca ve Fransızca dillerinde teknoloji üzerine yazılmış ve hiçbir Amerikalı araştırmacının henüz erişemediği birçok kaynağı incelemiştir. Berlin, Frankfurt ve Zürih gezilerinde karşılaştığı yeni mimari ve kent planlaması Mumford’u çok etkilemişti. Hatta onu “Avrupa’nın yeni bir dünyanın şafağında” olduğuna ikna etmişti. Mumford’a göre bu şafakta, makine insanın durumunda büyük bir rahatlamayı getirecekti.

Münih, bakir bilgiye ulaştığı, yeni teknoloji ve bilim ile karşılaştığı yer olurken Lübeck ise farklı bir uyanışa ve önceki günlerinde yaptığı çalışmalarda ne kadar naif davrandığını anladığı şehir olmuştu. **“Keşke seyahat notlarımda faşist harekete daha fazla yer ayırmış, daha fazla gözlem yapmış olsaydım”^[21]**diyecekti. Burada “Kahverengi Tişörtlüler” her yerdeydi. Bütün olanın farkına varmış olmasına rağmen bir yıldan kısa bir sürede cumhuriyetin hiçbir direniş ile karşılaşmadan dönüştürülmesi onda şok etkisi yapacak ve hemen ardından Avrupa’da doğmak üzere olan şafağın aldatıcı olduğunu ve aslında bir serap olduğunu yazacaktı .

Sonrasında 1939’da tablonun tamamını görebildiği bir noktada yazdığı “Men Must Act” da yazdığı şu satırlarda güncel eğilimini ve Avrupa’da değişen siyasete bakışını şu şekilde açıklayacaktı:

“Faşizmin yardımcısı, aksine, gücün kötüye kullanılması için azami kapasiteyi azami sorumluluk reddi ile birleştirmesidir.

20 Miller , *Lewis Mumford, a life* , s.323
21 a.g.e.

Teorik olarak diktatör etkilenemez: pratikte suikast bile gerçekleştirilemez. Öyleyse, faşizm hakkında yeni olan şey, kalıcı siyasi iktidar yoğunluğu değil, bu gücün aldığı biçimdir. Faşizm, bir kriz nedeniyle ortaya çıkar: bir dizi kriz yaratarak veya en azından bir başka partinin, başka bir grubun veya başka bir ülkenin krize neden olduğu yanılsamasını sürdürerek varlığını sürdürür. Sonuçlara gelince, krizin yalnızca hayal edilebilecek bir gerçek olup olmadığını çok yakından sorgulamaya gerek yok: büyük borçların varlığı, büyüyen bir işsiz ordusu, taciz edilmiş, tatmin edici bir orta sınıf; veya bazı gerçek güçlüklerle hayali terörlerin birleşimi. Kriz faşizmin gücünün kaynağıdır: faşistler güçlerini sürdürmek için krizi uzatmalılar. ” ^[22]

Serilerden ikinci cilt olan “Culture of Cities” (New York, 1938), aynı analizi, II. Dünya Savaşı arifesinde, Orta Çağ sentezinden çağdaş parçalanma durumuna kadar kent tarihine de uyguladı. Mumford’un şehirler hakkındaki fikirleri başlangıçta Geddes’ten etkilenmiş olmasına rağmen, 1920’lerden bu yana Amerika Bölgesel Planlama Birliği’nin üyesi olmuş ve bu grubunun ilerici görüşleri ile de desteklenmiştir.

“Şehir, mağaralar, uskumru sürüleri veya karınca yığınları gibi doğanın bir gerçeğidir. Fakat aynı zamanda bilinçli bir sanat eseridir ve toplumsal çerçevesi içinde daha basit ve kişisel sanat biçimlerini barındırır. Zihin kentte şekillenir; ve arkasından, kentsel form akli koşullandırır.” ^[23]

Kitabın sonuç kısmında, ilk kez “Story of Utopias”da ifade ettiği “bölgesel şehir” çağrısını yineler ve kitap, Mumford’u şehir planlama konusunda uluslararası bir otorite olarak öne çıkarır. 1935’te yazmaya başladığı bu kitap için iki yıl hiç aralıksız ve başka hiçbir şeyle ilgilenmeden çalışmıştı. Kitap,

22 Lewis Mumford, **Men Must Act**, New York, 1939

23 Thomas Fisher., **The Culture of Cities - Introduction**, New York , 2016

eleştirmenler tarafından kente dair o zamana kadar yazılmış olan en iyi kitap olarak yorumlanmıştı. Dünya ve Patrick Geddes'in çalışmalarıyla karşılaştığı ilk günden beri bu kitap Mumford'un içinde inşa ediliyordu ve bu kitabında Geddes'e olan borcunu çok daha açık bir şekilde gösteriyordu. Aynı şekilde ama daha az bir açıklıkla ise Oswald Spengler'e olan borcunu da ödüyordu.

Mimarlık üzerine yazdığı gibi, "The Culture of Cities", yirmi yıldır Amerika'da ve Avrupa'da yaptığı gözlemler üzerine inşa ettiği notlar ile Mumford'un ilk elden şehir bilgisine yoğunlaşıyordu. Aslında kitap, tarif ettiği kentsel gösterinin tüm canlılığı, imgesi ve enerjisi ile dolu başlı başına bir şehir gibiydi. Tüm kitap, Mumford'un Amerika Bölgesel Planlama Derneği çalışmalarında savunduğu türden şehirler için karmaşık bir argüman olarak şekillendirilmişti. Bu bol resimli kitapta Mumford, bütün kentleri "bölgeselci" inancının ışığında okuyordu. Geçmişteki şehirleri tanımlıyor ve yarının şehirlerini inşa etmek için temellerini atıyordu.

***"Yaşamı sanat , bilim, din ve felsefe tarafından beslenmeyen bir topluluk, gün geçtikçe yarı canlı bir topluluğa dönüşür."*^[24]**

Fiziksel dünyadan fikir dünyasına geçen Mumford, "Yaşamın Yenilenmesi" dizisinin üçüncü cildinde, "The Condition of Man" de (New York, 1944) din, felsefe ve politika tarihlerini paralel olarak inceledi. II. Dünya Savaşı'nın araya giren felaketi, Mumford'un insanın komşuları ve çevresiyle uyum içinde olduğu daha organik bir yaşam biçimine duyduğu arzunun aciliyetini artırdı. Mumford, Amerika'nın savaşa katılımı için aktif bir şekilde lobi yaptı ve bu akımda iki politik iz bıraktı: "Men Must Act" (New York, 1939) ve "Faith for Living" (New York, 1940). Ancak oğlu savaş sırasında öldürüldü ve bu olay Mumford'un medeniyetin geleceği konusundaki iyimserliğine bir nokta koydu. Oğlu Geddes'in hayatının hatırası, "Green Memories" (New York, 1947), sorunlu bir ergenin rüştünü ispatladığı evrensel bir öykü olduğu kadar otobiyografik bir çalışmadır.

24 Lewis Mumford, *Faith for Living* , Londra, Secker and Warburg, 1941, s.165

“İnsanın temel amacı ... değerlerin yaratılması ve korunmasıdır: medeniyetimize anlam veren şey budur ve buna dahil olmak, nihayetinde bireysel insan yaşamına önem vermektir.”^[25]

Mumford, en sevdiği filozoflarından ikisine kasıtlı referansları için seçilen bir ünvan olan “The Conduct of Life” (New York, 1951) ile “Yaşamın Yenilenmesi” serisini tamamladı: Ralph Waldo Emerson(Conduct Of Life adlı bir kitabı var (1860)) ve Benedetto Croce. Esasen önceki ciltlerin bir özeti olsa da kitap, modern toplumun hastalıkları için Mumford’un içten gelen reçetesi idi. “Yenilenmesi” kişisel düzeyde bir dönüşümü içeriyordu ve nihai hedefi fiziksel, zihinsel ve ruhsal olarak “dengeli” bir kişiliğe ulaşmaktı.

1950’ler Mumford’un için bir yansıma ve yenilenme zamanıydı. II. Dünya Savaşı’nın sonunda atom bombasının gelişmesi ve yayılmasıyla Mumford, teknoloji konusundaki en büyük korkusuyla karşı karşıya geldi. Birçok makalesinde ve “Sanity” adlı (New York, 1954) eserinde, nükleer silahsızlanmanın ilk yandaşlarından biri olarak, atom silahlarına şiddetle karşı çıktı.

Hem inşa edilmiş hem de doğal olan çevrenin azalması, Mumford’un endişesinin bir başka nedeni idi. Bu dönem New Yorker’daki “Sky Line” köşe yazılarında, dünyadaki şehirlerin ve özellikle de New York’un genel olarak artan sıklıklağını, kirlenmesini ve parçalanmasını ele alıyordu. Savaştan sonra inşa edilen İngiliz “Yeni Kentler” serisinde umut görüyor olmasına rağmen modern mimari ve planlamanın uygulanabilir çözümler sağlama imkanına giderek daha da karamsar bakıyordu. Mimarlık tarihine ve eğitime olan ilgisini de sürdürmeyi bırakmamıştı: 1952’de Modern hareket için yerel kökenli bir yazı koleksiyonu olan “Çağdaş Amerikan Mimarisinin Kökenleri”ni(New York, 1952) düzenlemiş ve bu çalışma, mimarlık okullarında standart bir ders kitabı haline gelmişti. Aynı dönemde Mumford, Pennsylvania Üniversitesindeki şehir planlama bölümünde ders verirken müfredatı hümanist mimarlık ve tarih anlayışı ile aşıyor, kentsel tarih konusundaki önceki görüşlerini yeniden

tartmaya başlıyordu.

“Tarih Boyunca Kent” (New York, 1961), Mumford’un Ulusal Kitap Ödülü’nü (1962) aldığı başyapıtıdır. Esasen “The Culture of Cities”in bir çeşit güncellemesini yaparken kitap, kent tarihi analizini medeniyetin doğuşuna kadar genişletiyordu. Mumford, bu çalışmada medeniyetin ilerlemesinden sorumlu olan erkek odaklı bir araçtan ziyade kadın odaklı bir “kap” olduğunu savunmak için arkeolojik verileri geniş bir şekilde kullanıyor, önceki kitabında olduğu gibi, ortaçağ dönemini, yavaş yavaş kaybedilen büyük bir sentez ve uyum zamanı olarak görüyordu. Şehrin kalıcı yapısına inanmasına rağmen, aradan geçen yıllarla birlikte modern insanın çözmesi için, kirlilik, aşırı nüfusu ve nükleer imha tehdidi gibi çok daha karmaşık sorunlar yarattığına inanıyordu.

İki bölümlük “Makine Efsanesi”nde (Technics and Human Development, New York, 1967, ve The Pentagon of Power, New York, 1970) aynı sorunların çoğunu teknolojik bakış açısıyla ele alacaktı ancak sonuçları çok daha fazla kaygı verici olacaktı. Mumford, mega makinenin, savaş sonrası ABD’nin teknolojik yönelimli ekonomisinde, alışlagelmiş insan gücünün modern bir rakibi olduğunu savunuyordu. Dahası, bilim insanlarını ve politikacıları bu güç arayışında yardımcı komplocular olarak görüyor ve bu görevlerini bırakmadıkları sürece hayatı anlamsız hale getirdiklerini savunuyordu. Mumford bir kez daha içsel dönüşüm çağrısında bulundu, ancak bu zamana kadar neredeyse kimsenin dinlemediğinden emindi.

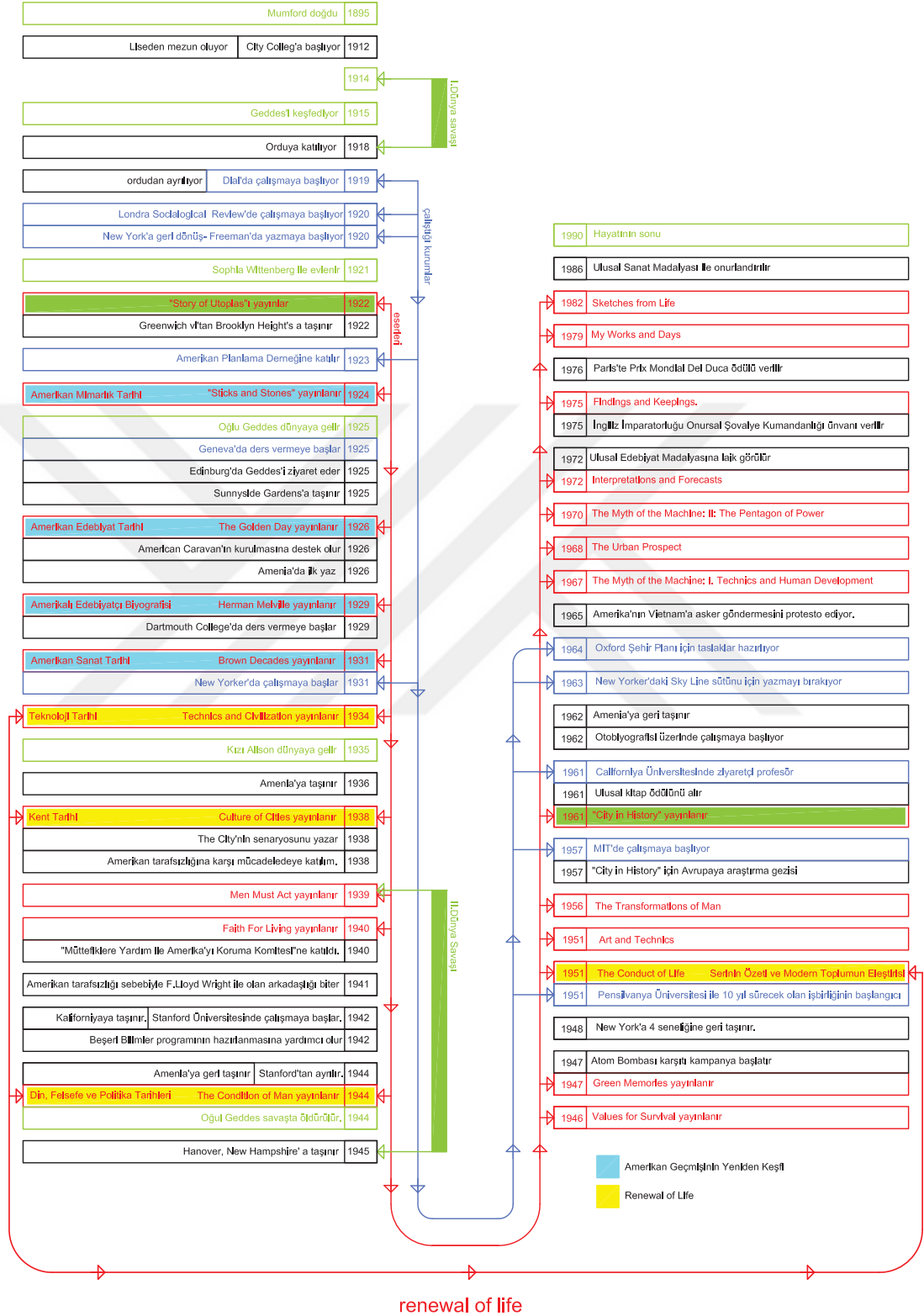
Mumford’un son eserleri, tarihteki kendi yeri ile anlaşmaya vardığı için doğal olarak büyük ölçüde otobiyografikti. “Interpretations and Forecasts” (New York, 1973), “Findings and Keepings” (New York, 1975), “Architecture as a Home for Man” (New York 1975)ve “My Works and Days” (New York, 1979) eserleri Mumford’un yarım yüzyılı aşkın edebi çeşitliliğini ortaya çıkarmıştı. Yirmi yıldan fazla bir süre boyunca, birçok kitabının en hırslısı olmasa bile en zor olduğu kanıtlanan otobiyografisinin el yazması üzerinde çalıştı. “Sketches From Life” (New York, 1982), Mumford’un yaşamının sadece ilk yarısını

kapsıyor, ancak karmaşıka dolu kişisel ilişkilerinin yanı sıra Amerikan yazını, mimarisi ve siyaset dünyaları hakkında çok yönlü bir bakış açısı sunuyordu.

Aktif yazarlıktan emekli olan Mumford, eşı Sophia ile Amenia yakınlarında, New York, Leedsville'de yaşamaya 1990'da vefat edene kadar devam edecekti.

Uzun ve zorlayıcı bir hayat, bir evladın kaybı, alışıl原因miş ve sunulani doğru kabul eden bir dünya, bu dünya içerisinde farklı renkte parlayan bir deha, 2 Dünya savaşı, unvanı olmayan bir düşünür, Avrupa ütopyası olarak doğmuş bakir bir kıtada Katolik inançla yıkanmış yarı Episkopal yarı Yahudi, sivri dilli bir yazar olarak Mumford günümüz imkanları kullanılabililiyor bile olsa bu denli geniş bir literatürü takip etmenin imkansız derecede zor olacağı bir zamanda Antik dönem, Rönesans, Orta Çağ, Sanayi Devrimi, Avrupa ve Amerika'nın üretmiş olduğunun neredeyse tamamına kaynağına giderek ulaşmış, bunların üstüne fikirler üretmiş, günceli ile birlikte yorumlamıştır.

Bir çoğunun aksine ürettikleri henüz hayattayken takdir almış, fikirlerini yayma imkanı bulmuştur. Birçok üniversiteden teklifler almış, dersler vermiş, ödüllere layık bulunmuştur. 1961 yılında Kitabı "Tarih Boyunca Kent" Ulusal Kitap ödölünü, 1963 yılında Frank Jewett Mather ödölünü, 1964 yılında Başkanlık Özgürlük Madalyasını, 1975 yılında İngiliz İmparatorluğu Onursal Şövalye Kumandanlığı unvanını, 1976 yılında Prix Mondial Del Duca ödölünü, 1986 yılında da Amerikan Ulusal Sanat ödölünü almıştır.

TABLO 1.1 Lewis Mumford Kronolojisi - Hayatı, Kariyeri, Eserleri

İKİNCİ BÖLÜM

LEWIS MUMFORD'UN KENT LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Mumford çok geniş bir alanda; şehircilik, edebiyat, teknoloji, makineleşme ve de güncel politikaya dair eserler vermiştir. Akademiyi çok etkilemiş bir insan olmasına rağmen akademisyen değildir. Amerika'daki en erken kültür eleştirmenlerinden birisidir. Mumford yazmaya başladığı ilk günden son eserine kadar bilinçli bir şekilde hedefi belirlemiş ve ona doğru gelişen literatüre sahip bir yazardır. Güncel dünya etkinlikleri onu etkilemiştir. Fikirlerinde değişiklik yapmış ama asla hedefinden sapmamıştır. “Story of Utopias” da bahsi geçen ütöpik şehirler “Tarih Boyunca Kent”te tarihle yoğrularak gerçeğı buluyor. İki kitap arasında 39 yıl geçmesine rağmen kullandığı lisan, argümanlar ve hedef değışmiyor. 1934“Technics and Civilization”da Teknoloji tarihini, 1938“Culture of Cities”de kent tarihini, 1944“The condition of Man”de din,felsefe ve politika tarihlerini inceler. Serinin sonunda hepsinin bir özeti ile birlikte modern toplumun sorunlarını ortaya koyar ve 1951”Conduct of Life” yayınlanır. 17 yıl süren “Yaşamın Yenilenmesi” projesi tamamlanmış olur.

İlk kitabı “Story of Utopias” doğrudan 1.Dünya Savaşı ile alakalı olmasa da Mumford’un hayatının erken dönemlerinin en önemli küresel olayı olması sebebiyle savaşın etkileri ve sonuçları ilgisinin odak noktasını oluşturuyor.1.Dünya Savaşı Mumford’un hayatını birinci elden etkilemiş olmasa da çok yakınından geçmişti. Yine de savaş ve arkasından olanlar, ceza niteliğindeki Versay Barış Antlaşması, Rus İç Savaşına müttefiklerin müdahalesi, Kızıl tehlike, Amerikan Sosyalist Hareketinin çöküşü Mumford’u derinden etkilemiş ve erken dönem eserlerinin ana teması oluşturmuştur. Günü ve kendi neslini Freeman’daki bir yazısında :

“Gençlerin anı yaşamak istemeleri şaşırtıcı değildi, öncelikleri kendi özgürlükleri ve eğlenceleri idi. Bizim neslimiz yarının kaybından dolayı mağdurdur. Medeniyet insanın 3 boyutta

yaşamasına sebep olan sihirli bir enstrümandır -geçmiş, şimdiki zaman, gelecek..... Şimdiki zamanın draması gelecek ve geçmişin çifte darbesini alırsa ancak hareket etmeye niyetlenir; eğer geçmiş hatırlanmak istenmeyecek kadar korkunç ve gelecek de ummak için çok fazla bulutluysa, şimdiki zaman belirli bir yöne hareket etmeyi durdurur ve bir noktadan bir noktaya gelişigüzel olarak sendeler.”^[1] diyerek anlatmıştı.

Bu görüş Mumford’u anlamak için önemlidir. Kendi neslinin yazarları geçmiş ve gelecekte koparılmıştır. Mumford’a göre en iyi yazarlar potansiyellerinin gereğini yerine getirebilmeleri için 2 şeye ihtiyaç duyar; kimliğini tanımlamak için kültürel gelenek ve cezbetmek için parlak bir gelecek öngörüsü.

“Story of Utopias” döneminin egemen politik ideolojilerinin eleştirisi ve ütopya karşıtı bir kitaptır. Savaş sonrası politikaların baskısı altında, kendilerine bilimin ve teknolojinin insan gelişimi üzerinde egemen oluşunu ortak ahlaki temel olarak alan liberalizm ve sosyalizmin yetersizliğini görüp, yeni bir sosyal politikaya ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Makine çağı ütopyaları toplumların gelişimi için teknolojiye ve bilime öylesine bel bağlamaktadır, öylesine her şey planlanmış, düzenlenmiştir ki doğal olan bireysel varoluşun, bireysel gelişimin tüm olasılıkları dümdüz edilmiştir. Liberalizm ve sosyalizmin savunduğu gibi, tüm sorunların basit ekonomik ve sosyal yeniden düzenlemeyle ortadan kalkacağını savunmaktadırlar. Mumford insan gelişiminin doğrularının yapay olarak devlet adamı ve politikacı icat ederek ve küresel haçlı seferleri düzenleyerek değil, ortak kültüre, ortak iklime, ortak tabiata sahip **“bölgesel planlamayla”** bulunabileceğini beyan etmektedir.

“İnsanın Durumu” örneğinde olduğu gibi baş yapıtlarında her konuyu kökenleri ile birlikte inceleyerek sonuca varmaya çalışan bir yazardır. Özellikle “İnsanın Durumun”da Dünya tarihi içerisinde Hristiyanlık ve Yahudi geleneğinin rolünü

¹ Miller, *Lewis Mumford, a life*, s.164

ve konumunu tespit etmeye çalışmıştır. (1944) Yazıldığı yıllarda İsa'ya referans vermek ve dinler tarihinin önemini vurgulamak entelektüel çevrede çok prestijli bir şey değilken, çok öngörülü bir biçimde, dinlerin insanlık tarihini şekillendirici boyutlarını, 2.Dünya savaşının belki en tutkulu eleştirilerinden ve savaşın bütün boyutlarını kritik eden ama bunu yaparken eski Yunan ve Roma'dan başlayıp Hristiyan ve Yahudi geleneğinin tarihsel değeri ile devam eden ve savaş niçin ortaya çıktı ve insan bu savaş içerisinde nasıl anlamını kaybetti sorusuna cevap arayan bir eser ortaya koymuştur. Yahudi ve Hristiyan geleneklerini bir tarihsel mesele olarak gözden geçirir. Mumford bir çok bakımdan dindar bir yazardı. ***“Spinoza’ninkine benzer muğlak bir tümtanrıcılık anlayışını savunuyordu.”***^[2]

“Bu kitap küresel insanlık haline dair bir deneme. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra yazılan benzeri pek çok kitaptan farklı olarak teknolojiyi öcüleştirmektense insan oluş tarzlarının zemini olarak ele alıyor. İnsanın dünyayı şekillendirirken kendisini ve yeni dünyaları nasıl şekillendirdiğini, yaratımın getirdiği yıkımı ve dramı Faust’un diliyle anlatıyor. Sosyal bilimlerin giderek uzmanlaştığı, tarihsel çalışmaların ‘mikro’laşarak birkaç ay yahut seneden öteye konuşmaktan kaçındığı günümüzde, Mumford bizlerle bütüncül bir perspektifin kıymetli efkârını ve her şeye rağmen insanın dilediğinde adil bir yaşamı inşa edebileceğine dair yılmak bilmez ümidini paylaşıyor.”^[3]

Çok güçlü ve tekrar eden makine eleştirisi vardır Mumford’un yazılarında. Howard, Max Weber, Freud gibi isimlerden etkilenerken tarihsel psikanaliz de yapmaktadır. Çok sert bir faşizm eleştirmeni, antikomünist, antikapitalist olmasına rağmen kıyametçi bir üslup kullanmamıştır. Batının çözülmesi

2 Morris, ***Ekolojik İnsancılığın Öncüleri***,
3 Lewis Mumford, ***İnsanın Durumu***, İstanbul, Açılım Kitap, 2017 Kitabın tanıtım bülteninden

hikayesi Mumford'dan daha derin bir hümanist ağıt olarak okunabilir. "Tarih Boyunca Kent" kitabı 60 sonrası dünya tarihi, şehir tarihi, teknoloji tarihi anlatılarını çok etkilemiş bir kitaptır. Neolitik çağdan başlayarak günümüze doğru süreklilik çizerek anlatılar sunar.

Mumford Batı'da çok demode bir isim olmasına rağmen etkileri halen devam etmektedir. Mumford'un 60'lardan sonra çevre hareketini etkilemesi en önemli özelliğidir. Çevre düşüncesinin olgunlaşmasında çok önemli bir düşünürdür. Mumford ve çevre üzerine yazılmış eserlerden en önemlisi Mark Lukarelli'nin "Mumford ve Ekolojik Bölge" Kitabıdır.

Şehircilik tarihi açısından: Geddes, Mumford için önemlidir. Patrick Geddes'in (1915) "Cities In Evolution" adlı kitabı, Mumford'un Tarih Boyunca Kent kitabının altlığı denilebilir. Tarih boyunca kentlerin konumunu ilk ele alan kitap olarak önemlidir.

Geddes ve Mumford'un en önemli kavramlarından biri ekolojik bölgedir ve bu kavram: Mumford İngiltere'de "Sociological Review" dergisinde çalışırken Geddes ile dostluğu sonucunda gelişen bir kavramdır. Geddes yaşadığı devirde Avrupa ve Amerika'da önemli bir akademisyendir. Kentleşmenin 19.yy ve 20.yy tarihini anlamak açısından kritik bir adamdır. Çünkü planlama yapmadan önce analiz, yani kentin kültürünü, ekonomisini ve toplumu tanıyarak planlama yapma fikrini sistemli bir biçimde geliştiren insandır. Biyolog olmasından dolayı yapıtlarında derin bir biyoloji fikri vardır. Özellikle İngiltere sanayi devrimini gözlemleyerek, "Kömür Kent" kavramlaştırmasını yaparken insanın gelişiminde tekniğin rolü, önemini ortaya koymuştur. "Yeni teknik" "eski teknik" gibi kavramlar geliştirmiştir. İlk olarak bir ütopya olarak ortaya çıkmış olan "Bahçe Şehir" fikrini de katarak(Ebenezer Howard) ekolojik bölge kavramı geliştirir. Ekolojik bölge bahçe kentlerden oluşan kentler ön gören ve insanın entelektüel ve manevi açıdan gelişmesini ve kendini keşfetmesini odağına koymuş bir teoridir. Sanayi ve tarım reddedilmemekte ama modeli biraz farklılaşmaktadır. Mumford da bu görüşleri geliştirerek tüme varan görüşlerini ortaya koymuş ve bu fikirlerin tercüme edilmesinin ve Amerika'ya

transfer edilmesinin başında kilit isim olmuştur.

“Technics and Civilisation”da Mumford Faşizm’i, teknoloji ve medeniyet eleştirisi yazımlarından bakınca, teknik ve mekanik felsefenin zirvesi olarak görüyor. İnsanın tamamen hiçleştirilmesi, insani erdemlerin ayaklar altına alınması, kaba kuvvete alan açılması, teknoloji karşısında insanın yok oluşu olarak görüyor. Alman muhafazakarlarının teknik eleştirisi ile Mumford’un eleştirisi farklı açılardan olaya bakıyor. İnsan kavramı Mumford tarafından çok farklı bir şekilde kullanılıyor; Mumford, felsefede, sosyal bilimde ve tarihte insan kavramının kaybedilişini kendi eleştirisinin başlangıcı olarak kuruyor. Ayrıca insan ve kent ölçeği Mumford’un düşüncesinin merkezindedir.

Birçok eseri bir araya getirilip okunduğunda Mumford insani erdemlerin makineleşme ve teknoloji elinde yok olmasının önüne geçilmesinde önemli bir başlık olarak nüfus meselesini ortaya koyar. Kentsel yığılma olgusu Geddes ile ortak paylaşımlarıdır.

“Kentın nüfusu arttığıında, onunla birlikte ekonomik ve siyasal hayatın karmaşıklığı da arttığıında, belli bir gruba has bir yönetim şekli olarak demokrasiye özgü sınırlılıklar da açığa çıkar. Saf demokrasi, sadece küçük bir nüfusla mümkün olan yüz yüze görüşmeleri; ayrıca bunun yanı sıra geleneksel sınırlamaları ve düzenli prosedürleri gerektirir. Platon bile bu tür bir yakınlığın avantajlarını fark etmişti. Zira “Yasalar ”da şu gözlemde bulunur: “Bir devlet içinde yurttaşların birbirini tanımasından daha iyi bir şey olamaz.” Büyük nüfuslarda demokrasi, halk referandumuna başvurulana o sınırlı durumlar dışında işleyemez. Helen kentının nüfusu arttıkça, sadece oylama hakkına sahip olmayanların, oylama hakkına sahip olanlara göre oranı artmakla kalmadı; o küçük ayrıcalıklı yurttaş grubu bile çok büyüdü ve birbirleriyle doğrudan ilişki kurma olanağını yitirdi.”^[4]

“Nüfus meselesi büyük siyasal teorisyenlerin, Platon’la Aristoteles’in başına dert oldu; karma bir idare sisteminin daha iyi olacağına bilgelikle inanan Aristoteles, buna rağmen sorunu kentin boyutunu küçülterek çözmeyi önerdi. Yürüttüğü mantık harikaydı; fakat yöntemi, nüfusu onun ideal saydığı nüfusu çoktan aşmış olan Atina’yla Korinthos’ta kurumsal ve yapısal radikal değişikliklere yol açmadan uygulanamıyordu. Burada Aristoteles, Delphoi’nin kentsel saçılma politikasının sahip olduğu siyasi bilgelikten olduğu kadar Boiotia Konfederasyonu’ndaki yeniliklerden de bihaberliğini de açığa vurur. Bu sorunla ilgili geçerli bir yaklaşım, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Ebenezer Howard’ın Garden Cities of Tomorrow [Yarının Bahçe Kentleri] adlı kitabında konuyu ele alana kadar ortaya konamadı.”^[5]

Toplumsal diyalogun sağlıklı olabilmesi için kent ile kırsal organik yapılanma içerisinde var olmalıdır. Bu diyalog kaybedildiğinde kendinden önceki düşünürlerin söylediği gibi toplum çözülmeye ve yabancılaşmaya başlar. Aynı iz Mumford ütopyaları irdelerken de ortaya çıkar. 19 yy. ütopyalarının neredeyse tamamında arazi ve nüfus planlanmıştır ve belirli büyüklüğe müsaade edilmektedir. Fakat Mumford bu planlanmış kısıtlamanın taraftarı değildir. Nüfus ve kentsel yığılma sorunludur ama organik olarak sınırlandırılmalıdır.

2.1. Kentin Kökenleri

“Kent ileride yok mu olacak, yoksa dünya tamamen devasa bir kentsel arı kovanına mı -ki bu da başka bir yok olma biçimidir- dönüşecek? İnsanları kentlerde yaşamaya iten ihtiyaç ve arzular, yani bir zamanlar Kudüs, Atina ve Floransa’nın vaat eder görüldüğü şeyler daha üst bir düzeyde yeniden hayata döndürebilir mi?” (Mumford, Tarih Boyunca Kent, s.14)

Mumford'u anlamak için onun kenti dayandırdığı kökenler üzerinde durulması gerekir. Bin yıllar boyunca denenmiş, kurulmuş, yıkılmış kent kendi tarihi içerisinde insan toplumlarına dair bir çok ipucu barındırmaktadır. Mumford'un dediği gibi medeniyet insanın 3 boyutta yaşamasına sebep olan sihirli bir enstrümandır ; geçmiş, şimdiki zaman, gelecek..... Kente dair geçmişini incelerken Mumford kentin tohumlarını tören yeri, Helen ve Roma medeniyetleri ve din başlıklarında bulur.

2.1.1 Tören Yeri

Kentin ne olduğuna dair arayışı içerisinde Mumford, avcılık ve toplayıcılık sebebiyle sabit bir yerleşim yeri olmayan insandan önce ölümlerin sabit bir yere sahip olduğundan bahseder. Sabit yerden kastı tabii ki öncül kentin kendisidir. Yahudilerin atalarının gömüldükleri yeri mirasları saymasından örnekle Mumford, yaşayan insanlar kentinin öncülünün ölümler kenti olduğunu ileri sürer. Tarihte ilk olarak insanların bir araya geldikleri, tekrar tekrar ziyaret ettikleri sabit yer olarak mezar yerini işaret eder. Mezar yeri, ilkel insanın bilinmezine karşısında kurguladığı, özel kıyafetler giyindiği ve ötekiler ile gündelik dışında ilişki kurduğu ilk yerdir.

Mumford, mezar yerinin kentin ilk kıvılcımı olduğunu ileri sürerken bunu başka bir öncül ile birlikte anar; mağara. Mağaraların barınak veya tören yeri olarak kullanılması tarihten günümüze kalmış birçok arkeolojik bulguyla kolaylıkla ispat edilebilmektedir. Arkeolojik bulgulardan elde edilen veriler neticesinde bu ilk toplanma yerlerinin barınaktan ziyade tören yeri olarak daha popüler olduğu aşikardır. Tören yeri insanların bir arada olmak ve ilişkileri ilerletmek için önemli bir toplanma yeri idi. Diğer insani ihtiyaçlarını karşılamak için ne kadar uzaklaşırlarsa uzaklaşırlar yine buraya dönüyor ve bir arada oluyorlardı. Manevi olarak güvende hissedilen yerdi. Daha önce tecrübe etme imkanı elde edemedikleri ilişkiler için rastlantıdan öte karşılaşmalara imkan sağlıyordu.

Mumford'un "What is a city?" adlı makalesinde belirttiği gibi "şehir her şeyden önce bir sosyal eylem tiyatrosudur." Ona göre kentin ulusal çevre ve içindeki toplulukların manevi değerleriyle olan ilişkisi, kentin fiziksel görünümünden ve ekonomik değerlerinden daha önemlidir.

***"Lascaux ve Allamira'daki mağaralar barınak olarak hic kullanılmamışlarsa da, bunların Nippur ve Abydos'takiler gibi bir tür tören merkezi oldukları tahmin edilmektedir. MO IV. yüzyıl gibi daha geç bir tarihte yapıldığı anlaşılan bir kabartmada, HermesTe Pan'ın resmedildiği, Nympha'lara adanmış bir mağaranın tasvirine rastlanır. Kabartma Penteliko Dağı'ndaki Nympha'lar Mağarası'nda bulunmuştur."*^[6]**

Bu mağaraların planlaması ve duvar resimleri göz önüne alındığında ustalıklı ortaya çıkarılmış planlama ve mağara resimlerinden okuyabildiğimiz tören ritüelleri ilk kentin oluşmasında büyük öneme sahiptirler. Ritüeller ve tören yeri, sanatsal açıdan bakıldığında, estetik unsurlarıyla ve planlamasıyla dönemlerinin çok ötesinde ürünlerdi ve insanı sonunda kentlere yöneltecek dinsel dürtüleri saklıyorlardı.

2.1.2 Helen

Attike'nin sahip olduğu düşünürler sayesinde insanlık tarihine armağan ettiği en önemli beceri, yeni kentler üretebilme becerisi olmuştur. Aynı düşünürlerin insani amaçlar uğruna ideal kenti kurma çabalarının hastalıklı fikirler barındırması sebebiyle de Helen rüyası son bulmuştur. Mumford Helenistik kent halkının, Polis çöküşün eşiğindeyken kendilerine çıkış yolu olarak dinleri seçmelerini yadsıamaz. Paleolitik yaşamda olduğu gibi tören yeri dini ritüelin kenti filizlendirecek doruk noktaya ulaşması Polis'in zayıflamasıyla belirginleşir.

“Gündüz ritüelleri ve kanlı kurbanlarıyla eski ibadethaneler ve tapınaklar bu yeni kültlere göre değildi. İlk zamanlar kuşkusuz evsiz olan ve üyelerinin kentin çok uzağındaki ormanlarla kaplı dağ yamaçlarında bulunduğu bu gizemli dinler sonunda ortaya yeni bir kentsel biçim çıkardı; karanlığı, Bacchus’un içinde yeniden doğduğu, Oipheus’un Eurydike’yi aradığı yeraltı dünyasının karanlığına karşılık gelen kapalı bir salon.”^{7]}

Tapınak, ruhani kurtuluşu vaat eden ve de dini elitlerin elinde oyuncak olmuş bir kutsal kaptan, yerelde oluşturulmuş herkesin eşit olduğu bir toplanma yerine geri dönüşmüştü. Öncekilerin aksine burada insan ile tanrı kavramlarının konumları yeniden düzenleniyor, evrensel ve bu dünyaya ait olmayan yeni bir Polis kuruluyordu. Günlük hayatlarında yaşamları boyunca ne yaşamış olurlarsa olsunlar onlara artık mesut bir poliste sonsuz yaşam müjdeleniyordu.

Bu sayede, Helen Polis’inde sıradan olan insan hem Polis’in katı kısıtlamalarından kaçabiliyor hem de kendini, bir sıfatla kısıtlanmamış sınırsız bir topluluğun bir parçası olarak buluyordu.

“MÖ VI. yüzyıldan sonra bu yeni ruh kendini her yerde yeni dinler ve yeni felsefelerle göstermeye başladı: Çin’de, Hindistan’da, Pers’te, Yakındoğu’da ve Batı’da. Bireysel vurguları ne olursa olsun, aynı eksenlerdeki bu ideolojiler, uygarlığın temel öncüllerinin -yani güç ve maddi şeyler üzerindeki aşırı vurgunun; rütbeleri, sınıflamaları ve mesleki bölümlmeyi ebedi kategoriler olarak kabul etmenin; bütün bunların yanı sıra sınıfsal yapıdaki egemen kuramların sahip olduğu sürekli şiddet ve yıkıcılığın, adaletsizliğin, nefretin ve düşmanlığın- yarattığı derin hayal kırıklığını ortaya serdi.”^{8]}

⁷ Mumford, *Tarih Boyunca Kent*, s.251
⁸ a.g.e.

2.1.3 Roma

Helenistik ütopyanın zayıflamasıyla ortaya çıkan Roma da ise durum farklıydı: Binaları, yapıları, su kemerleri yollarıyla ihtişamlı bir yapılı çevreye sahip olsa da imparatorluk kabın içine sıkışıp kalmamıştı. Surlarla çevirli değildi. Merkezin özünü, uzak bile olsa tüm bağlı bölgelere iletebilme becerisine sahip kurulu düzenlerine olan saygıları sebebiyle uç karakollarda bile Roma kendini gösterebiliyordu. Roma Devletin kendisi başarıya yakınlaşmış yeni bir kent kurma girişimiydi. 5627 kentsel birime kadar sayısı artmış olan Roma kentlerini kontrol altında tutan **“Roma’nın uzak ülkelerde tüketilmek üzere damıtıp yeni şişelere döktüğü düzendi.”“Eski kabın içinde, hiçbir zaman tamamen boşaltılmamış olan tortu ve kalıntılarla karışık bir haldeydi.”**^[9]

Roma kentleşmesinin kökeninde Mumford dinleri tekrar bulacaktır: **“Roma kentinin temel taşları asıl olarak iki başka ocaktan, Etrüsk ve Helen kültüründen çıkarılmıştı. Roma kentsel gelişimi, Etrüsklerden, İtalya’nın kuzeyini uygarlaştıran bu muamma insanlardan, dinsel ve batıl tarafını aldı. Etrüsk kentinin akropolisi, Ege’deki gibi daima bir tepenin üzerine kurulurdu. Bir kent kurulmadan önce kutsal kehanetler orada yapılırdı. Varro’ya göre Romalılar yeni kentler kurarken Etrüsk ayinleri yapardı; tanrıların lütfunu garantilemek için sadece kâhinlere danışmakla yetinilmez, kentin sınırı bir rahibin rehberliğindeki bir sabanla belirlenirdi.”**^[10]

Roma birçok idari becerisi yanı sıra birçok da problem içeren bir kurumdu. İktidarı sağlamlaştırmak, kendini meşrulaştırmak için yapılara, gösterilere ve daha doğrusu vahşete ihtiyaç duyuyordu. Bu ihtişamı sağlayabilmek için çoğunluğun sömürülmesi üzerine bir denge kurmaya çabalıyordu. Bir kent adına yapılabilecek tüm yanlışlar ardı ardına sıralanıyordu; Aşırı nüfus

9 a.g.e.
10 a.g.e.

birikmesi, hijyen şartlarının otorite tarafından bilinçsizce kötüleştirilmesi, çarpık yapılaşma, ahlaki yozlaşma... Mumford Roma'daki içe patlamayı Geddes'in diliyle, Parazitopolis'ten^[11] patopolis'e^[12], patopolis'ten psiko-patopolis'e ve buradan da tiranopolis'e^[13] dönüşüm olarak açıklıyor ve ekliyor **“Geriye kent gelişiminin sadece son bir aşaması kalmıştı, o da çok gecikmeden ortaya çıktı: Nekropolis, yani ölümler kenti.”**^[14] Kent çekirdeğinde ölümler kentini barındırıyorken yok oluş/içe patlama sürecinde de özüne dönmüş olacaktı.

“Eğer manastır sistemini görmezden gelerseniz yeni kent biçimiyle ilgili bir ipucundan, bunun biçimlendirici bir etki olduğu gerçeğinden mahrum kalırsınız.”^[15]

Roma bir anda yok olup gitmemişti tabii ki. Birçok olay ve yanlışlık neticesinde şehir ve kasaba gitgide nüfusundan kaybetmiş, şehrin kendi kozmosunu idame ettirebilmesi için gereken insan ihtiyacını karşılayamaz duruma gelmişti. Barbar baskınları iyice artmış, güvenlik başlı başına bir sorun haline gelmişti. Zenginlikler azalıyor, varlıklıların sayısı ve onların besleyebileceği insan sayısı gün geçtikçe yok olma seviyesine geliyordu. İnsanlar şehirlerde güvenlikleri konusunda ciddi endişe barındırıyorlar ve buna çare olarak daha münzevi yerlere çekilmeyi buluyorlardı. Mumford'un tespitine göre;

“Roma'dan en derin çekilme hareketi bedenlerini kurtarmaya çalışan sığınmacıların gerçekleştirdikleri değil, ruhlarını kurtarmayı arzulayan sofuların gerçekleştirdikleri hareketti.”^[16]

Roma'nın dünyevi nimetlerinin geride bıraktıkları bilinciyle birkaç grup Romalı coğrafi olarak güvenliği kendiliğinden tesis edebilecek yerlerde yaşamayı tercih edecekti. Hristiyanlık dininin Roma tarafından kabul edilmesi(en azından yasaklanmaması) birçoklarına göre Roma'nın çöküşünün temelini

11 Parazitopolis : Parazitlerin şehri

12 Patopolis : Hastalıkların Şehri

13 Tiranopolis : Tiranların şehri

14 a.g.e.

15 a.g.e.

16 a.g.e.

oluşturuyor olmasına rağmen Mumford bu kabul edişin sonuçlarını sadece yok olmakta olanının ayakta kalabilmek için dönüşümü olarak okumaktadır:

“ Manastır aslında yeni tür bir polis’ti: Bir birlikti veya daha çok,benzer fikirlere sahip insanların, sadece törenler için değil, aynı zamanda yeryüzünde sadece Tanrıya hizmet etmeyi amaçlayan bir Hristiyan hayatı yaşamak amacıyla sürekli bir biçimde bir arada bulunmalarını hedefleyen yakın bir kardeşlikti.”¹⁷ Orta çağ Avrupa’sını şekillendirecek olan güçler Romalı değil Hristiyan’dı.

Tören yeri insanın tekrar tekrar hac için vardığı sabit yer olarak kentin fiziksel alanını belirlerken varlığın olmazsa olmazı olan geçmişi, köy ve köyün gelenekleridir. Mumford “Tarih Boyunca Kent” kitabının ikinci kısmı olan “Kentin Kristalleşmesi” başlığı altında kenti, köyün sınırlarını ve sakinlerini nicelik olarak büyütmüş hali olarak tasvir eder. Mumford’a göre Roma’nın temel sorunu da buydu: kentle kırsal arasında karşılıklı ilişkiyi ve işbirliğini yaratacak ve bunu tüm sınırlarına yayacak bir düzen kuramamıştı.

2.1.4 Hristiyanopolis

Büyük imparatorlukların gerek nüfus yığılması gerekse sağlıklı şehir düzenini kurmaktaki beceriksizlikleri sonucu yıkılması veya dönüşmesi sebebiyle, Avrupa’da kendine kentler üstü yer bulan yeni din, kale ile imparatorların bir arada tutmaya çalıştığını manastır,lonca ve kilise ile öncülünün daha da ötesine geçerek sağlayacaktı. Her türlü dünyevi iş kendine kurumsal örgütlenme olarak dini yapıyı örnek alır durumdaydı. Ticaret merkezleri bile ruhani kazanç olarak olmasa bile insanların maddi kazanç için kendilerini işlerine adanmaları esasına dayanarak işliyordu. Tiranın baskısının yerini gönüllü işbirliği anlayışı almıştı.

Mumford kendi döneminde Avrupa'da ve hatta Dünya'da görülen barbarlığa kıyaslandığında (1. ve 2. Dünya savaşları) Orta Çağda din adına işlenmiş suçları makul bulur. Ona göre Orta Çağ sonrası birçok yorumcunun açıkladığı gibi, orta çağ kenti, cehalet, pislik, acımasızlık ve batıl inançtan oluşan bir bataklık değildi. Bir ütopya olmadığı sürece dünyanın kendisi böyle bir yerdi. Orta Çağ Hristiyan Avrupa'sı da böyle bir yerdi. Yanılgı, ideallerin gerçekleşmiş olduğunu kabullenmekten kaynaklanıyordu. Oysa Orta Çağ kenti "Hristiyan ümidinin" tam anlamında doyurulduğu yer değildi. İlerleyen yıllar ile birlikte Roma Kilisesi varlığına şüphe düşürecek her şeyi hem politik olarak hem de fiziki güç kullanarak yok ediyordu. Mumford'un satırlarından anlaşılacağı üzere Hristiyanlık değil Roma Kilisesi, güçlü ve barışçıl Hristiyanopolis'i yeryüzünde kurmakta başarısız oluyordu. Hristiyanopolis'i ütöpik bir rüya olmaktan kurtaracak birçok girişim olmuş olmasına rağmen Papalık buna yüzyıllar boyunca maddileşen varlığı sebebiyle karşıydı. Günah, kilisenin başlıca maddi kaynağı haline gelmişti.

Keşiflerle birlikte orta çağın planlama düzeni birincil elden askeri sebeplerle yeni dünyaya aktarılmış olmasına rağmen ilerleyen yıllarda, Mumford'un da olumladığı şekliyle, New England gibi nüfus ve kullanılabilir arazi üzerinde dengenin kurulduğu yeni şehirler ortaçağın mutasyonu olarak yeni dünyada ortaya çıkacaktı. Thomas More'un "Ütopya"sında olduğu gibi bu kentler eşit parsellere bölünerek belirli kurallar içerisinde birbirlerin tekrar etmektedirler. New England her iki yönde de 19 km olan "township"lere bölünmüştür. "Township" arazi bakımında yeterli doygunluğa ulaştığında yeni üyeler kendilerine bir rahip seçerek, yeni bir toplanma evi, meydan ve yeni tarlalar oluşturmak üzere yeni bir plantasyona yerleştiriliyordu. Bölgesel planlama örneği olarak More'un ütopyası ile bütünde benzerlikleri Mumford da kitabında vurgulamaktadır.

"Ortaçağ kenti kent sakinlerinin müstahkem yeri; başlarda taşradan kaçan köylü ve zanaatçılardan kurulu bir yer olmasına rağmen, ironik bir şekilde çiftliklerde ve köylerde kalan insanları sömürmenin acımasız bir mekanizması haline"

gelmişti. Kentliler tam anlamıyla bindikleri dalı kesmişlerdi. Ekolojik açıdan kentle taşra tek bir birimdir. Eğer biri diğeri olmadan yaşamaya devam edebilecekse, ayakta kalan taşra olur, kent değil; yaşamaya devam eden çiftçi olur, kent sakini değil.” ^[18]

Mumford’a göre kent, manevi ihtiyaçlara sebebiyle mağarada örgütlenen tören amaçlı toplanan grupların ilişkileri içerisinde filizlenmiş, filozofların zihninde şekillenmiş ve Helenistik kentin temellerinde yeşermiş ve Roma’ya yeraltında örgütlenen gizli dini tarikatlar sayesinde aktarılmıştır. Kitabının neredeyse her kısmında vurgu yaptığı nüfus meselesi ve artan nüfusun birebir ilişkiler üzerindeki olumsuz etkisi ile köy ile kentin ilişki kurmakta zorlandığı orta çağda kentin içe patlamasının asıl sebebi olduğunu belirtmiştir. Bu bakış açısıyla Mumford bugün bile güncellerinin henüz farkına varabildiği ve üzerine çözümler üretmek için henüz yola koyulduğu konular üstünde çok öngörülü bir şekilde tespitler yapmıştır. Kenti oluşturan temel yapı taşlarını ararken arkeolojik kazılardan öteye bakabilmiştir. Bunu kendi de vurgular. Kentin kökenlerini başlığını açtığı her dönemin ayrı ayrı sanat eserlerini, tiyatro oyunlarını, şiirlerini ve edebiyat eserlerini birer arkeolojik keşif gibi inceler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEZAR ŞEHİR İLE ÜTOPYA ARASINDA GERÇEK KENT

“Nekropolis ile Ütopya arasında gerçek bir seçenek hala var mı? İçsel çelişkilerden uzak, insanın gelişimini olumlu yönde etkileyip daha da ileriye taşıyacak yeni türden bir kent kurma imkanı hala mevcut mu?”^[1]

“İnsanlık tarihini bu kadar belirsiz ve etkileyici bir hikaye yapan şey, insanın iki farklı dünyada yaşamasıdır; içindeki dünya ve dışındaki dünya. İnsanların zihnindeki dünya, radyumun gücü ve hızı ile maddi şeyleri parçalayan dönüşümlere uğradı.”^[2]

Kent köyden devşirilirken avcılıkla uğraşan silahla tanışmış insanın yeteneğinden avcılık dışında bir sebeple fayda bekler: önce tapınağı sonra ambarı ve en sonunda pazar yerini merkeze yerleştirecek olan surlarla çevrili “müstahkem yerin” savunulması. “Güneş Ülkesinde” Campanella da tapınağı, ortak merkezli yedi halkadan oluşan surlarla çevrili ideal kentinin tam ortasında konumlamıştır. Aynı şekilde Johannes Valentin Andreae da “Christianopolis” te bir kenarı 215 m olan kare formunda surlarla çevrili kentin merkezine daire şeklindeki tapınağı yerleştirmiştir. Fakat Mumford’un merkeziyetçi tespiti Ütopyacılar farklı olarak, ideal kent düzeni için geometrik gerekliliği değil öncül kentin halkının, erkin egemenliğine boyun eğmesi için yiyeceği ve kutsalı yakınında ve tehlikeye her yönden eşit uzaklıkta kontrol altında tutma çabası olarak tanımlar. Mumford, kökenlerini tarih boyunca aradığı kentin fiziksel dünyada şekillenirken insanın manevi ve entellektüel dünyasında da şekillendiğini, dönüştüğünü düşünmektedir. Bu düşüncesi iki kitabı paralel olarak incelendiğinde rahatlıkla anlaşılabilir; Tarih Boyunca Kent ve Ütopyaların Hikayesi. Güncel toplum olayları, teknolojik gelişmeler ve bilim insan zihnini şekillendirip dönüştürürken, düşünce dünyası da tam tersi

1 Mumford, *Tarih Boyunca Kent*, s.14

2 Mumford, *Story of Utopias*, s.7

yönde etkilendiğini etkileme çabası içerisinde. Dolayısıyla tarih boyunca kent barındırdığı dinamikler neticesinde insanı ve insan düşün dünyasını şekillendirirken insanlık da yarattığı ütopya, yani iç dünyası ile onu daha evrilmeden evriltmek çabasına girecektir. Ütopya ve kent, Mumford'un, ilk ütopyanın bizzat kentin kendisi olduğunu söylemesi sebebiyle birlikte incelenmesi gereken konulardır.

Mumford'a göre Platon ve More arasında geçen yaklaşık iki bin yılda Batı Dünyasında bir şekilde ütopya ufkun ötesinde kaybolmuştur. Plutarch'ın Likurgus'un hayatı efsanevi bir geçmişi aktardığı; Çiçero'nun devlet hakkındaki makalesi ihmal edilebilir bir eser olması sebebiyle; St. Augustine'nin Tanrı Şehri esasen Maximilian Harden'in çağdaş isimlerinden birini hatırlatan eski Roma düzenine yapılan müthiş bir gazetecilik eleştirisi olmasından dolayı dikkat çekicidirler fakat bu çalışmalar dışında ütopyaya en azından atıfta bile bulunan herhangi bir eser yoktur.

Esasen ütopya edebiyatta solarken insanoğlunun aklında alevlenmeye devam etmiştir. İsa gökyüzündeki yerini aldıktan sonraki 15 yüzyıl boyunca Batı Topluluklarında Cennetin Krallığı adıyla ademin aklında yeşermeye devam etmiştir. Dünya kötüdür ve onun için yapılacak birşey yoktur. Usanmadan tövbe edilmelidir ve hayatın kötülüklerinden korunmak için mezardan sonraki hayat beklenmelidir. Eğer doğru adımları atabilirsiniz Hristiyan Cennetin Krallığına ulaşabilirsiniz. Bundan sonra sunulanı kabullenmeniz gerekir. Burada değişiklik yapma ve onu yeni baştan yaratma izniniz yoktur.

Bu aralıkta, manastır sisteminin yükselişi ve bazı din adamlarının girişimleri sonucunda ütopya arzusu devam eder gibi görünecektir. Fakat insanlığın zihninde yeşeren fikir ile fiili hayat ve kurumların dayattığı fikirler arasında çelişki en üst düzeyde devam edecek ve bir süre sonra artık cennetin krallığı insanların sadakatini cezbetmeye yeterli olamayacaktır. Tam da bu esnada başka bir takım olasılıkların keşfiyle birlikte semavi ütopya dünyevi ütopyaya doğru kayacaktır. Okyanuslar ötesi keşifler Platon ile atılan tohumların yeşermesine ve meyve vermesine imkan sağlayacaktır. Bunlar beşerin

düşün dünyasına ait hayaller olması sebebiyle her zaman insanlık için iyinin kılavuzları olmak zorunda değildirler.

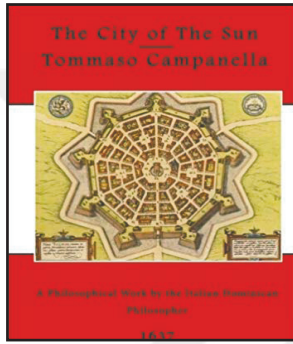

Dolayısıyla Thomas More da kendi sıkıntılı dünyasından insanın yarattığı cenneti bulmaya yola çıkar. Hepimizin bildiği More'un adasındaki kötü insanı daha iyi insan yapmak için kurgulanan kurumlar vasıtasıyla yaratılan havanın suni olması Mumford'u More'un ütopyasını yetersizlik ve sıradanlıkla suçlamasına sebep olur. Boş zaman, entellektüel gelişim, ruhani sadeleşme ve diğer hepsi insanın doğasında var olan arzulardır. Mumford'a göre bunlar için kurumlara gerek yoktur. O, More'un ütopyasında iyi insanlar olması olasılığının canavarlar olma olasılığının yasaklanması sebebiyle olduğunu ileri sürer.

İyi bir hayat yaşama girişimlerimiz, kazanma çabalarımızla sürekli saptırılmış; kazançlar ve avantajlar ile illüzyonlar yaratarak, güç ve zenginliklerin peşinden koşarak, bütün bir insan olarak yaşama fırsatını kaçırılmıştır. İnsanlar mobilyalarının, mülklerinin, unvanlarının, konumlarının kölesi olur ve mobilya veya mülkün vereceği doğrudan memnuniyeti kaybeder. Mumford'a göre Ütopya da tam böyle bir ülkedir. Mumford daha ilk ütopyayı (ütopya isminin ilk kullanıldığı metni) irdelerken bile ütopyalara olan mesafeli duruşunu ortaya koyar. Yapay yollarla icat edilmiş kurumların insan yaşamı üzerindeki olumsuz etkisini kendi felsefesi üzerinden eleştirir. Orta Çağ'ın Hristiyanopolis'inde bulunduğu uyumu ve gönüllü işbirliğini hiçbir yüzyılda yazılmış ütopyada bulamayacaktır.

3.1. 17.Yüzyıl Ütopyaları

Her ikisi de Thomas More'un Ütopya'sından etkilenmiş olan Christianopolis 1619 yılında, Güneş Ülkesi 1623 yılında yayınlanmış fakat 1602'de yazılmıştır. Her ikisi de Hristiyan Ütopyası yazımıdır. Özellikle bilim, matematik ve astrolojiye vurgu yaparlar. Kilise ikisinde de merkezi konumdadır. Şehir planları geometrik ve simetrik düzenleriyle şehrin düzeninin yapısını vurgularlar.

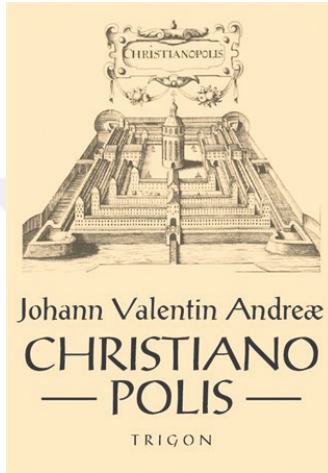
Güneş ülkesine göz gezdirdiğinde Mumford yabancı bir ülkeyi görmez. Daha çok More ve Platon'dan parçalardan oluşan resimli bir bulmaca görür. Aslında biraz ileri bir tarihte yayınlanmış olsa Campanella'nın ütopyasını da "birlikçiler" kategorisine koyabilecektir. Güneş ülkesi aynı "Republic"te olduğu gibi ortak mülk, ortak eşler topluluğudur ve Ütopya'da olduğu gibi gençlerin yaşlıların arkasında sırasını beklediği bir topluluktur.

"Güneş Kentliler yurtlarına inanılmayacak kadar büyük bir sevgi ile bağlıdırlar. Böyle olmaları da gerekir. Çünkü, yurt sevgisi, kişisel çıkardan vazgeçildiği ölçüde artar. Tarih bize bunu açıkça göstermiyor mu? Eski Romalılar özel mal mülkü hor gördükleri ölçüde kendilerini seve seve yurtlarına feda edebilmişlerdir. Bana kalırsa, bizim din adamları ve papazlar, eşlerine dostlarına olan aşırı sevgileri, yükselme tutkuları yüzünden bozulmasalar, ermişlere yaraşır bir hayat sürer, dünya malına o kadar düşkün olmaz, tıpkı havariler ve günümüzdeki birçok insanlar gibi, herkese iyilik yapmaktan başka bir şey düşünmezler."^{73]} Diye konuyu açıklayan Cenovalı Kaptan dünyevi hırslardan arındırılmış bir ülkeye vurgu yapar.

Mumford bu konuda biraz geri çekilir; erdemli bir topluluk Mumford'un kabul edebileceği bir önerme iken Campanella'nın bireysel hayatı, bireysel mülk

3 Tomasso Campanella, *Güneş Ülkesi*, İstanbul, Çan Yayınları, 1974

sahipliğini tamamen reddediyor olması Amerikalı yazarın kabul edemeyeceği bir husustur ve kitabında Güneş Ülkesindeki ziyaretini daha fazla uzatmadan yönünü gerçek Hristiyan ütopyasına doğru çevirir. Ahlaklı ve moral bütünlüğü takip eden endüstrinin mükellef bir doğada yeşermekte olduğu Christianopolis'e yolculuğa çıkar.

Mumford için özellikle **“Christianopolis”** 17.yüzyılın öteki ütopyalarından farklı bir konumdadır. “Story of Utopias” da açıkça ifade ettiği gibi “Christianopolis” yemyeşil, hayvanlarla dolu, güzel bir kırsal olmasıyla birlikte gerçek şehirlerden birlik ve düzeni sebebiyle ayrılır. Bu ülke ahlakın mutlak zenginlik kabul edildiği bir ülkedir ve bu sebeple Mumford için farklı bir konumdadır. Hatta, Mumford için, Francis Bacon ve Tommaso Campanella'nın ütopyaları bununla kıyaslanırsa ikinci sınıf eserlerdir. Edebi açıdan olmasa da toplumsal önerme olarak ikinci sınıftırlar. Francis Bacon'u gösteriş merakı ve kıyafet düşkünlüğü, Campanella'yı ise Platoncu kökenleri sebebiyle eleştirir. “Christianopolis” birçoğundan öndedir çünkü ihtiyaç duyulan endüstri yapıları yaşam alanlarından yeşil bölge ile ayrılmıştır, halk kutsal ve günlük meselelerin çözümü için bir araya gelerek ortak kararlar alırlar, kimse kimseden daha varlıklı değildir, ruhen olabilme dışında. Andreae'nin ütopyası Hristiyan bir ütopyadır. Politika ile ilgili söylemleri Protestan ve teolojik eğilimlidir. Mumford bunları olumlar ve hatta günümüz değerlerinin samimi ifadesi olduğunu belirtir.

“İnsanla insan arasında büyük bir fark vardır ancak bir Hristiyan ile dünya insanı arasında çok daha büyük bir fark vardır. Dünya insanı, Hristiyanın egemen olduğu kadar şeye hizmet etmez. İkincisi yalnızca cennetin tüm yasaklarından uzak durmakla kalmaz, aynı zamanda başkalarının da uzak kalmasına aracılık eder. .. Cennetin Hristiyanları ne ölçüde sevdiği ve Hristiyanların inançlarına nasıl itaat ettiği

inançsızların anlayışının ötesindedir.”^[4]

Christianopolis doğayla içi içe yaşam ile birlikte icatların şekil verdiği planlı üretimin yaşamı iyileştireceği umulan bir ülkedir. Güneş ülkesi ve Yeni Atlantis'te de bu detay görülmektedir. Campanella'nın rüzgarla hareket eden vagonları, Bacon'ın bilime adanmış Süleyman Evi vardır. 17. yy ütopyaları genel olarak sanata önem veren, icatların insan yaşamı için daha iyi bir gelecek vaadinin arzulandığı eserlerdir.

Bitmemiş bir eser olsa da Bacon'ın Yeni Atlantis'i Mumford'a göre anca bir çocuğun günümüz bilim müzelerinden birini ziyareti sonrasında anlatabileceği gibi çocuksu bir dille uzun uzun Süleyman Evi'ni anlatır. Ona göre Yeni Atlantis bir ipucu veya gelecek yüzyılların ütopyaları için bir fragman olabilirdi. Bu sebeple Mumford Yeni Atlantis'i ve Bacon'ı bu çalışmasının kapsamının dışında tuttuğunu belirtir.

“Ayrıca optik evlerimiz de bulunmaktadır; buralarda renkler alanında yaygın deneyler yaparız. Saydam ve renksiz cisimlerden tek tek renkleri elde ederiz, ama bunlar değerli taşlar ve prizmaların yaydığı gökkuşağı renkleri değil de yalın, kalıcı, temel renklerdir. İsterseniz boyutlarını kat kat artırarak uzun mesafelere taşıdığımız, en küçük nokta ve hatları bile sezecek kadar güçlendirip keskinleştirdiğimiz ışıkları da görebilirsiniz. Ayrıca her renkte ve çok renkli ışıklar üretebiliriz. Bunlara ek olarak havanın yansıtılmasıyla elde edilen her türlü gölge oyunu, biçim, boyut, hareket ve renk açısından yanılısına yaratan ışık oyunları da cabası. Değişik cisimlerden saf, temel ışık üretmede kullandığımız, sizin hiç bilmediğiniz araçlarımız var.”^[5]

Mumford'a göre 17.yy. ütopyaları mutlaka inşaa edilmesi gereken toprak

⁴ J.Valentin Andreae, **Christianopolis**, New York, Oxford Üniversitesi Yayınları Amerika Şubesi, 1916, s.229

⁵ Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, İstanbul, BS Yayınevi, s.125

iken, 19. yy. ütopyaları bir anda sahipsiz toprağa kayacaktır :

“Ütopya geleneğinde on yedinci yüzyıl ile on dokuzuncu yıl arasında bir boşluk vardır. Mutlaka inşa edilmesi gereken yer olan Ütopya, bir anda, Denis Vayrasse ve Simon Berington’un ütopyalarına ve bu dönemde “Devlet” yerine Robinson Crusoe’yu tercih etmişlerin çizgisindeki diğer romantiklerin “kimsesiz ülkesine”^[6] ve kaçamak yerine dönüşüvermiştir.”^[7]

3.2. 19.Yüzyıl Ütopyaları

Bu yüzyılda ütopyalar doğayla barışık ve doğanın kollarında yaşamdan, doğaya üstün gelmeye çalışan yaşamları arzulayan ütopyalara dönüşmüştür. Ütopyaların üçte ikisinin bu yüzyılda yazılmış olması Mumford’un diliyle tamamen ortadadır; Monarşi Cumhuriyet tarafından sıkıştırılmaktadır, üretim teknolojileri emek yoğun çabadan makineleşmeye kaymaktadır, toplumun tabakalarında gözle görülür değişimler olmaktadır. Bunların yanı sıra yüzyılın gerçeklerinden biri de yeni endüstrinin aşırı rekabetçi ve acımasız olmasıdır. İnsanları refaha götürmek yerine, erken endüstrileşme dönemi, daha fazla açlığa, köleliğe, eziyete sebep olmuştur.

Mumford 19.yy ütopyacılarının yeni düzen taraftarı olanları ile olmayanlarını aynı kefeye koyar. Karşı olanların da aslında yeni düzene karşı değil endüstrileşmenin yanlış kullanımına karşı olmaları sebebiyle diğerlerinden farklı olmadığını iddia eder. Onlar endüstrileşmenin vadettiği tüm iyiliklerin birkaç saldırgan ve anti-sosyal birey uğruna kaybedildiğini savunanlardır. Sonuç itibarıyla yine de endüstrileşmeyi savunmaktadırlar ve bireyselliğin olmadığı ütopya planlarıdır. Mumford bu sebepten ötürü bu döneme ait endüstriyel ütopyaları ironik bir şekilde gruplar halinde incelemektedir. İlk grubu “birlikçiler”^[8] olarak seçmiştir ve ilk örneği “Charles François Marie Fourier”dir.

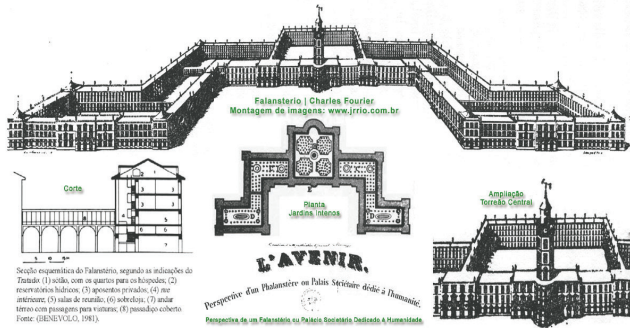
6 Kitabın orijinal metninde “No mans land ” olarak geçiyor

7 Mumford, **Story of Utopias**, s.70

8 Kitabın orijinal metninde “associationists”olarak geçiyor.

Her ne kadar Mumford bu yüzyıl ütopyalarını “sahipsiz toprağa” kaymakla itham etse de Fourier’in önerisi açık şekilde döneminin Avrupa şehirleri için önerilmiştir. Hatta ütopya’dan ziyade bir kent planı önerisi olarak Fransız meclisinde anlatılmış ve 1600 hektar ve 4milyon Franklık ödenek talep edilmiştir. Fransa ve ABD’de Fourier’in önerilerini baz alarak oluşturulmuş örgütlenme denemeleri olmuştur.

Fourier uyumu ve tutkuyu savunur. Tutkuyu bahşedilmiş erdem olarak kabul eder. Topluluğu bir araya getiren cazibedir, ilerleten tutkudur der. Makineler maddi güç için ne ise sosyal kurumlar da tutku için odur der. Fourier’in ütopyasının temeli uyumdur ve insanoğlunun kaderi üçe katlanmış bir uyum düzenidir; **“ bir endüstriyel kader, maddi dünyayla uyum sağlamak için; bir sosyal kader, ahlaki ve tutkusal dünyayla uyum sağlamak için; bir entelektüel kader, evrensel düzen ve uyumu sağlamak için.”**^[9]

Modern toplumların sorunu tamamlanmamış olmasıdır. Buna çare olarak Fourier, insanların aktivitelerine aksiyon katacak ahenkli birliktelikler önerir. Öncelikle Fourier’in önerisi öncülleri

gibi vadiye geri döner ve her bir falanj için nüfusu 1600 kişiyle sınırlar. Topluluklarının ana ekonomik kaynağının tarım olması gerektiğini savunur. Bu kendinden sonraki ütopyalarla arasındaki en büyük farktır. Falanj arazilerinin ortasında her yönüyle tüm birimlerin hazır olduğu bir saray yerleştirilmiştir. Bu saray, maddi, sosyal ve entelektüel alanlara karşılık gelen üç kanattan oluşmaktadır. Bir kanatta sanayi atölyeleri ve salonları bulunacak, bir diğerinde kütüphane, bilimsel koleksiyonlar, müzeler, sanatçıların stüdyoları ve benzerleri konumlanırken, merkezde sosyal faaliyetlere ayrılmış, ziyafet salonları, resepsiyon salonu ve büyük salonlar bulunacaktır. Sarayın en

ucunda şarkı, müzik, dans, jimnastik, resim ve benzeri sanatlara adanmış “Dünyevi Uyum Tapınağı”^[10] bulunacaktır. Yapının tepesinde de diğer falanjlarla iletişim için telgraf ve sinyal kulesi öngörmüştür. Falanj halkı birlikçidir ancak toplumsal dayanışmayla çelişmediği sürece özel çıkarlarını da gözetmelerine izin verilir. Falanjın her bir üyesine, ne iş yaptığına bakılmaksızın, asgari düzeyde yiyecek, giyim, barınma ve eğlence hakkına sahiptir. Özel mülkiyete izin verilmez. İhtiyaç duyulan falanjın ortak mağazasından elindeki stok miktarı kıyasıyla tedarik edilebilir. Fourier’ın topluluğunda doğrudan ücret yerine kar paylaşım sistemiyle işleyen gelir paylaşım sistemi özel mülk edinme çabası ile topluluk yararının gözetilmesi çabası arasındaki dengenin garantisidir.

Üretimin ekonomik olabilmesi için, mümkün olan her yerde büyük ölçekli üretim yapılmakta ve iş bölümü limitlerinde zorlanmaktadır. Fourier limitlerde üretim çabası sonucu oluşacak tek düzelik sebebiyle ortaya çıkabilecek sorunların çözümünü talep edildiği takdirde iş değiştirme olanağı sunulmasıyla çözer. Birçok satırında endüstri karşıtı gibi görünmekle beraber Fourier’ın ütopyası da insanı limitlerine kadar zorlamak üzerine kuruludur ve bu da endüstrileşme olmamasına rağmen insanın iyiliği için değildir. Monotonluğu yok etme çabası, sanatın ve eğlencenin hayatın içinde olması isteği gibi insani görünen çabalar aslında üretimi ilerletme çabasıdır. Bu haliyle tam da Mumford’un dediği gibi Fourier’ın endüstri karşıtı olmadığı yönündeki fikri tutarlı kılar. Ayrıca Fourier’ın ütopyasında ordu bile farklı bir amaç için vardır; yıkıcı ordular yerine üretici ordular önerir. Bu ordular köprü yapmak, tarla açmak, kanallar inşaa etmek gibi görevleri üstlenir. Mumford Fourier’ın 19yy. başında var olan endüstriyel barbarlığın vahşi doğasını sömürmeyi planlayan ve bu vahşiliği medeniyete dönüştürebileceğini düşünen ilk insan olduğunu düşünmektedir.

Dinlere olan karşıtlığını açıklamasından sonra taraftarlarının ve çevresindekilerin gözünden düşen Robert Owen ‘ı Mumford da ütopyalar başlığı altında incelemek istemez. Mumford’a göre eserleri ütopya olmaktan çok gerçek dünyaya ait planlardır. Aynı şekilde John Ruskin’in loncalarını da birçok yeni fikre gebe olsa da Yeni Atlantis gibi bölük pörçük olması sebebiyle

10 “Story of Utopias’ta “Temple of The Material Harmonies” olarak geçiyor.

sadece adını anarak geçer.

Mumford 19.yüzyılın ilerleyen yıllarında bireyselliğin konuşulduğu fakat gerçekte dönemin dernekler ve kooperatifler ile gelişen bir dönem olduğunu vurgular. Bu yüzyılda anonim şirketler ve hayırsever topluluklar iyiden iyiye artmıştır. İşte tam da böyle bir dönemde James Buckingham'ın İngiliz bireyselciliğinin görmezden gelindiği dağınık fikirleriyle ortaya çıkar. Kendisinden önceki ütopyalar, askerin, çiftçinin ve esnafın ideallerini ifade ediyorsa, Buckingham'ın öngördüğü topluluk, burjuvazinin idealini temsil etmektedir.

“Her şeyin ilerlemesi için”, endüstriyel sistemde bazı özel işlevlerin yerine getirilmesi veya toplumda belirli bir amacı gerçekleştirmek için yüzlerce farklı topluluk olduğu bu dönemde Buckingham, bu geçici yapıları gösteren eleştirel tabloyu ortaya koyar:

“Bizim kendi hükümetimiz var, daha iyi drenaj, daha bol su kaynağı ve havalandırma imkanımız için parlamentodan geçmiş yasalarımız var. Ve aynı zamanda işçiler için konaklama evleri inşa eden dernekler, fakirlerin konut ihtiyacını iyileştirmek için dernekler, banyo ve hamam ihtiyaçlarını kendi başlarına gideremeyenler için dernekler, işçiler için banliyö köyleri kurmak veya onları en azından geceleri şehirlerin kalabalık ve kötü yerlerinden almak için dernekler var. Ve de sıcak bir çorba ve geçici rahatlama sağlayan ölçülülük dernekleri, risale dernekleri, ev misyonları, tövbe eden hayat kadınları için sığınma evleri, işsiz denizci evleri, muhtaç mülteci evleri var.”^[11]

Buckingham bunları geçici ve hastalığın kökenine inmeyen çözümler olarak görür. Kısmen iyileştirici bu bölük pörçük çabaların bir araya getirilmesi, bütünleştirilmesi hastalığın tamamen ortadan kalkması için gereklidir der.

11 Mumford , *Story of Utopias*, s.78

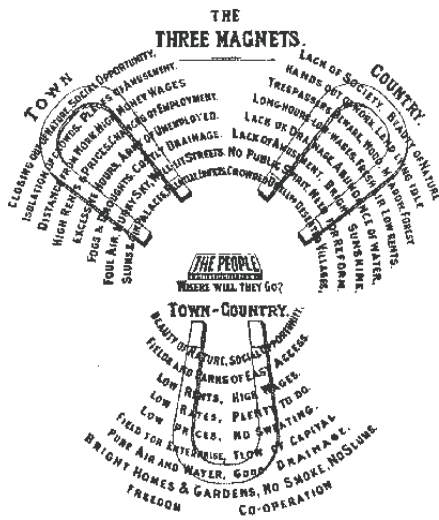
Mumford'a göre çok da detayına inmeden bile Buckingham'ın önerisinin çürük olduğu gözlemlenebilir. Dönemin gerçeği sanayi toplumunun kaotik bir durumda olmasıydı. Gereksiz kurumları elemek ve gerekli kurumları hizaya sokmak için yeni bir toprak parçasında toplumun gelişimini bir bütün olarak planlamaya çalışmak akıllıca olabilirdi. Buckingham dönemin değerlerini eleştirmiyordu,doğru varsayıyordu ve yapması gereken tek şey bu değerleri tümünden düzenli bir şekilde biçimlendirmekti. Dönemin değerleri, makineleşme ve insafsız üretim hırsı Mumford'un toplum için mutlu son olarak biçtiği giysiye uymuyordu.

Buckingham'ın ütopyasında asıl ilgi çekici olan çizimlerle desteklenmiş planlar ve şartnameleri olmasıdır. Mumford bunu bir mühendis veya bir mimarın ortaya koyabileceği bir temelde çalışılmış sosyal mühendislik girişimi olarak görür. Fakat Mumford Buckingham'ın gerçekleri kavrayış uğruna sanatsal hayal gücünü kaybettiğini vurgular. Buckingham'ın notları hemen pratik hayata geçirilebilir niteliktedir. Bunu yaparken güncel hayatın içerisindeki yanlışları görmez. Mumford'a göre ütopya, Platon'un muhteşem organik topluluğu ile başlıyor ise kesinlikle Buckingham'ın yarattığı kabuk ile bitmeyecektir.

Ayrıca bir birey en az 20 Sterlinlik hisseye sahip değilse ve **“kısıtlayıcı dini yasalara”**^[12] bağlılık anlaşmasını imzalamamış ise Buckingham'ın kurguladığı şehirde şirket ortağı veya şehir sakini olmasına müsaade edilmeyecekti. Bu vurguyla da açıkça altı çizilmiştir ki Buckingham'ın şehrinde yaşayabilmeniz için ya bir inanan olmalısınız ya da paranız olmalı.

Buckingham'ın ütopyası Mumford'a göre kısıtlı bir ütopya idi. Mumford'un tabiriyle ütopya, gerçek olmayan ve imkansız olarak tabir edilse de içinde hep insanlık tarihine ait detaylar gizlidir. İnsanlık dünyaya karşı ütopya hayal etmiştir. Bu ütopya da insanlara dünyayı katlanılır kılmıştır ve bu hayaller bir gün içinde yaşadığımız dünyaya dönüşme potansiyeline sahiptirler.

12 “Story of Ütopias”da a “drastic series of blue laws” olarak geçiyor.

Howard'ın şehir planlaması alternatifi olarak sunduğu 3 miknatis arasında çekişme tarifi

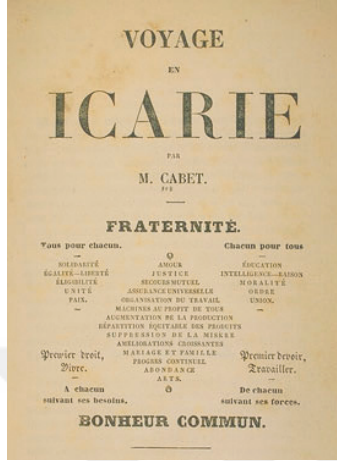
Yazıldığı yıllarda Buckingham'ın ütopyası da bir illüzyon iken, tam 50 yıl sonra Ebenezer Howard “ To-morrow” adlı kitabında onu yeniden inşa etmiş ve bir kaç yıl sonra Raymond Unwin'in hazırladığı planlar doğrultusunda İngiltere'nin Letchworth ve arkasından Wellwyn kasabalarında vücut bulmuş ve Avrupa'da, Amerika'da birçok bahçe kentin yolunu açmıştır. Bu yönüyle Mumford'un ütopyalara bakışı önemlidir. Birer hayal olduğunu kabullenir. İnsanın içinde

yaşadığı dünyadan kaçma veya değiştirme isteğidir ama kurguladığı dünyalar bir araya getirilip geliştirildikçe gerçek dünyada kendilerine geçici de olsa yer bulacaktır. Kurgulayan insan olduğuna göre ve insanı da şekillendiren eğitimi, okudukları ve çevresi olduğuna göre kurgunun gerçek barındırması veya gerçeğe evrilebilme becerisi olması doğaldır.

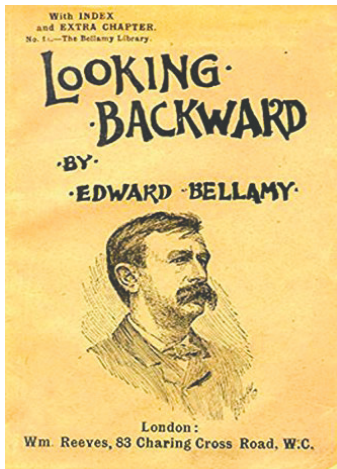
Arazinin ve üretim araçlarının bireylere ortak ve doğru paylaşılması ile toplumun daha iyiye gideceğini öngören ütopyalar da bu dönemin, dönemsel etkileri doğrultusunda, Mumford'un odağına takılmış ütopyalardır. Thomas Spence'in Spensonia'sında olduğu gibi, Thedor Hertzka'nın Freeland'inde de arazi ve üretim araçları insanlara eşit, arzu edilen kadar ama belirli kurallar çerçevesinde sosyal adalet sağlamak, orta sınıf kazanımlarını genele yaymak çabasında önermelerdir.

Mumford “Story of Utopias”da okuyucuya Fourier’den sonraki ve Bacon’dan önceki ütopyaları karşılaştırmalarını ve burada insani değerlerin nasıl kaybolduğunu, makineleşmeye verilen değer sonucu üretimin kölesi olma yolunda ilerlendiğinin görülmesini ister. Ona göre tüm bu yüzyıl ütopyaları makineleşme arzusunu besleyen metinlerdir. Yüzyılın içinde bulunduğu değerleri yıkmadan onların üzerine koyarak insani değerleri hiçe

saymaktadırlar. Daha sonraki birçok eserinde neticelerini görebileceğimiz fikirler, Mumford'un ütopyları eleştirirken ve incelerken filizlendiği belirgindir.

Bu ilgi dahilinde Étienne Cabet'in Icaria'sı da üstüne düşeni alır. Napolyon'un milli kilise, milli eğitim ışığı altında büyüyen Cabet bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde eserlerinde Napolyon geleneğini idealleştirmiştir. Icaria eşit bölünmüş toprağa ve eşit dağıtılmış nüfusa sahip bir ülkedir. Her şeyiyle Sen Nehri kıyısında yeniden inşa edilmiş Paris'tir. İleri derecede sağlık ve hijyen yönetmeliklerine tabidir. Vatandaşların yağmurdan korunması için kaldırımların tamamının üstü cam saçaklar ile kaplanmıştır. Ahırlar, mezbahalar, hastaneler şehir dışındadır. Depolar ve fabrikalar tren yollarına ve kanallara yakın inşa edilmiştir. Icaria tam anlamıyla her detayın, hiç bir tatsız sürpriz aratmayacak şekilde “ayarlandığı” metropolitan bir şehirdir. Her şey sizin adınıza devlet tarafından ayarlanmıştır; Ne yiyeceğiniz, ne giyeceğiniz bile devletin organları tarafından sizin için ayarlanır. Bir grup mühendis diktatörlüğün yerini almış ve ülkenin ilişkilerini yönetmektedir. Ve tabii ki endüstri ve üretim ayarlanmıştır. Herkes endüstri ve üretim için vardır.

Farklı bir açıdan ve farklı bir kurguyla sunulmuş olsa da Edward Bellamy'nin ütopyası “Looking Backward” da iyiliği ümit eden ama sonuçlarını yeterince irdelemeyen bir ütopya'dır Mumford'a göre. Herkesin eşit derecede eğitilmiş olduğu herkesin iyi beslendiği, zenginliğin eşit dağıtıldığı, özel hayatın basit, ortak hayatın ihtişamlı olduğu, kadın ve erkeğin anne babaya bağılılıklardan ötürü değil de kendi kararları doğrultusunda bir araya geldiği bir ütopya kurgulanmıştır. Günümüzde

de benzeri fikirlerin tartışılır olması sebebiyle Bellamy'nin ütopyasında her bir vatandaşa sadece insan olması sebebiyle, ne kadar çalıştığına ve

ne iş yaptığına bakılmaksızın verilen yıllık 4000 Dolar ilgi çekicidir. Bugün “Vatandaşlık Temel Geliri”^[13] adı altında toplanan grupların istediği de tam bu değil mi? Bellamy’nin bir kaza sonucu geleceğe gönderdiği Julius West gelecek yüzyıldan geçmiş, aslında Bellamy için güncel olanı, eleştirmekte ve geleceğin dünyası ile kıyaslamaktadır. Tabii ki makineler ve endüstriyel üretim her yerdedir. Teknoloji uçup gitmiştir. Radyoyu akıl edememiş ama telefon konserlerini akıl etmişlerdir. Tüm düzen ve toplum kurgusu makineleşmiş, disipline edilmiştir. Kahramanımız Julius West gelecek yüzyıldaki sevgilisine hediye almak için otomatik bir mağazaya gider. Tüm ürünlerin bir numunesinin olduğu, bunlar içinden seçip satın aldığınız ürünün merkezi bir teslim noktasına gönderildiği mağazalardır. Mumford’un kelimeleriyle satış elemanları makinelerin çarklarına dönüşmüştür.

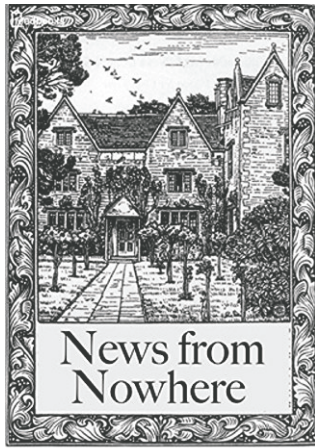
Mumford tüm yazılanları teker teker spesifik vurgularından dolayı eleştirir fakat hepsine karşı ortak olarak takındığı tavır, sonunu iyi irdelemeden öngörüle bulunmalarıdır. Ahlaki ve dünyevi insanı hesaba katmadan idealleştirme çabalarıdır. Mumford’un hayatı kısmında vurgulamaya çalıştığı onun için önem içeren toplum hayatı 19.yy. ütopyalarında dikkate alınmamaktadır. Gerek ham madde gerek ahlaki değerleri ile kenti besleyen kırsalın kurgunun içinde yer almaması Mumford’u eleştiriye sevk eder. Ütopyalarda da kentlerin tarihinde de Mumford aynı sorunu bulur; insani değerlerin-ki bunlar din, gelenek, basit yaşamdır- hiçe sayılmasıdır. Fikirleri ve tarzı ile Mumford Amerikalı bir yazardır. Story of Utopias’dan sonraki eserlerinde de Amerikalılığın kökenlerini irdeleyen ve buna katkıda bulunma çabası olan bir yazardır. Onun için Avrupa’nın toplumsal disiplin öngörüsü romantizmi, içinde doğrular barındırmasına rağmen eksik ve yetersizdir. Edward Bellamy Amerikalı olsa da vurgu yaptığı görüşleri benzer bir romantizmden öte değildir.

¹³ Temel gelir veya vatandaşlık geliri, bir devletin tüm vatandaşlarına düzenli diğer gelirlerinden ya da servetlerinden bağımsız olarak toplumun bir bireyi olmaları nedeniyle düzenli bir gelir sağlamasını öneren sosyal güvenlik kuramıdır.

3.3. Kristal Çağında Hiçbir Yerden Haberler

19 yüzyılda sona gelindiğinde (ve 20yy. başında) klasik ütopyaların insan ve insan yaşamına bakışından farklı bir yöne sapan üç yazar Mumford'un umudunu tekrar yeşertecektir. Bu üçünden ikisi klasik ütopyacı anlayıştan farklı bir yöne saparken sonuncusu olan "Bir Modern Ütopya" öncüllerinin doğru yanlarını alıp, kendi bakış açısıyla harmanlayıp yeni bir sentez oluşturacaktır.

Bu üç ütopyanın hepsi seleflerine bazı noktalarda geri dönmeye meyil edeceklerdir ; W.H. Hudson'un "Kristal Çağı" Thomas More'a geri döner; çiftlik ve aileyi sosyal yaşamın en üst mertebesine oturtur; William Morris'in "Hiçbir Yerden Haberleri" Andreae'nin çalışanlar şehrini geri getirir; H.G. Wells'in Bir Modern Ütopya'sı Platoncu Muhafız sınıfını Samuraylar olarak tekrar bizleri yönetmek için görevlendirir. Fakat yine de İngiltere'nin kırsal yaşamına derin bir sempati duyan ve doğa bilimci olan Hudson ile İngiliz kasabasının sanayiciliğe terfi etmeden önceki halini bilen bir zanaatkar olan Morris insan temel yaşamının olmazsa olmazlarına bizi yakınlaştıracakı aşikardır.

William Morris

William Morris 1889 yılında Bellamy'nin "Looking Backward"ına dair **Commenweal'da**^[14] bir eleştiri yayınlar; **"Makineleşmiş yaşam Bellamy'nin bizim için hayal edebileceği en iyi son olmalıdır. O zaman demek istiyor ki emeği tahammül edilebilir boyutlara indirgeyebilmek için tek çare durmaksızın makineleşmenin insan yaşamındaki rolünün artırılmasıdır."**^[15] Asıl olarak Morris'in Bellamy'e olan karşıtlığı onun toplumsal değerleri ve estetik inançlarıyla olan uyumsuzluğu sonucundadır.

Bellamy kenti tercih ederken Morris kırsalı tercih etmektedir; Bellamy sanayi devrimine ve makinelerin gücüne övgüde bulunurken, Morris yalnızca

¹⁴ Morris'in baş yazar, para bulucu ve baş sorumlu olarak görev yaptığı yeni ortaya çıkmış Sosyalistler Ligi grubunun kurduğu İngiliz sosyalist gazete

¹⁵ William Morris , "Looking Backward" Commonweal, 5.Bölüm Sayı:180 s.194-195

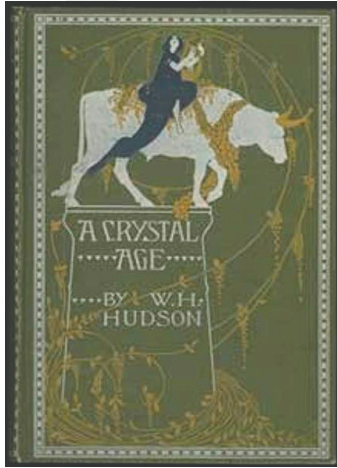
insanların sıkıcı bulabileceği yükleri hafifletmek için makinelerden faydalanan organik bir yaşam tarzını arzulamaktaydı. Bu yönleriyle tam anlamıyla Mumford'un ütopyalara karşı olan ve insan yaşamı üzerine fikirlerinin çeyrek yüzyıl önce dile getiren kişiydi.

“Henüz ruhunun üzerini 19 yüzyılın tüm kiri ve sıkıntısı kaplamış haldeyken Morris kendini 19. yüzyıl kent simgelerinin çoğunun bir devrimle temizlenmiş olduğu yeni bir dünyada bulur. Birçok artık geri döndürülemez harabenin üzeri çimden battaniyelerle kaplanmıştır. Uyumak için gittiği ev artık bir misafir evidir. Bu yeniden döşenmiş dünyaya, Thames nehrine yüzmeye gittiği bir sabah ilk defa, paraya sadece bakır meraklısı bir koleksiyoncu kadar değer veren bir kayıkçı tarafından götürülmüştür. Bu yeni İngiltere’de iş kimisinin anaokulunda yoğun iş olarak adlandırabileceği şey halini almıştır.”^[16]

Yaşam standartları sadeleştirilmiş, yapay olarak teşvik edilmiş isteklerin baskısından kurtarılmıştır. Bu sayede insanın yaşamını idame ettirmesi için gerekli çalışma çok kolay ve keyifli koşullar altında yapılmaktadır. Artık kaybolmuş birçok el sanatı geri gelmiş ve bunlara verilen önem artmıştır. Mekanik sanatlar da belirli bir yönde gelişmiştir. Misafirimiz Thames nehrindeki bir gezisinde elektrik motoruyla hareket eden bir mavna ile bile karşılaşmıştır fakat birçok teknolojik araç, her ne kadar üretimi arttırma yönünde katkıları da olsa, kullanımdan kaldırılmıştır. Bu tarz üretimin kendisi ve dayattığı hayat, el işçiliğinin basit yöntemleri kadar fayda sağlar olamazdı. Kırsalın basit yaşamı önceden var olan dev üretim ve tüketim canavarını yok etmiştir. Kısacası Mumford'un çocukluğunda yaz aylarını geçirdiği Josephine French'in çiftliğinde gözünün ucuyla gördüğü hayatı Morris sayfalara döküyordu. Her şey basitti. Yaşamak için gerekli olduğu kadar üretiliyor, ürettiğini yerinde tüketiyor, devasa lojistik organizasyonlara ihtiyaç duyulmuyordu. Bu yeni İngiltere’de Londra kırsal yaşamın basit mesleklerinin icra edildiği büyük ormanlık alanlara karışmış bir köy topluluğuna dönüşmüştü. 19. yüzyıldan

geriye o eski ihtişamlı yapılardan sadece, artık gübre deposu olarak kullanılan parlamento binası kalmıştı. Her yerde istediğini alıp götürbildiğin dükkanlar, sadece sohbet etmek ve soluklanmak için oturabildiğin kasaba evleri vardı.

Ekonomik baskı artık olmadığından Thames vadisi insanları “boş vakitlerini” yaşamaktadırlar. Bu boş vakit, sayfiye evlerinde 19. Yüzyıl insanının yapay bir şekilde yaşadığı, egzersiz yaptığı boş vakit değildir. Onurlu boş vakit hayatı çalışma hayatıdır. Tıpkı bir ressamın, bir sanatçının boş vakti gibi. Burada çalışma ve yaratma dürtüsü esnektir. İnsanların çoğu ne bilim adamıdır ne de alimdir. Tatmini, gündelik işlerine güzellik katmakta bulurlar. Mumford’da göre vadi insanların yüzüne bakabilme fırsatımız olsaydı sürdükleri yaşamın etkilerini açık bir şekilde görebilirdik. Kadınlar göründüklerinden on, onbeş yaş yaşlıdırlar ve her birinin yüzünden iyi bir yerde, huzurlu, sağlıklı ve dingin bir hayat yaşadıkları açıkça okuyabilirdik. Tüm jestlerinde samimiyet, açıklık, bütünlük yayıldığını hissedebilirdik.

Toprak ve taş yığınları altında kendine gelirken son hatırladığının sert bir düşüş sonrası bayılmış olduğunu idrak eder. Bilinci yerine gelirken kollarını bacaklarını kaplamış olan bitki kökleri onu hayrete düşürüyor. Sanki yıllardır burada yatıyor. Bulanıklık dağılırken uzakta muhteşem bir ev görür ve bilgi almak için ona doğru yürür. Yolunun üzerinde bir cenaze töreni ile karşılaşır. Uzun beyaz sakallı bir adam tarafından yönlendirilen garip ama çarpıcı giyimli bir grup insan cenazeyi defnetmektedirler.

Cenaze sırasında çok genç görünen ancak daha sonra 31 yaşında olduğunu öğreneceği Yoletta’ya çarpılır. Birlikte eve doğru yürürler. Ev belkide dünyanın en muhteşem kasaba evidir. Evin sakinleri olan bir grup insan dokumacılık ve taşçılık işlerinde ustalaşmış kişilerdir. Muhteşem şehirler ve metropolitan hayat silinip süpürülmüş, yok olmuş, cenazesi kaldırılmıştır. Dünya bir dengeye oturmuş, sahip olmak ve harcamak için insanların gözünü bürüyen karşı konulmaz istek ortadan kalkmıştır.

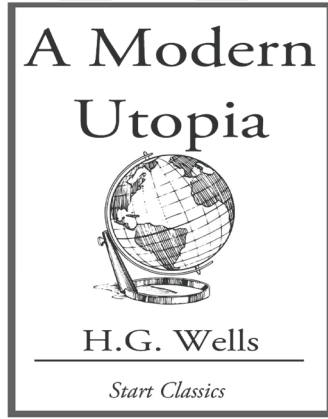
Günümüz toplumuna ait tüm adetler yok olmuştur. Misafirimiz anlatılan birçok konuyu anlamakta güçlük çeker. Evin babası yakındaki başka bir kasabayı anlatırken onun bir arı kovanından bahsettiğini sanar. Bir nebze doğrudur da. Misafirimiz Yoletta'ya kendini ispat etmek için sadece ev sahiplerinin onun için dokuduğu giysiler karşılığı bir sene çalışmayı kabul eder.

“Crystal Age”de evin babası yasaları ve gelenekleri yönetir. Bir ziyaretçi eğer evin kurallarını ihlal ederse inzivaya çekilme ile cezalandırır. Evin tüm sakinleri, anne, baba, çocuklar ve ziyaretçiler hep beraber yer, hep beraber çalışır ve hep beraber eğlenirler. Geceleri ise herkes üstleri açık havaya açılabilen ayrı küçük kutularda uyurlar. Bu çağın atları ve köpekleri Gulliver’in Houyhnhnm’leri gibi günümüz hayvanlarından çok daha zekidirler ve atlar kendi kendilerine tarlaları sürer, köpekler kendi başlarına rehberlik yaparlar.

Tıpkı arı kovanlarındaki kraliçe arı gibi aileyi devam ettirmek, ailenin tüm yükünü üzerinde taşımak için bu yeni çağda her eve bir ev annesi atanmıştır. Onun istekleri emir, sözü kanundur. Ev annesi olabilmek sadece fiziksel görünüm meselesidir. Cinsiyetin gereklilikleri önemli değildir. Çünkü burada insanlar sadece bitkisel sevgi ile yetinmektedirler. Misafirimiz de aşkına karşılık bulamayacağını anladığında tutkusunda kurtulmak için evin annesine açılır. Anne ona tutkularından kurtulması için bir içecek verir ve misafirimiz ölür.

Hane halkının düzeni, sosyal hayatı bireylerin tutkuları tarafından tehlikeye atılamaz. Hayatın motorları artık yakıt işleminden çıkarıldığı için tehlikede değildir. Fakat Mumford’a göre insan doğasına ait olanın değiştirilmeye çalışılması doğru bir yaklaşım değildir. Modern biyoloji ile bunu açıklayamacağını söylese de yinelemekten kendini alıkoyamaz. Geçmişte insanın kendini evcilleştirmek ve sosyal hayata uyum sağlamak için birçok şey yapmış olması Mumford’a göre mümkündür ve bu evcilleştirmede belirli bir yön seçmiş olan bir ütopyatı tamamen çirkin bulmaz ve ekler : **“Romantik aşkı Atinalılar gibi eşcinselliğe başvurmadan fiziksel üremeden ayırmak mümkün olabilmelidir.”**(Mumford, Story Of Utopias)

Mumford'a göre 19 yüzyıl ütopyaları Hudson ve Morris sayesinde bir nebze insan erdemlerine yakınlaşmışlardır. Kaçış ütopyaları sayesinde yeniden yapılanma ütopyalarının eksik bıraktığı bir nokta incelikle tamamlanabilmiştir. Yeniden yapılanma ütopyaları bu yüzyılda ölümcül bir amaç benzerliğine ve ilgi tekiliğine saplanmışlardı. Tüm toplumu tek bir bütün olarak görüp toplumu yeniden yapılandırmanın sadece endüstriyel yeniden organize olma sorunu olarak görmüş olmaları çözümsüzlüğün kaynağını oluşturmaktaydı. Mumford'a göre Morris ve Hudson durumun farkındaydı: insanlığın onuru, tükettiği veya ürettiği ile değil yarattığı ile ölçülmeliydi.

“Experiment in Autobiography”de Wells ““A Modern Utopia” diyalog tarzında yazımda ilk girişimimdir. Samurayın temel nosyonu gibi diyaloga yaklaşım tarzım Platon’a olan borcumun simgesidir. “A Modern Utopia” en az More’unki kadar “Republic”ten türemiştir.”^[17] diyerek ütopyasının kökenini açıklıyordu. Mumford da dikkate alınması gereken, yeterince meraklı, özgür ve eleştirel bir üslupla, özveriyle yazılmış bir ütopya

olarak tanımlıyor; Wells’in, mevcut gerçeklerle parlak bir fanteziyi birleştiren hayal gücünün iyi dokunmuş ve berrak bir ürünü olduğunu belirtiyordu.

Wells, gemi enkazı ve insomniadan muzdarip ütopyaların basmakalıplığından farklı bir yöntemle hikayesine giriş yapar; Masasında oturan ve insanlığın geleceğinin olasılıklarını düşünen, tıknaz modern bir insanı düşünür. Yavaş yavaş bu görüntü canlanır ve görüşlerini tanımlar. Sesi zaman zaman, yeni dünyaya ait görüntüleri ekrana yansıtan bir öğretmen edasıyla yükselir. Bu modern ütopyanın yaşandığı gezegen bizimkiyle tıpatıp aynı gezegendir. Birebir aynı nehirler, aynı hayvanlar, aynı bitkiler ve hatta aynı kişiler yaşamaktadır. Wells’in tasviriyle **“gökyüzündeki bulutlar bile aynıdır.”^[18] ;**

17 H.G. Wells, **Experiment in Autobiography** , New York, Macmillan, 1934. s. 562

18 H.G. Wells, **A Modern Utopia** , Lincoln, Nebraska Üniversitesi Yayınevi, 1967, s.14

birkaç ufak düzenleme dışında.

Wells en başından okuyucuyu uyarır: **“Hikayeyi anlatan kitabın yazarı olarak kabul edilmemelidir.”**^[19] Hikayenin kahramanları olan anlatıcı ve botanikçi bir gün artık varlıklarını otoriteye bildirmek zorunda kalırlar ve görürler ki onların da birebir aynıları bu gezegende yaşamaktadır. Anlatıcının ikizi bir samuraydır. Samuraylar, buradaki tüm düzeni korumakla görevli, zorlu imtihanlardan geçirilerek seçilen, zeki, disiplinli, atletik ve 25 yaşını geçmiş gençlerdir. Basit bir yaşam sürerler. Çok sıkı ahlaki disiplinleri vardır. Kendi sınıflarından başka bir sınıfa ait kişilerde evlenemezler. Bu ikiz dünyada halk dört ayrı sınıfa ayrılmıştır: “kinetikler, şiirseller, taban, sersemeler”^[20].

Kinetikler topluluğun yönetici sınıfıdır. Şiirseller topluluğun yaratıcı bireyleridir. Taban ve sersemeler sınıfları da adından açıkça belli olduğu gibi toplumun cürufleridir. Mumford bu sınıflandırmayı, ana hatlarıyla da olsa, More’un yöneticiler, insanlar, rahipler, alimler sınıflamasına ve Comte’nin şefler, insanlar, entellektüeller, duygusallar sınıflamasına benzetir. Plato gibi Wells de bu sistemi sürdürebilecek kadar zeki kişilerin eğitimi ve disiplinini sağlamakla derinden ilgilidir. Samuray sınıfı da bu ilke ışığı altında çıkmıştır. A Modern Utopia’da Samuraylar tıpkı fabrikalar için mecbur tutulan laboratuvarlar gibi endüstriyel organizasyon için gerekli figürlerdir. Devletin tüm ekonomik ve politik işleri ve de bir doktorun mesleği gibi önemli işler Samurayların organizasyonu altında yapılır.

Her şeyiyle bizimkiyle aynı dünyadır. Tarihi bizimkinin aynıdır fakat çok eski olmayan bir geçmişte kritik bir dönüş yapmıştır. Bilimler ve buluşlar bizimkiyle aynı düzeyde gelişmiş olmasına rağmen büyüklüğü ve düzeni çok farklıdır. Gezegenin tamamı tek bir ülke gibidir. Tüm gezegende aynı yasalar geçerlidir.

“Mimaride, endüstride, hayat tarzlarında geçmişe dönüş yoktur. Makineleşmenin sunabilecekleri kabul edilmiş ve

19
20

a.g.e.

Kitabın orijinalinde aynı sırayla “the kinetic, the poetic, the base, the dull” olarak geçiyor.

insancıllaştırılmıştır. Bu, istila ile şekillendirilmemiş ütopya da karışıklık ve aylaklığın yokluğu ve sükunet hakimdir.... Bu düzen ve refahın bedeli Bellamy'in ödemeye hazır olduğu kadar ağır bir bedel değildir.”^[21]

Toprak ve doğal kaynaklar topluluğun malıdır ve bölgesel otoritenin gözetimindedir. Demiryolları gibi gezegenin tamamına yayılmış büyük sosyal girişimler vardır ve bunun yanında birçok fayda sağlayan özel şahıslar ve şirketler tarafından bölgesel endüstriler de korunmuştur. Toprak Hertzka'nın Freeland'in de olduğu gibi kiracı çiftçi kooperatifleri tarafından işlenir. Kağıttan yapılmış değil, iyi planlanmış, çevresi yeterli oranda banliyölerle çevrilmiş şehirleri vardır. Ahenkli bir sessizlikle yolcu taşıyan dingin elektrik trenleri Avrupa'nın yeşilliklerini katederek İngiliz kanalının altından geçerek Londra'da tekrar gün yüzüne çıkar. Looking Backward'daki yaygaracı vatanseverlikten eser yoktur. İnançlar üzerinde Christianopolis'te olduğundan çok daha az dogma hakimdir. More'un ütopyasıyla tam zıt olarak neredeyse hiç vasıfsız iş yoktur.

Bu tariflerle Wells Mumford'a göre şimdiye kadar yazılan ütopyalara nezaketli bir mizah dili ile bir araya getirmiş, irdelemiş ve karşılaştırmıştır. Hepsinden önemlisi Wells'in yeni bir sözü vardır ; kaçmaya çabaladığımız günlük dünyanın sesinden. Diğer tüm ütopyacılara bir şekilde dünyayı tüm dünyevi arazlardan arındırmışlardır. Nüfus bir şekilde denetim altına alınmıştır . Körler, sağır, sakatlar yeryüzünden silinmiştir veya mucizevi şekilde iyileştirilmiştir. Bu tarz varsayımlar “A Modern Utopia”da yok denecek kadar azdır.

3.4. Ütopya'nın Mit'e Dönüşümü

Şimdiye kadar bahsi geçen ütopyalarda Mumford belirli bir aklın, belirli bir döneme ait ütopyasını inceler. Güncel düzenin aynaları ve yeni düzenin projeksiyonları olarak değerli olduklarını belirtir. Bir zaman hayal edilmiş

²¹ Mumford , *Story of Utopias*, s.116

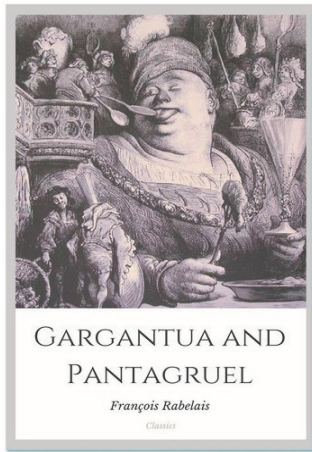
ütopya başka bir zamanda birilerinin gerçeği olabilmektedir. Toplumun gerçek yaşamı üzerinde önemli etkiye sahip **İdola'dan**^[22] bir çok eserde kısmi olarak bahsedilse de hiçbirinde tam anlamıyla bir bütün olarak vurgulanmamıştır. Şu ana kadar meşgul olduğumuz ütopyalar ile bu idolaları ayırmak için Mumford onları kolektif ütopyalar veya sosyal mitler olarak isimlendirir ve ütopya nerede biter sosyal mit nerede başlar ayırmını yapmanın her zaman mümkün olamayacağını belirtir. Kitabında konu ettiği mitler bilinçli bir şekilde formüle edilmiş, mevcut düzeni sürdürme ve iyileştirme eğilimindeki mitlerdir. Bu kategorideki mitleri klasik ütopya ile çok benzer paralellikte oldukları için kaçış mitleri ve yeniden yapılanma mitleri olarak ikiye ayırabileceğimiz söyler. Dini, politik veya ekonomik etkiler altındaki bir topluluğun yarattığı idolar iyi veya kötü olarak nitelendirilemez. İnsancıl bir yaşam geliştirmek için topluluklara yaratıcı bir şekilde çevrelerine etki etmeye yardımcı olma kapasiteleriyle ölçülebilirler. Basitlikleri ve aptallıklarının temelinde onları yöneten mitler olmasına rağmen hala bu şekilde değerlendirebilen insanların olduğunu da bir kenarda tutmak gerekir. İnsanların hepsi birer aziz veya filozof olmadıklarından dolayı fikirlere, ateşe ve ışığa tepki verdikleri gibi tepki verebilirler. Mumford burada modern dönem Batı Avrupa ve Amerika'da rol almış başlıca mitleri bir araya getirmek ve geçmişin ütopyalarıyla karşılaştırarak yeni yolculuklar aramak niyetindedir. Üç başlık seçer ; kır evi, ceketown, megalopolis.

3.4.1 Theleme Tekkesi'nden Kır Evi'ne

14.yüzyılda asıl meşgalesi hırsızlık, cinayet ve şiddet olanların inşa ettiği kale konfor ve sadece barınma amaçlı değil, tamamen korunma amaçlıydı. Bazen kaleler veya Roma kiliselerinin hemen eteklerinde bir köy kuruluyor ve başka bir sosyal birim ortaya çıkıyordu. Bu henüz daha olgunlaşmamış çiftçi köyüydü. Zaman içerisinde 15. yüzyıla doğru tiranların elindeki topraklar tek bir elde, kralın egemenliğinde toplanmaya, kral ve ahalisi ulusal başkentte iskan etmeye başlıyordu. Lordların ve tiranların mülkiyetleri krala geçiyordu.

²² F. Bacon'ın "Yeni Organum" unda kullandığı kavram. İnsanın doğasında yerleşik olan ya da sonradan kazanılmış olan ve gerçek bilgiyi engelleyen önyargılar Orijinal metinde "Story of Utopias" da Mumford'da aynı yazımla kullanılır.

Aynı zamanlarda Avrupa kültürel anlamda yeni bir değişim yaşıyordu ; Roma ve diğer antik kentler ait harabeleri kazan geç Orta Çağ insanı varlıklı büyük medeniyetleri keşfediyordu. Antik el yazmaları ve kitaplar Avrupa’da okunmaya başlıyordu ve Avrupalı kendisini kalenin zorlu şartlarının asla izin vermediği farklı hayat anlayışları, lüks ve zarafetle karşı karşıya buluyordu. Bunun arkasından artık eski hayatlarına karşı bir miktar tikslenme duyan Avrupalılar artık kendini tehlikelerden korumak için kale veya ruhlarını korumak için kilise yapmaya eskisi kadar ilgi duymaz olmuşlardı. İşte tam da bu dorukta hem ruhani yaşam hem de beşeri yaşam başka bir sosyal birime doğru geçişi tetikliyordu : Kır evi.

Mumford kasaba evinini fiziksel yapısını tanımlamak için az önce bahsettiğim gibi manastır hayatını terk edip üniversiteye okumaya giden, dini terk etmekle suçlanan, tıp akademisine girip doktor olan ve Yunanca öğrenen François Rabelais’in Gargantua’sından pasajlara başvurur. Hikayedeki devimiz Gargantua yeni bir tekke kurmak ister. Tekkenin kapısında Delphi Tapınağına nispet olsun diye “Ne istersen onu yap” yazacaktır. Bu tekke mevcut orta çağ manastırının olamadığı her şey

olacaktır; kırsalın ortasında,kale duvarları olmayan bir yerde kurulacaktır. İçindeki evlerin her birinde bir salon, bir misafir odası, yeteri kadar dolaplar olacaktır. Evin içinde sadece her dilden kitapların olduğu kütüphaneler değil, hassas ve engin tablolar da olacaktır. Tekkenin bu evleri yanı sıra binicilik manevi, halka açık bir tiyatrosu, hobi bahçeleri, tenis kortları ve diğer oyunlar için alanları olacaktır. Bunların üzerine bir de av hayvanlarıyla dolu parkları, meyve bahçelerini ekleyin, üstüne de salonları ve odaları zengin halılarla, kaldırımları ve tüm yerleri yeşil örtülerle kaplayın: işte size Theleme Tekkesi.

Theleme’ye kabul edilen kadınlar adil, iyi huylu, iyi mizaçlı olmalı ve erkeler de alımlı ve bakımlı olmalıydı. Herkes özgürce dahil edilmeli ve özgürce ayrılabilmeliydi. Özgürlük aynı Mumford’un yaşadığı dönemin kasaba

evindeki gibi nazik bir ev sahibesinin himayesi altındaki misafirin özgürlüğü gibi olacaktı.

***“Girin buraya sizler de, ki, kutsal İncil’i
Açık dille sunarsınız, yılmayıp kimseden
Burası bir sığınak, bir kaledir sizlere
Sahte dilleriyle dünyayı zehirlemekten
Bıkmak bilmeyen o şirret sapıklara karşı.
Gelin ki kuralım burada yürekten inancı
Ve gelelim haklarından sözle ve yazıyla
Tanrı sözünün özüne düşman olanların.”^[23]***

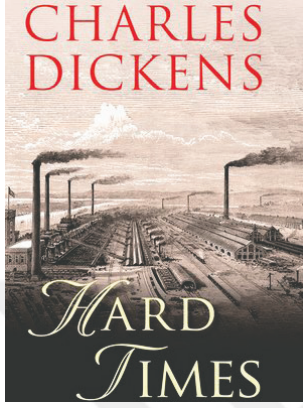
Manastır karşıtlığı bir kenara bırakıldığında Mumford burada kır evini ve ona ait kültürü bulur. Kır evi aslında Mumford için Platon’un iyi bir toplulukta olmasını arzu ettiği her şeyin tam tersinin simgesidir.

Şimdilerde ise kır evinin mülkiyetinin temeli çalışmaya değil ayrıcalıklara dayalıdır. Tarihsel olarak zorla ve sahtekarlıkla elde edilen toprak kır evinin ekonomik temelidir. Orta Çağ boyunca endüstri, malların değiş tokuşu üzerine kuruluydu. Malların standartlarını zanaatkar loncaları belirliyordu ve işçinin amacı kazandığı ile mevcut durumundan kurtulmak değil, kazandığı ile yaşamaktı. Endüstrinin vurgusu yine endüstriydi. Zaman içerisinde bu üretim vurgusu satış olgusuna kayar. Mumford’un diliyle iyi yaşam (good life) eşyanın yaşamına(goods life) kayar. Bunun sonucunda da talep abartılır ve eşyanın israf edilmesine sebep olunur. Güncelinde de kır evinin temsil ettikleri budur. Dolayısıyla kır evi orta çağ düzeninin modern dünyaya adapta edilmiş halinin simgesidir, idolasıdır. Bugünün kır evi her zaman olabildiğinden daha fazla bir şekilde, özünde yatan topluluktan uzaklaşarak kaybettiklerini eşyanın bolluğu ve çeşitliliği ile gidermeye çalışmaktadır. Yaşamını sürdürmek için gönüllü olarak çalışan ve bu çalışmadan haz duyan insanların kır evi, Theleme’den ütopya olarak yola çıkar ve tüketmek için dönüştürülen üretimle kır evi mitine

²³ François Rabelais, **Gargantua**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol., 2000 , s.356

dönüşür.

3.4.2 Zor Zamanlar'da Coketown

Mumford, kır evinin ilham verici tasvirini Theleme tekkesinde bulurken endüstrinin keskin kılıçlarını Charles Dickens'in "Zor Zamanlar" romanındaki Coketown'da yakalar. Dickens, oniki yaşında boya fabrikasında çalışmak zorunda kalan bir yazar olarak birinci elden sanayi devriminin toplumsal sınıfları nasıl dönüştürdüğünü yaşamış bir yazardır. Hikayesinin baş aktörlerinden Gradgrind'in adının makine gıcirtısını andırması tesadüfi değildir. Makine ve temsil ettiği kötülüklerin vücut bulmuş halidir. Coketown ortaya çıkmadan önceki Avrupa'da şehirlerin merkezinde bir pazar yeri, katedral, belediye binası ve yakınlarında bir üniversite çekirdeği oluşturmaktaydı. Şehrin tüm bölgeleri ve uzak noktaları dahi bu kurumların etkisinde hayat sürerlerdi. Şehrin sınırları dahilindeki tüm işler yerel halk tarafından görülürdü. Fakat Coketown'da durum farklıydı. Mumford Coketown'ın merkezinin değirmen olduğunu ve öncelikle su kenarında olması gerekirken kömürün devreye girmesiyle değirmenin kömüre yakın yerlere taşınması ve böylelikle değirmenin veya fabrikanın yeni bir sosyal birim ve hatta tek sosyal birim olarak gündelik hayatın merkezine oturduğunu belirtir. Fabrikanın tek amacı vardır : tüketmek için üretmek. Bunun dışında herhangi bir amaca hizmet eden kurumların var olmasına müsaade edilmez. Coketown bir mühendis tarafından tasarlanmıştır. Tek kriter matematiksel doğruluktur ve çevreleyen aktivitelerin tamamı ızgara düzeninde yerleştirilmiştir. Mumford Coketown'da yaratılmış olan herşeyi niceliksel bulur. Amaç sadece daha fazla ürün, daha fazla kar, daha fazla boru, daha fazla makinedir. Niteliksel olarak olması gerekenler bile bu amaca hizmet eder. Şarkıcılar ürünleri ve buradaki hayatı yücelten şarkılar söyler, ressamalar düzenin güzelliğini öven tablolar yapar. Coketown Bu haliyle tamamlanmış bir topluluk değildir ve henüz mitlerin desteğiyle tamamlanmayı beklemektedir. Coketown, eğitim sistemiyle sadece

makinenin faydasını empoze ettiği yeni bireyleri ve fabrikanın yarattığı işçileri ile ortaya çıkan fazladan enerjiyi kır evine ve sivil hayatın sahte imgelerine doğru yöneltmek için ortam hazırlar. Coketown hafta içi günleri içindir; kır evi hafta sonu için. Bugün, bu dramadan uzak olduğumu düşündüğümüz hayatımızda bile Coketown ve kır evininin konumu bu şekildedir.

Coketown'da yaşamın fiziksel gerekliliklerine hizmet etmeyen her şey konfordur. Konfora ve gerekliliklere hizmet etmeyen her şey lüktür. Yaşamın gereklilikleri sıradan işçiler gibi alt tabakanın bireyleri için, konfor tüccarlar, bankacılar gibi konforlu tabakanın bireyleri için ve lüks de aristokratlar ve bir şekilde ayrıcalık kazanmayı başarmış olanlar içindir. Alt tabakanın yani işçi sınıfının kazancının geçim sınırıyla sınırlandırmak onların sadece işleriyle meşgul olmasını sağlamak için yeterlidir. Konforlu sınıf yani orta direk için ise bol çeşitli yiyecek, içecek, canını koruması için polis, cüzdanını koruması için sigorta şirketleri, ruhani mutluluğunu koruması için kilise, şefkatini koruması için hayır kurumları yeterli olmaktadır. Coketown'ın üretimi bir şekilde efektif olabilmesi için tüketimle dengelenmelidir. Bu sebepten Coketown kırılmak için porselenler, yırtılmak için giysiler, yıkılmak için evler üretir. Birşeyler gereğinden fazla sağlam kaldı ise müzeye kaldırılarak etkisizleştirilir. Coketown'da tüketim bir gereklilik değil sosyal bir görevdir. Bütün bunların tamamı da Coketown idolasını, mitini oluşturur. Mumford'un zamanının ve hatta günümüzün tüketim toplumunun başlangıç noktası kır evi mitiyle koşuya başlar Coketown ile depara kalker.

3.4.3. Ulusal Devlet ve Megalopolis

“Kır Evi, Coketown’u kendi için çalışmaya nasıl devam ettirebilir? Rönesans döneminde inşa edilen Kır Evi’nin idolü ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında kurulan Coketown putu, iki ayrı dünyadır. Her birinin günlük yaşamımızda gerçekleşebilmesi ve onları bir arada tutabilmek için bazı bağlantı dokularının üretilmesi gerekiyordu. Bu doku, Ulusal Devlet’in kolektif ütopyası olan sosyal mitiydi.”^[24]

24 Mumford , *Story of Utopias*, s.139

Ulusal devlet Mumford'a göre coğrafi sınırları gözetmeksizin yapay olarak üretilmiş sınırlar dahilinde yaratılmış bir ütopya'dır. En azından "Story of Utopias"ı yazdığı sırada. Bir coğrafya uzmanına sorarsanız dünya kıtalar, dağlar, akarsular, iklimsel koşullar ve bunlar gibi etkenler sebebiyle bir takım bölgelere ayrılabilir. Fakat ulusal devlet ütopyası bu doğal sınırları hesaba katmadan ulusal bölgeler yaratır. Ulusal devlet ütopyasında doğal bölgeler, doğal olarak ayrılmış kasabalar, ilçeler veya iller yoktur. Fakat şehirler, daha avukatlar ve devlet adamları ulusal devlet mitini yaratmadan çok zaman önce yeryüzünde varlığını göstermişti. Ama yine de güncel dünyada sınırlar ulusal devlet ütopyasının keyfi kararlarıyla çizilmiştir. Mumford bu önermesinin örneği olarak Kanada ve A.B.D.'yi , Belçika ve Hollanda'yı ayıran sınırları gösterir. Bu bölgeler küçük veya engin olabilir fakat sınırları, muhtelif topluluklar arasındaki temel kimlik çıkarları değil ulusal devletin ütopyasının zorla bir arada tutma çabası belirlemektedir. Ulusal sınırlar, bölge sakinleri onun faydasına çalışmaya, gümrük büroları, göçmen büroları, sınır devriyeleri için vergi vermeye devam ettiği sürece var olmaya devam edecektir. Ulusal ütopyanın asıl amacı merkezi devletin devamlılığını sağlamaktır. Devletin asıl amacı ise sahip olduğu toprağın sınırlarını korumak, arttırmak ve dolayısıyla vergilendirilebilen alanı arttırmaktır. Bu endişeleri üzerindeki vurguyu arttırarak devlet, kır evi ve Coketown arasında köprüler kurar ve Coketown'daki işçileri, onları sömüren sınıflarla daha sınırlı bir topluluk içindeki gruplardan daha fazla ortaklıkları oldukları konusunda ikna eder.

Ulusal devletin başlıca enstrümanı da Megalopolistir. En büyük şehirdir ve ulusal ütopyanın ilk yaratıldığı ve kesintisiz olarak var olmasının istendiği yerdir. Megalopolisin izini fiziki dünyada aramak Mumford'a göre yanlış olacaktır. Tamamen kağıttan üretilmiş olduğunu tahayyül etmekte fayda vardır çünkü Megalopolisin başlıca amacı tüm insan yaşamını ve ilişkilerini kağıt üzerinden idare etmektir.

"Megalopolis'teki genç bir vatandaşın erken hayatı, kağıdın kullanılabileceği araçları edinmek için harcanır. Bu araçlar

yazma, okuma ve aritmetiktir ve bir zamanlar bunlar her Megalopolitan'ın eğitiminde ana unsurları oluştururdu. Bununla birlikte, kağıt üzerinde kısırlaştırılmış bu müfredata karşı oldukça fazla memnuniyetsizlik vardı ve bu nedenle Megalopolis'in tarihinde ve hatta oldukça erken bir tarihte edebiyat, bilim, jimnastik gibi çeşitli diğer dersler eklenmişti. Megalopoliten bir öğrenci, kilin atomik formülünü ham toprakta hiç görmeden bilebilecek, atölyede çam ağacını bir çam ormanı içinden geçmeden işleyebilecek , etkili Megalopolit dergilerin pembe hikayelerinden farklı bir şeyi takdir etmeye hazırlayacak tek bir duygu yaşamadan şiirsel edebiyatın başyapıtlarının tamamının üzerinde geçebilecekti. Bir sınav kağıdı üzerindeki çalışmaları kayıt altına alınabildiği sürece yaşama hazırlığı tümüyle tamamlanmış olacaktı.” “Coketown'ın Makine Süreci ile bağlantılı olarak çalışan Megalopolis, mal ve hizmetlerde herhangi bir maddi tatmin sunmasa bile, ticari terimlerle, kağıt üzerinde ifade edilebilecek bir yaşam standardı oluşturuyordu.”“Ulusal ütopya sakinleri aslen bir ormandaki ağaçlar kadar çeşitlilik göstermiş olsalar da, bir yoldaki telgraf direkleri gibi, eğitim ve propaganda etkisi altında olma eğilimindedirler.”^[25]

Bu standartların ve tek biçimliliğin toplam sonucu, başlangıçta zaman içinde kurgu olan şeyin bir gerçek haline gelmesidir. Tek biçimlilik ve devletin varlığı bir yere kadar kötü olmayabilir. Bazı standartların olması ve düzenin minimumda bile olsa işliyor olması, birliktelikleri ve sosyal ilişkileri teşvik ediyor olması, insanlar için elbette kolaylıklar sağlamaktadır. Fakat Mumford'a göre devlet ütopyası küçük engelleri ortadan kaldırırken daha büyüklerini araya sokmuştur. Bir Sonuç olarak da Latin dili ve kilisesi, devlete tabi olan ulusal başkent, ulusal kilise propagandalarıyla yıkılmıştır. Ruhun krallığında olmaması gereken çekişmeler Mumford için bunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır ; Siyah veya beyaz, vatandaş veya yabancı, köle veya efendi. Ulusal topluluk kısıtlıkları içeriyorken ruhani topluluk evrenseldir.

3.5 Ütopya'dan Mit'e, Mit'ten Gerçek Kente

Mumford'a göre, ütopyacılara vurguladığı gibi topluluğun doğurgan güçlerini ortaya çıkarma becerisi sadece ekonomik düzenlemeler veya soy ıslahı ile olabilecek bir şey değildir. Aynı zamanda sadece bir ahlak problemi de değildir. Ya da yam tersi şekilde insan doğası kurumsal yapılar düzenlenmeden değiştirilebilseydi dinler son iki bin yılda yeryüzünde cenneti kurmuş olabilirlerdi. Eğer insanlık gerçek eutopia'yı (iyi yer) ve onun resminden kenti inşaa edecekse ütopyaların Coketown, kır evi, ulusal devlet gibi mitlerinin şekillendiriciliği değil, kendimizi ve çevremizi yeniden oluşturmamıza yardımcı olacak, esneklik sağlayacak idealler seçilmelidir.

Dünyanın ulaştığı bilimsel bilgi seviyesi dünyadaki yaşam olanaklarını arttırmamış sadece çukurları doldurmuştur. Mumford'un eserlerinde sıklıkla bahsettiği gibi bilimin giderek uzmanlaşması sonucu kazanımlar ve kayıpların bir an önce muhasebesi yapılmalıdır. Aynı zamanda bilim toplulukların öncelikli ihtiyaçları ile bağ kurmalıdır. Kendi önceliklerini yaratmamalıdır. Bilime ahlaki ve insani değerler ile rotüş yapılmadığı sürece toplumsal düzeni artarak canavarlaştırma yönüne sapacaktır.

Mumford'a göre bu yöndeki çalışmalar, yani bilimin insancillaştırılması, kendi döneminde bir süredir gerek eğitimde gerekse bilimsel çalışmalarda İngiltere'de başlamıştır. Bu yönde atılan adımların başlığı da "Bölgesel Araştırma"dır ve Geddes'in Edinburg Outlook Kulesinde filizlenmiştir ve amacı coğrafi bir bölgenin her yönüyle, antropolog, zoolog, ekolojist, arkeolog ve tarihçilerin gözünden incelenerek tüme dair çıkarımlar yapılması yöntemidir. Bu şekilde araştırmacı keyfi bir mitle değil gerçeklerle ilgileniyor olacaktır. Topluluklara asıl değerini katan diğer topluluklarla kurdukları ilişkiler, benzerlikleri, farklılıkları, onlardan aldıkları ve onlara kattıklarıdır. Ulusal Devlet mitinin kısıtlamaya çalıştığı da budur. Bu şekilde kağıttan dünyasının inşası için kağıt programlar yaratmaya imkan bulacaktır.

“John Amos Comenius, 1623’te Dünya Labirenti ve Kalp Cenneti adlı dikkat çekici küçük kitabını yazdığında, bilim ve sanat görünümelerini dikkat çekici bir sentezde birleştirdi; Çünkü bu çalışmanın ilk kısmı, Comenius’un bulduğu gerçek dünyaya ait güzel bir anket, ikincisi ise Hristiyan dininde vaat edilen cennet dünyasına geçişin bir resmiydi. Comenius’taki Labirent’in ardındaki fikir Andreae’ye ilham verenle aynıydı; ve söylemi teolojik ütopyanın dünyeviliği sebebiyle değil, kalp cenneti sebebiyle ütopyacı düşünce tarihinde büyük bir yer tutacaktır.”^[26]

17. Yüzyıl ortasına kadar modern fizik bilimin milyon taşının üzerine oturmadan önce edebiyat ile bilim arasındaki geçişme henüz daha tamamen ortadan kalkmamıştı. İkisi de insan eylemlerinin eşdeğer süreçleri olarak görülürdü. Mumford’a göre bilmek ile hayal etmek arasında bir fark olmadığı gibi bilimsel faaliyetlerle duygusal faaliyetler arasında da yoktur . Bunları birbirinden ayırıp kutulara sokmanın ve kutuların içinde başka kutularla ayrıştırmanın bir anlamı yoktur. Her bir ikili de insanlığın içinde bulunduğu kaostan kozmos yaratmak için oluşturdukları yöntemlerdir. Sonrasında aksi yönde verilen kararlar ve fizik biliminin merkeze yerleştirilmesi ile birlikte iki tam bağımsız insan idolü yaratılacaktı; sanatçı idolü ve bilim adamı idolü. Böylelikle sanat ve bilimin insancillaştırma sürecinden çıkarılması işlemi başlayacaktır.

“Orta Çağ’ın zirvesinde, Atina’nın beşinci yüzyılındaki gibi, sanat bir arada yaşayan bir birliği oluşturuyordu. Bir vatandaş müzik dinlemek için bir konsere, dua etmek için kiliseye, bir oyun izlemek için tiyatroya, resim görmek için bir resim galerisine gitmezdi. Gerçekten de, katedral ve birkaç kiliseye sahip olamayacak kadar kötü bir şehirdi ve aslında bu yapılar drama, müzik, mimarlık, resim ve heykel eliyle insanların duygusal doğası üzerinde değişim rüzgarları estirmek ve

onları ahirete ait ütopyaların teolojik vizyonunu kabul etmeye teşvik etmek amacıyla birleştirilmişti.^[27]

Sonuç itibarıyla yeni bir toplumsal düzen oluşturmak için hazırlanan planlar, insan doğasının ve ilişkilerinin engin çeşitliliğini ve karmaşıklığını hesaba katmadıklarından dolayı zaman içerisinde olguya dönüşerek, başladığı noktaya, insan yaşamının sahnesi kentin başladığı noktaya mezar kente devrilme eğilimindedir. Kent bugüne kadar birçok bin yıldır değişmekte, dönüşmektedir. Gerçek kent için ihtiyaç duyulan değişiklikler veya yenilikler altyapı, üst yapı gibi fiziksel yapının iyileştirilmesi çalışmaları değil, bundan ziyade bilim ve sanatların merkezinde insan olan kentin merkezinde insanla ilişkisini doğru tanımlamasına veya sadece ilişki kurmasına olanak sağlayacak değişikliklerdir. Kent, yaşam draması sahnesinin baş oyuncusu insanın potansiyellerini öylesine arttırır ki kimi zaman oyuncu neden sahnede olduğunu unutup verir. Amaçlarının şüursuzluğundan insana ait olanla bağlarını koparır. Öncelikle insanın kendinden çok daha büyük bir olguyla simgesel olarak bağ kurmak ve yanına aldıklarının yürüyüşünü kutsamak için tören yerinde temellenen kentin yaratıcı simgeleri değişmiş olmasına rağmen altında yatan gerçeklikler değişmemiştir.

“Kent beslediği dinsel perspektifler olmadan insanın yaşama ve öğrenme kapasitesinin küçük bir kısmı bile muhtemelen gelişemezdi. İnsan, tanrılarının suretinde ve onların belirlediği yere kadar büyür. Antik kentin ortaya çıkışını sağlamış olan kutsallık, güç ve kişilik karışımı günümüzün ideolojisi ve kültürüne uygun olarak yeniden ele alınıp yeni kentsel, bölgesel ve gezegensel kalıplara dökülmelidir.”^[28]

27 Mumford , *Story of Utopias*, s.182

28 Mumford, *Tarih Boyunca Kent* , s.691

SONUÇ

Mumford ahlakın çöküşünden rahatsızlık duyan ilk yazar değildir. Onun ahlaka farklı bakışı insanı merkeze koyarak, kötülüğün yok edilemeyeceği kabullenmesi sebebiyledir. Ütopyalar ile başladığı kenti ve barındırdığı toplumların düzenlerini açıklama ve anlama girişimini kentin tarihi içerisinde sürdürerek, ilk kitabı olan “Story of Utopias” da açık bir dille belirttiği gibi, insanın içindeki dünyayla dışındaki dünyayı birleştirmiştir. Sanat ve bilim için 1922 yılında öngördüğü iyileşmeyi kendi yazımında da hayata geçirmiştir. Ufkunu bilimlerin egemenliğine çevirmiş ütopyaların dogmalarıyla baş edemeyip gerçeklik ile bağlantısını koparmış bir kent düzeni içine hapsedilmiş insanlık için yaşamın yeniden inşasının öncü yöntemi bölgesel planlama, yöresel düşünme olmalıdır. Hatta açık bir dille döneminin meslektaşları ve planlamacıları için “küçük düşünmeyi” önermiştir.

Kır ev vurgusu önemlidir. En masum hissiyatıyla bile gününün insanların hobi evi olarak kullandığı Kır evi’nin aslında tüketim üzerine kurulu düzenin devamlılığı ve sanayi bölgelerinin giderek çeperlerini genişletmesinin sebebi olarak varlığını sürdürdüğünü söylemiştir. Köy hayatı olmadan Kır evinin bir gerekliliği olamaz.

En masum insan yapılanmasını Roma Kilisesinde değil fakat manastır örgütlenmesi içerisindeki dini topluluklarda görür. Bir takım fiziki unsurlar ve kente dair örgütlenmeler yenilenebilir fakat manastır ruhunun korunması gerektiğini söyler. Bunu yaparken de köy ve adetleri ile kentin ilişkisinin doğal olarak başlamış sürecinin muhafaza edilmesi ve devamlılığını sağlamak için serbest bırakılması gerektiğini öngörür. Manastır topluluğunun düzeni gönüllü işbirliğine dayanır. 19. yüzyıl ütopyaları gibi kağıt üzerinde şekillendirilmiş gönüllü zorunluluklar değildirler. Orta Çağ ve öncesi kentler gibi kabın fiziksel yapısı içine sıkışıp kalmamışlardır.

Tarih içerisinde kentleri tanımlarken kabın var ettiği kentlerin yanı sıra Mumford, Mısır'da gelişen kent yapılanmasının üzerinde bu sebeple duracaktır. Ebenezer Howard'ın 3 mıknaş teorisiyle önerdiği gibi antik Mısır da insanları bir arada tutmak için dini dürtülerle demirlenmiş mıknaşları kullanmıştır. Dolayısıyla coğrafyasının oluşturduğu bölgesel gerekliliklerle uyuşan idame düzeni ile birlikte uzun ve ilerlemiş bir medeniyet olarak tarihte karşımıza çıkmaktadır. Kabin ruhani temelleri toplulukları bir arada tutmaktadır ve artık fiziki temellere ve duvarlara ihtiyaç duyulmamaktadır.

Mumford ütopyaları irdelerken nirengi noktası çoğunlukla Platon ve Thomas More gibi görünse de aslında Orta Çağ manastırıdır. Her bir ütopya da More'dan veya Platon'dan birşeyler bulur veya More'a veya Plato'ya rağmen bir şeyler bulur. Wells'in ütopyası da Platon'a rağmen bulduklarındandır. Aynı Platon gibi Wells de elitlerin yönettiği bir düzen öngörmüştür. Buradaki elitlerin adının Samuray olması Wells'in geleneksel ile kurmuş olduğu bağ sonucundadır. Tam anlamıyla Mumford'cu bir geçmiş değildir ama yine de gelenekseldir. Mumford gelenekselcilikte o kadar ileri gider ki, Tarih Boyunca Kent'te, belki de kanalizasyon sistemleri kurmasaydık dünya daha iyi bir yer olabilirdi diyecektir ve kendisiyle çelişecektir. Çünkü aynı konu üzerine ileriki bölümlerinde Roma'yı eleştirir. Roma'nın kötü kanalizasyon sistemini kurduğu kentlerin eksikliği olarak anlatır. Aslında derinlemesine bakılırsa bir çelişki değildir. Kanalizasyon sistemi olmayan köy yaşamında endüstriyel olarak üretilmiş gübreye de ihtiyaç duyulmayacağı için faydalı olabileceğini söylemektedir. Tabii ki bu durum belirli bir büyüklükteki köy nüfusu için doğrudur. Aynı çözüm bir kent için, Roma'da olduğu gibi, felakete yol açabilir. Her yönüyle konuları derinlemesine inceleyen Mumford ütopyalarla aynı hataya düşmez ve kendi mitlerini yaratmaz.

İlk kitabı "Story of Utopias" ile artık başka bir yola sapmadan önceki son kitabı diyebileceğimiz "Tarih Boyunca Kent" kitabı birlikte okunduğunda bağınaz olmayan Mumfordcu yaklaşım net bir şekilde okunabilmektedir. Değişime hayır demez ama değişimin sonuçlarının merkezinde insan yaşamının daha iyiye götürülebilmesi potansiyelini bekler. Mumford'a göre bu potansiyel geçmişin

kazandırdıklarından bağımsız olmamalıdır. Geçmiş doğruları barındırırken yanlışların da tecrübesini aktarır. Bugün için söyledikleri biraz sıradan gibi görünse de aslında fikirleri günümüzde tartışmasız kabul görmekte olan fikirler olduğu için anonimleşmişlerdir.

KAYNAKÇA

Andreae, Johann Valentin : **Christianopolis** , New York, Oxford
Üniversitesi Yayınları Amerika Şubesi, 1916

Bacon, Francis : Yeni Atlantis , Çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul,
BS Yayınevi

Campanella, Tomasso : **Güneş Ülkesi** , Çev. Haydar Kazgan, Vedat
Günyol, İstanbul, Çan Yayınları, 1974

Fisher, Thomas : **The Culture of Cities - Introduction**, New
York, 2016

Miller, Donald L.: **Lewis Mumford, a life** , New York, Grove
Press, 1989

Morris, Brian : **Ekolojik İnsancılığın Öncüleri**, Çev. Burak
Esen İstanbul, Sümer Yayıncılık, 2019

Morris, William : **“Looking Backward” Commonweal**, Sayı
180, Bölüm 5

Mumford, Lewis : **Faith For Living**, Londra, Secker and Warburg,
1941

Mumford, Lewis : **İnsanın Durumu**, Çev. Yusuf Kaplan, İstanbul,
Açılım Kitap, 2017

- Mumford, Lewis : **Men Must Act** , New York, Hartcourt Brace and Company, 1939
- Mumford, Lewis : **Tarih Boyunca Kent Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği** , Çev. Gürol Koca,Tamer Tosun, İstanbul , Ayrıntı Yayınları, 2013
- Mumford, Lewis : **The Brown Decades: A study of The Arts in America** , New York, 1971
- Mumford, Lewis : **Technics and Civilization** , Şikago, Şikago Üniversitesi Basımevi, 2010
- Mumford, Lewis : **Sticks and Stones** , New York, Boni and Liveright, 1924
- Mumford, Lewis : **Story of Utopias** , Global Grey, 2018
- Novak, Frank : **The Autobiographical Writings of Lewis Mumford**, University of Hawai Press, 1988
- Rabelias, François : **Gargantula** , Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000
- Slack, Ellen : **Lewis Mumford Papers**, University of Pennsylvania, Kışlak Center For Special Collections, Rare Books and Manuscripts, 1989 (çevirimiçi) http://dla.library.upenn.edu/dla/pacscl/ead.pdf?id=PACSCL_UPENN_RBML_MsColl2 3 Aralık 2018

Wells, H.G. : **A Modern Utopia** , Lincoln, Nebraska
Üniversitesi Yayınevi, 1967

Wells, H.G. : **Experiment in Autobiography** , New York,
Macmillan, 1934

Dijital Arşiv **Chronology of Mumford's Life** , University
At Albany Lewis Mumford Center, (Çevirimiçi)
http://mumford.albany.edu/mumford/chronology_lm.htm 29 Ekim 2018

Dijital Arşiv **Lewis Mumford : A Bibliography / A. Books
And Pamphlets** , University of Pennsylvania,
Kışlak Center For Special Collections, Rare
Books and Manuscripts, 1989, (çevirimiçi)
<http://www.library.upenn.edu/collections/rbm/mumford/a.html> 17 Kasım 2018

Dijital Arşiv **Lewis Mumford : A Bibliography / B. Writings
in Periodicals** , University of Pennsylvania,
Kışlak Center For Special Collections, Rare
Books and Manuscripts, 1989, (çevirimiçi)
<http://www.library.upenn.edu/collections/rbm/mumford/b.html> 7 Kasım 2018